

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології**

Кафедра історії

Н.М. БУГЛАЙ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Навчально-методичний посібник

Миколаїв

2022

УДК 94 (5+6))"19/20"
ББК 63.3 (5)+63.3.6
Б 90

Рецензенти:

Дацків І.Б. – доктор доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та дипломатії Західноукраїнського національного університету

Чорна Н.М. – доктор історичних наук, професор, завідувача кафедрою туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Рекомендовано вченою радою Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського від 31.05.2022 р., протокол № 19.

Буглай Н.М. Новітня історія країн Азії та Африки: навчально-методичний посібник. – Миколаїв: Вид-во А.В. Румянцева, 2022. - 232 с.

Посібник відповідає програмі вивчення нормативної навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки», освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Середня освіта (Історія). Навчальна дисципліна «Новітня історія країн Азії та Африки» присвячена одному з основних історичних курсів, з яким ознайомлюються студенти в процесі навчання у ЗВО, у т.ч. за дистанційної форми навчання. Основна увага при вивченні курсу зосереджується на економічних, політичних та культурних аспектах розвитку провідних країн Азії та Африки з 1918 року до наших днів.

Розрахований на студентів закладів вищої освіти, магістрів, аспірантів.

ISBN 986-615-635-184-2

© Буглай Наталя Михайлівна, 2022

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Інформаційний обсяг і структура курсу	9
3. Навчально–тематичний план дисципліни.....	13
4. Короткий зміст лекційних занять (для дистанційної форми навчання)	20
5. Тематика семінарських занять та методичні рекомендації щодо підготовки до семінарів (для дистанційної форми навчання)	116
6. Самостійна робота (зміст та методичні рекомендації щодо її виконання) (для дистанційної форми навчання).....	166
7. Реферативні дослідження та методичні рекомендації до написання рефератів (для дистанційної форми навчання)	180
8. Комплексні завдання поточного контролю знань (для дистанційної форми навчання)	187
9. Питання підсумкового контролю (для дистанційної форми навчання)	196
10. Термінологічний словник	212
11. Хронологічний довідник.....	227
12. Рекомендована література	230

1. ВСТУП

Навчально-методичний посібник «Новітня історія країн Азії та Африки» складено відповідно до нормативної навчальної дисципліни й освітньо-професійної програми підготовки першого (бакалаврського) рівня спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Середня освіта (Історія).

Предметом навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» є: висвітлення закономірностей економічного, соціального та політичного розвитку країн Азії та Африки, визначення особливостей державного устрою й національно-визвольних рухів у країнах регіону, а також аналіз змін, що сталися внаслідок двох світових війн та революційних подій на азійському та африканському континентах в історичному процесі новітньої доби. Міжнародні процеси також знаходять своє відображення в предметній структурі курсу.

Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: ознайомлення студентів із закономірностями й тенденціями соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку найбільш впливових держав Азії та Африки в період XX - початку XXI століть, а також визначення ролі цих країн у світовому історичному процесі.

Завдання курсу:

- ознайомити із змістом та особливостями внутрішньої та зовнішньої політики країн Азії та Африки;
- охарактеризувати основні напрями роботи з джерельно-документальною базою та історіографією курсу;
- сформувати у студентів об'єктивний, збалансований, толерантний погляд на історичні події;
- висвітлити особливості моделей державного устрою та функціонування економічних систем ключових країн афро-азійського регіону;

- прищепити у студентів повагу до народів афро-азіатського регіону, їх історії, релігії та культури;
- розкрити основні проблеми міжнародних відносин різних періодів новітнього часу;
- виробити у студентів навички критичного аналізу джерел, порівняльного аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- визначити взаємозв'язок національних історичних умов з світовими процесами в загальноісторичному контексті.
- розвивати інтерес та повагу до світової та вітчизняної історії та культури.

Передумови для вивчення дисципліни:

Вивчення навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» доцільно організувати на базі вже вивченої «Нової історії країн Азії та Африки», в єдиному контексті з тематикою вивчення дисциплін «Історії міжнародних відносин», «Новітньої історії країн Європи та Америки», «Нової історії країн Європи та Америки», «Політології», «Соціології», «Основ економічної теорії», «Міжнародного права» та ін.

Навчальна дисципліна складається з 5-ти кредитів.

Програмні результати навчання:

ПРЗ-1. Знає історичну термінологію та наукову періодизацію історичних процесів. Знати основні концептуальні підходи, що використовуються при періодизації вітчизняної та світової історії.

ПРЗ-3. Знає методи формування історичних понять і закономірностей та розуміє взаємозв'язок між ними.

ПРЗ-7. Знання вітчизняної та світової історії: знання основних історичних процесів та подій усіх континентів від давнини до сьогодення, їх взаємозв'язок, сучасні напрями дослідження, закономірностей соціально-економічного розвитку українських земель.

ПРУ-2. Уміє пояснити та провести аналіз суспільних явищ, процесів та тенденцій у державі та світі, концепцію сталого розвитку суспільства..

ПРУ-8. Характеризує об'єктивно та неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів.

ПРУ-15. Уміє збирати, обробляти, узагальнювати інформацію для створення глибокої бази знань про історичні та соціально-економічні та культурні процеси в Україні, на європейському континенті, у світі загалом. Вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, соціально-економічні, правові події та явища.

ПРК-7. Здатний до дослідно-експериментальної роботи в групі. Володіти навичками організації групової науково-дослідної роботи учнів.

ПРА-1. Здатний вчитися упродовж життя і вдосконалювати з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

1. 3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК-1. Знання та розуміння предметної області (історія, право) та розуміння професійної діяльності.

ЗК-5. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях. Вміння застосовувати на практиці знання та дослідницькі вміння, здатність до організації і планування, готовність до прийняття самостійних рішень, відповідальність за результати діяльності.

ЗК-7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, вміння правильно розмовляти та писати різними комунікативними стилями, а саме неофіційним, офіційним та науковим.

ЗК-9. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації, здатність до співпраці, генерувати ідеї, розв'язувати проблеми.

II. Фахові:

ФК-1. Здатність формувати в учнів предметні компетентності; застосовувати знання про сучасні досягнення з історичної, педагогічної та юридичних наук; здатність аналізувати та оперувати арсеналом сучасної академічної історичної науки, історичними знаннями зі спеціальності; здатність інтегрувати та використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів.

ФК-5. Здатність характеризувати досягнення історичної науки. Здатність характеризувати та визначати історичні джерела (пам'ятки). Здатність володіти навичками історіографічного й джерелознавчого аналізу та методами пошуку нових форм дослідження. Здатність вести пошукову краєзнавчу роботу, виявляти, досліджувати та сприяти збереженню історико-культурних пам'яток.

ФК-6. Здатність чітко і логічно відтворювати історичні знання, оцінювати політичні, соціально-економічні, правові факти, події та інтерпретації в контексті формування в учнів цілісної історичної картини світу.

ФК-7. Здатність формулювати тексти та короткі описи (есе) на основі сучасної (оновленої) історичної інформації, яка може бути використана в подальшій професійній діяльності (архівах, музеях, місцевих органах влади, журналістиці).

ФК-10. Здатність формувати високу історичну й громадянську свідомість, політичну культуру та історичну національну гідність.

На вивчення другої частини навчальної дисципліни відводиться 150 години/ 5 кредитів ECTS.

Програма навчальної дисципліни складається з таких **кредитів:**

Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.

Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.

Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.

Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.

Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.

Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.

Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.

Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.

Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.

Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.

Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.

Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.

Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.

Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

II. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ І СТРУКТУРА КУРСУ

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		л	п	с.р.
1	2	3	4	5
II СЕМЕСТР				
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.				
Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	15	2	2	11
Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	15	2	4	9
Усього:	30	4	6	20
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.				
Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	15	2	2	11
Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	15	2	2	11
Усього:	30	4	4	22
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.				
Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	30	2	2	26
Усього:	30	2	2	26
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.				
Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку XXI ст.	10	2	2	6
Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної	10	2	4	4

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьог о	у тому числі		
		л	п	с.р.
1	2	3	4	5
Азії після 1945 року.				
Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	10	2	4	4
Усього:	30	6	10	14
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.				
Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.	15	2	4	9
Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	15	2	4	9
Усього:	30	4	8	18
Усього годин за курс:	150	20	30	100

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьог о	у тому числі		
		л	п	с.р.
1	2	3	4	5
II СЕМЕСТР				
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.				
Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	15	2	2	11

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьог о	у тому числі		
		л	п	с.р.
1	2	3	4	5
Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	15	0	0	15
Усього:	30	2	2	26
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.				
Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	15	2	0	13
Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	15	2	0	13
Усього:	30	4	0	26
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.				
Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	30	2	0	28
Усього:	30	2	0	28
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.				
Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	10	2	2	6
Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.	10	0	0	10
Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	10	0	0	10
Усього:	30	2	2	26
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.				
Тема 9. Соціально-економічний і політичний	15	2	0	13

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьог о	у тому числі		
		л	п	с.р.
1	2	3	4	5
розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.				
Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	15	0	0	15
Усього:	30	2	0	28
Усього годин за курс:	150	12	4	134

III. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.

Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.

Специфіка курсу, мета і завдання його вивчення. Проблема періодизації новітньої історії Азії і Африки. Політична карта Сходу після завершення Першої світової війни. Демографічна ситуація. Основні тенденції соціально-економічного і політичного розвитку країн Азії і Африки у XX - на початку XXI ст., особливості їх державного устрою.

Економічний розвиток Японії в 20-30-ті рр. XX ст. Внутрішньополітична боротьба. Ріст сил праворадикального соціально-політичного радикалізму й тоталітаризму, їхня диференціація. Особливості зовнішньої політики й характерні риси зовнішньополітичної доктрини . Війна на Тихому океані, поразка Японії.

Основні тенденції економічного розвитку Китаю після Першої світової війни. Політика західних держав у Китаї. Співвідношення політичних сил у китайському суспільстві в першій половині 20-х рр. Гоміндан і КПК. Революція 1925-1927 р. у Китаї, її характер і особливості. Громадянська війна в Китаї 1927-1936 р., її особливості й характерні риси. Японська агресія в Китаї, ставлення до неї різних політичних сил, рухів і партій. Реформи й перетворення в районах, контрольованих КПК (1931-1945 рр.). Долі політичних лідерів Китаю 20-40-х рр.

Корея наприкінці Першої світової війни. Піднесення визвольної боротьби і повстання 1919 р. Японський колоніальний режим після придушення повстання. Суспільно-політичний і економічний розвиток Кореї у 1930-х рр. “Товариство відродження батьківщини”. Корея в роки Другої світової війни.

Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.

Французька колоніальна політика у В'єтнамі, її відмінності від колоніальної політики інших держав. Ріст сил національного визволення,

їхня характеристика. Особливості виникнення й розвитку ліворадикального й комуністичного руху у В'єтнамі, його зв'язки з ФКП і Комінтерном. Характерні риси й специфічні особливості в'єтнамського національно-визвольного руху в 30-ті рр. XX ст.

Японська окупація В'єтнаму, антияпонський визвольний рух, його характерні риси й особливості. Серпнева революція 1945 р. у В'єтнамі.

Специфіка розвитку індонезійського суспільства в колоніальну епоху, характерні риси голландської колоніальної політики в Індонезії.

Виникнення й діяльність перших національних організацій. Ліворадикальні течії й партії, їхні політичні вимоги й діяльність, регіональні відмінності програмно-тактичного характеру. Національно-визвольний рух у 20-30-ті рр. XX ст., ідейно-політична боротьба в таборі борців за незалежність. Японська окупація Індонезії, антияпонський рух, його риси.

Серпнева революція 1945 р. в Індонезії, її характер і результати.

Специфіка розвитку Британської Індії в цілому та окремих її районів зокрема. Характерні риси британської колоніальної політики в провінціях.

Процес формування загальноіндійського національно-визвольного руху; його розвиток і характерні риси на різних етапах і в різних регіонах. Боротьба течій в індійському визвольному русі. Індійський національний конгрес, його програма й тактика. М. К. Ганді й гандизм. Лівий і правий соціально-політичний радикалізм в Індії, лівий і правий релігійно-общинний радикалізм і фундаменталізм.

Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.

Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.

Специфіка розвитку й традиційні інститути афганського суспільства. Політична боротьба в Афганістані у 20-30-ті рр. і роль у ній різних соціально-політичних, релігійно-общинних і регіональних чинників, вплив

зовнішньополітичних факторів на її характер. Спроби реформування афганського суспільства. Афганістан у роки Другої світової війни.

Специфіка соціально-економічного й політичного розвитку Ірану в цілому та окремих його районів у 20-40-ті рр. XX ст. Внутрішньополітична боротьба в Ірані у 20-30-ті рр. і роль у ній різних політичних, релігійних і етнополітичних чинників. Політика Англії та інших провідних світових держав стосовно Ірану. Іран у роки Другої світової війни. Введення англійських і радянських військ в Іран, його наслідки.

Військова поразка Османської імперії та окупація частини турецької території військами Антанти. Боротьба турецького народу з іноземною інтервенцією. Кемаль Ататюрк. Проголошення республіки. Підсумки національно-визвольного руху в Туреччині, характер кемалістської революції. Реформи й перетворення в Турецькій республіці, політика етатизму. Внутрішньополітична боротьба, національна політика. Зовнішня політика Туреччини; турецький нейтралітет у роки Другої світової війни, його характер.

Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.

Особливості розвитку близькосхідних країн у 20-30-ті рр. XX ст. Нові форми колоніальної політики в арабських країнах, специфіка мандатної системи. Характерні риси арабського національно-визвольного руху. Єврейський національно-визвольний рух та ідейно-політична боротьба в Палестині. Близький Схід у роки Другої світової війни.

Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.

Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.

Результати переділу Африки після Першої світової війни. Місце Африки у світовому господарстві, посилення її експлуатації. Традиційні африканські інститути в 20-30-ті роки XX ст. Характерні риси двох основних систем колоніального панування - прямого й непрямого. Нові форми й методи визвольної боротьби, її специфіка в різних регіонах і країнах. Культосвітні й суспільно-політичні організації. Специфіка розвитку

Південно-Африканського Союзу. Країни Африки в роки Другої світової війни.

Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.

Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

Американський окупаційний режим у Японії. Післявоєнні реформи й перетворення. Причини швидкого економічного росту Японії. Внутрішньополітична боротьба. Зовнішня політика Японії. Японія на рубежі ХХ – ХХІ ст. і на сучасному етапі.

Громадянська війна 1946-1949 рр. і утворення КНР. Соціально-економічні й політичні перетворення в Китаї у 1949-1958 рр. «Великий стрибок» і «народні комуни», загострення внутрішньополітичної боротьби в КНР наприкінці 50-х у першій половині 60-х рр. Внутрішня й зовнішня політика КНР під час «культурної революції». Політична боротьба в Китаї у другій половині 70-х рр. Курс на реформи. Реформи й перетворення в Китаї у 80-90-ті рр. КНР на рубежі ХХ – ХХІ ст. і на сучасному етапі.

Північна і Південна Кореї після Другої світової війни. Проблема єдності країни. Утворення КНДР і РК. Корейська війна 1950-1953 рр. Авторитарний режим Кім Ір Сена. Ідеологія Чучхе. Підсумки суспільного розвитку КНДР після утворення. Південна Корея — нова індустріальна країна Азії. Політичне і економічне становище РК на межі століть.

КНДР і РК на рубежі ХХ – ХХІ ст. і на сучасному етапі. Міжкорейський діалог і перспективи його розвитку у ХХІ ст.

Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.

Боротьба народів Індії проти колоніального режиму після Другої світової війни. План Маунтбеттена й розділ Індії. Внутрішня й зовнішня політика Дж. Неру (1947-1964 рр.). Політична боротьба в Індії у другій половині 60-х і в 70-ті рр. Внутрішня й зовнішня політика урядів І. Ганді. Утворення блоку Джаната парті та його прихід до влади. Внутрішньополітичний курс урядів І. Ганді та Р. Ганді. Внутрішня й

зовнішня політика уряду Н. Рао. Уряди А.Б. Ваджпаї, М.Сінгха. Сучасна Індія. Перетворення Індії в світову глобальну державу. Проблеми суспільного розвитку Пакистану і Бангладеш наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Утворення ДРВ і війна французьких колонізаторів проти ДРВ. Реформи й перетворення в ДРВ, розкол В'єтнаму. Американська агресія у В'єтнамі. Паризькі мирні угоди щодо В'єтнаму, утворення СРВ. Економічний і політичний розвиток СРВ у другій половині 70-х-80-ті рр. Реформи й перетворення у В'єтнамі в 90-ті роки. Сучасний В'єтнам.

Проголошення Республіки Індонезія на чолі з Сукарно. Внутрішня й зовнішня політика Сукарно в 1945-1965 рр. Події 30 вересня 1965 р. Внутрішня й зовнішня політика Сухарто. Внутрішньополітична боротьба в Індонезії у другій половині 90-х рр.-на початку третього тисячоліття. Уряди Ю. Хабібі, А. Вахіда та М. Сукарнопутрі. Проблема Східного Тимору. Сучасна Індонезія.

Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.

Соціально-економічна структура Афганістану після Другої світової війни. Збереження архаїчних форм суспільних відносин. Внутрішньополітична боротьба в Афганістані у 50-60-ті рр. ХХ ст. Криза монархічного режиму. Переворот 1973 р. і проголошення республіки. Внутрішня й зовнішня політика уряду М.Дауда. Квітневий переворот 1978 р. Прихід до влади Народно-демократичної партії Афганістану. Внутрішня й зовнішня політика урядів Н. М. Таракі та Х. Аміна. Введення радянських військ до Афганістану.

Громадянська війна в Афганістані. Політика уряду М. Наджибулли. Вивід радянських військ із Афганістану. Внутрішня й зовнішня політика уряду Б. Раббані. Новий виток громадянської війни в Афганістані. Прихід до влади руху «Талібан», його політика. Введення американських військ до Афганістану. Уряд М. Карзая. Сучасний Афганістан.

Економічний і політичний розвиток Ірану після Другої світової війни. Уряд Національного фронту. Переворот 1953 р. і його сутність. Реформи й перетворення 50-70-х рр. XX ст. та їх результати. Ісламська революція 1978-1979 р. та її значення.

Внутрішня й зовнішня політика Ісламської республіки Іран у 80-90-х рр. XX ст. Сучасний Іран.

Економічний і політичний розвиток Туреччини після Другої світової війни. Поширення на Туреччину «доктрини Трумена» і «плану Маршалла». Внутрішня й зовнішня політика Туреччини у 50-80-ті рр. XX ст. Внутрішньополітична боротьба в Туреччині у 80-ті рр. Правий і лівий соціально-політичний радикалізм. Національне питання. Соціально-економічний і політичний розвиток Туреччини у 90-ті рр. XX ст. Внутрішньополітична боротьба. Курдська проблема та шляхи її врегулювання. Зовнішня політика Туреччини. Сучасна Туреччина.

Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.

Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.

Близькосхідні країни після Другої світової війни. Основні тенденції їхнього розвитку. Поєднання сучасних і традиційних укладів і боротьба між ними. Релігійний чинник. Боротьба за незалежність. Утворення держави Ізраїль. Палестинська проблема. Арабо-ізраїльські війни. Позиції великих держав у близькосхідному питанні. Утворення Палестинської автономії. Внутрішня й зовнішня політика Я. Арафата та М. Аббаса. Сучасне становище на Близькому Сході.

Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку XXI ст. Африканські країни після Другої світової війни. Визвольний рух. Характер і методи боротьби. Тактика колоніальних держав. Економічний і політичний розвиток країн Магрибу. Національно-визвольний рух. Завоювання політичної незалежності. Боротьба з питання про вибір шляху розвитку.

Внутрішня й зовнішня політика. Розпад колоніальних імперій. Звільнення африканського континенту. Економічні, політичні, соціальні та етнічні проблеми африканських країн після проголошення незалежності. Взаємини з колишніми метрополіями. Специфічні риси розвитку країн Африки. Поява режимів ліворадикальної соціально-політичної орієнтації, їхній розвиток, успіхи, труднощі, причини невдач. Нестабільність політичних режимів в африканських країнах. Причини численних державних переворотів. Роль армії. Панафриканізм і проблема єдності Африки. Організація африканської єдності й міждержавні політичні союзи.

Південно-Африканська республіка, її економічний і політичний розвиток у 50-80-і роки XX ст. Опір режиму апартеїду. Демонтаж системи апартеїду. Внутрішня й зовнішня політика Н. Мандели та Т. Мбекі. Сучасне становище на африканському континенті.

4. Короткий зміст лекційних занять (для дистанційної форми навчання)

Теми лекційних занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	2
2	Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	2
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.		
2	Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	2
3	Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	2
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.		
4	Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	2
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
5	Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	2
6	Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.	2
7	Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	2
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової		

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
війни.		
8	Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.	2
9	Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	2
	Усього:	20

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	2
2	Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	0
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.		
2	Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	2
3	Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	2
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.		
4	Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	2
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
5	Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у	2

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	1945 р. – на початку ХХІ ст.	
6	Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.	0
7	Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	0
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.		
8	Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.	2
9	Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	0
	Усього:	12

Лекція 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни

План

1. Вступ до курсу. Особливості розвитку регіону у 1918-1945 рр.
2. Китай у міжвоєнну добу.
3. Японія у міжвоєнну добу.
4. Корея у міжвоєнну добу.

Література:

1. Благодатов А.В. Записки о китайской революции 1925-1927 гг. — М., 1979.
2. Захарова Г.В. Политика Японии в Манчжурии 1932-1945. — М., 1990.
3. Зимовин В.П. Японский фактор в советской и мировой политике кануна и начала второй мировой войны // Новая и новейшая история. — 2005. — №2.
4. Иванов С.П. Крах Квантунской армии // Новая и новейшая история. — 1985. — №5.

5. Кошкин А. Япония. От Перл-Харбора до Тегерана // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №11-12.
6. Кошкин А.А. Дипломатическая прелюдия войны на Тихом океане // Вопросы истории. — 2002. — №4.
7. Кошкин А. Ялтинская конференция и Япония // Азия и Африка сегодня. — 2003. — №4-5.
8. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
9. Ким Чжонбе. Новый взгляд на историю Кореи: учебник / Чжонбе Ким – К., 2010.
10. Мясников В.С. Реформы и революции в Китае // Новая и новейшая история. — 1997. — №3.
11. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
12. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
13. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
14. Тихвинский С.Л. Заключение советско-японского пакта о нейтралитете 1941 г. // Новая и новейшая история. — 1990. — №1.

Короткий зміст лекції

Новітня історія Азії та Африки є складовою циклу дисциплін всесвітньої історії. Протягом XX ст. до вирішення питань світової політики повертаються країни Сходу. Бажання азійських та африканських народів самостійно вирішувати власну долю викликало потужні національно-патріотичні рухи. Після звільнення від колоніальної залежності в багатьох

країнах Сходу відбулися соціально-економічні перетворення, які кардинально змінили обличчя не лише самих цих держав, а й цілого світу. Одним із найголовніших наслідків трансформаційних процесів XX ст. стало спростування міфу про європоцентричність світової історії, (так зване "споконвічне" переважання європейських моделей розвитку над азійськими та африканськими).

Афро-азійський регіон довгий час перебував на периферії світової політики. Відставання країн Сходу в соціально-економічній сфері створило уявлення про принципову перевагу європейських моральних, світоглядних та політичних цінностей над східними. Однак вражаючі темпи розвитку, які продемонстрували протягом останніх десятиліть деякі із країн Азії, повністю спростувана ця теза. До того ж прослідковується закономірність: найкраще розвиваються ті держави Сходу, котрі ставляться до здобутків західної цивілізації утилітарно, не втрачаючи відчуття престижності та повноцінності власного культурного фундаменту, запозичуючи в Заході тільки окремі елементи чи схеми політичного або економічного розвитку.

Трансформація традиційних соціокультурних структур у країнах Сходу яскраво продемонструвала життєздатність неєвропейських моделей розвитку. Водночас виявилось, що ліберальні політичні цінності та вільноринкові моделі розвитку економіки, які запропонував Захід новоствореним країнам Азії та Африки, не завжди виявляються придатними для застосування на Сході. Використовуючи "західні рецепти", багато народів Сходу так і не змогли створити стабільного і економічного процвітаючого суспільного організму. Сьогодні немає чітких однозначних оцінок ролі цих країн у світовому історичному процесі. Тому увагу нашої дисципліни буде сконцентровано на розгляді лише загальних закономірностей новітньої історії Сходу, приділяючи обливу увагу найбільш впливовим державам афро-азійського регіону.

Східна Азія посідає особливе місце серед країн Сходу. Зважаючи на свої людські, сировинні та економічні ресурси, її країни відігравали важливу

роль не лише в регіональних, але й загальносвітових політичних процесах. Протягом міжвоєнного періоду в Східній Азії постійно відбувалися політичні кризи та конфлікти, що сильно ускладнювали інтеграцію країн регіону в загальносвітову систему економічних та політичних відносин. Зацікавлені в збереженні своїх економічних впливів у регіоні, країни Західної Європи та США постійно намагалися втручатися в перебіг подій у Східній Азії. У 20—30-х рр. протидіяти "класичним" колоніальним державам почали Японія та СРСР. Полем зіткнення інтересів різних сторін став Китай.

Китай був найбільшою та найбагатшою на сировинні ресурси країною Східної Азії. Водночас країна мала великий ринок для збуту промислових товарів. Протягом понад десятиліття від часу Сінхайської революції 1911 — 1912 рр. Китайська республіка перебувала в стані перманентної політичної кризи. Із ліквідацією маньчжурської династії почалася повільна дезінтеграція країни. Правителі окремих провінцій проводили цілком незалежну від центрального уряду політику, запроваджували власні грошові одиниці та створювали приватні армії. Багато хто з удільних правителів встановлював контакти з урядами зарубіжних держав й за фінансову та часто військову допомогу надавав іноземцям різноманітні пільги та привілеї.

Рух за об'єднання Китаю очолили згуртовані в партію Гоміньдан послідовники Сунь Ятсена. Боротьба за об'єднання відбувалася на тлі різкого посилення націоналістичних настроїв. Їх причиною стало розчарування, яке охопило політично активні верстви китайського суспільства після оприлюднення рішень Паризької мирної конференції. Китай, який вступив у війну на боці країн Антанти й вислав до Європи сотні тисяч тилових робітників, не лише не був звільнений від виконання нерівноправних договорів, але й навіть не зміг відновити суверенітету над своєю територією. Захоплені колись Німеччиною території китайського Шаньдуну Паризька мирна конференція передала Японії. Щоправда згодом Пекін усе ж зміг повернути собі окуповані території, але тільки після того, як заплатив японцям значну фінансову компенсацію.

Неприязнь до іноземців, яка визрівала в Китаї із середини XIX ст. призвела, зрештою, до усвідомлення того факту, що причини китайських невдач лежать не лише в площині зловорожості "заморських дияволів", але й неефективності та слабкості власної політичної та суспільної систем. Націоналістичний рух за об'єднання країни був спрямований насамперед проти китайських правителів, які своєю непатріотичною поставою сприяли закабаленню країни іноземцями.

Започаткована Гоміньданом боротьба за об'єднання країни увінчалася в 1928 р. створенням у Нанкіні єдиного національного уряду Китаю. Нанкінський уряд, який очолив Чан Кайші, розпочав широку програму реформ, що мали змінити не лише традиційні суспільні, економічні та культурні відносини, які панували в державі, а й трансформувати традиційний уклад щоденного життя простих китайців. Економіка країни почала розвиватися шляхом створення державного капіталізму. Щоправда, багато реформ залишилося тільки на папері, оскільки уряд не мав ані сил, ані часу, щоб їх утілити. Із застереженням ставлячись до запозичень західних взірців політичного розвитку, культурних та суспільних інститутів, уряд Чан Кайші намагався проводити перетворення, спираючись на традиційні для країни форми та методи адміністрування та економічного регулювання.

Зміцнення Китаю стривожило сусідню Японію, яка, не володіючи власними сировинними ресурсами, мала намір встановити контроль над китайськими природними багатствами. На початку 30-х рр. Токіо розпочав у Китаї повільну експансію, яка в 1937 р. перейшла у фазу повномасштабної війни. На частині окупованої території японці створили маріонеткову державу Маньчжоу-Го, яку навіть визнали кілька країн світу. Втім, Ліга націй не визнала суверенності Маньчжоу-Го й рекомендувала не встановлювати з нею дипломатичних стосунків.

Початкові успіхи японців змінилися невдачами, оскільки, зважаючи на велетенські простори та майже невичерпні людські ресурси, китайці змогли організувати, хоча й малоефективний, але все ж надто виснажливий для

Японії опір. Уже в 1940 р. японці запросили в китайців миру й запропонували їм спільно будувати "Велику Східно-Азійську сферу процвітання". Китай відмовився й зміг вистояти в боротьбі з Японією до самого кінця Другої світової війни. Важливим наслідком війни з Японією стало зміцнення в китайському суспільстві позицій місцевих комуністів, які, будучи на початку 20-х рр. маргінальною політичною групою, змогли, вступивши в союз із Гоміньданом, суттєво посилити свої позиції під час війни 1926—1928 рр. за об'єднання країни. Авторитет комуністів підсилювався негативним враженням, яке справляв розгублений та не завжди адекватний подіям у своїх рішеннях уряд Чан Кайші. Саме в ході війни китайські комуністи заклали підвалини того впливу на суспільство, які згодом дали їм змогу прийти до влади у найбільшій країні афро-азійського світу.

Лінія фронту, що встановилася на середину 1939 р., у головних рисах не змінювалася аж до 1944 р. Більшість японських військових операцій 1939—1944 рр. зводилася до "походів по горнятку рису", швидких набігів з метою захоплення запасів продуктів, після чого японці відступали на попередні позиції. Вздовж лінії розмежування військ виникла своєрідна нейтральна смуга шириною від 50 до 100 кілометрів. У цій смузі китайці зруйнували всі мости, греблі та дороги, знищили посіви й сади, спалили будівлі. На думку китайських командирів, така "випалена земля" мала затримати просування японських військ. Загалом лінія фронту була досить умовною. Через неї ходила пошта і навіть грошові перекази, які чиновники Гоміньдану висилали своїм родичам на окупованих територіях. У контрабандній торгівлі бензином та іншими важливими товарами через лінію фронту брало участь майже півмільйона осіб, включно з високими військовими посадовцями з обох сторін. Чан Кайші так і не оголосив війни Японії, виправдовуючись перед співгромадянами тим, що "японці є піратами, а піратам ніхто війни не оголошує".

У березні 1940 р. японці створили в Нанкіні маріонетковий китайський уряд, головою якого став колишній чільний діяч Гоміньдану Ван Цзінвей. Японія підписала з цим урядом мирну угоду 30 листопада 1940 р.

Становище Гоміньдану погіршилося влітку 1940 р. після того, як під тиском Японії Великобританія 12 липня закрила дорогу через Бірму, що на той час була єдиним шляхом, через який уряд Чан Кайші отримував необхідні йому ресурси. Ще раніше японці примусили французів припинити транзитне постачання зброї та спорядження через Тонкій. Власні військові заводи Гоміньдану виробляли лише 15 млн. патронів на місяць, що складало заледве 4 набойки на одного бійця.

Незважаючи на суттєву перевагу в живій силі (4 : 1), Гоміньдан не міг переломити хід війни на свою користь. У 1937—1940 рр. китайська армія втратила 2 млн. солдатів і офіцерів. В армії процвітала корупція та казнокрадство. Майже відкрито продавалися військові пости, аж до командира полку включно. Багато офіцерів та навіть генералів не мали військової освіти. Генерали не поспішали висилати свої війська на бойові завдання, бо втратити військо означало водночас втратити владу та ласу годівницю для зловживань. Поранених солдатів не лікували, а просто відпускали додому, набираючи натомість нових.

Близько 50% чиновників Гоміньдану походили лише з двох провінцій країни. Призначені завдяки особистій протекції та хабарям, командири розкрадали асигнування на оборону, а також надану США та СРСР допомогу. Намагаючись покращити дисципліну, Чан Кайші вдався до запровадження низки заходів тоталітаристського характеру. Було введено жорстоку пресову цензуру. Газети писали про надзвичайні успіхи китайських військ, тисячі вбитих і полонених японців тощо. Існував перелік тем, яких було заборонено взагалі торкатися. За критичні висловлювання на адресу економічної політики Чан Кайші провідний економіст Китаю Ма Інчу провів два роки в концтаборі.

Неефективна та корумпована влада викликала незадоволення значної частини населення Китаю. У 1943 р. в західній частині провінції Хубей китайські військові під приводом воєнної необхідності наказали в терміновому порядку евакуюватися мешканцям міст Лісянь та Дінці. Після того як цивільне населення покинуло свої домівки, армія їх розграбувала. Через цей та сотні інших подібних випадків, а також спритну японську пропаганду, в багатьох місцевостях китайське населення очікувало приходу японців, котрі, як передбачалося, принесуть спокій та порядок.

Гоміньданівський уряд офіційно оголосив війну Японії 9 грудня 1941 р. Через кілька тижнів Китай було запрошено взяти участь в американо-британській конференції з питань ведення війни на Тихому океані. США надали 1 лютого 1942 р. гоміньданівському урядові позику в 500 млн. доларів, а в червні того ж року поширили на Китай дію закону про ленд-ліз. 6 березня 1942 р. для координації дій військ союзників та Китаю в Бірмі, США призначили повноважним представником в Чунціні генерала Джозефа Стілуелла. Незважаючи на відчайдушний опір, до кінця квітня 1942 р. британські, американські, індійські та китайські війська в Бірмі зазнали поразки. Вийшовши 6 травня 1942 р. на , західний берег річки Салуїн, японці остаточно перерізали Бірманську дорогу.

Через низьку боєздатність та шалену корупцію, що панувала в більшості з 300 гоміньданівських дивізій, генерал Дж. Стілуелл запропонував Чан Кайші розпустити їх, сформувавши натомість лише 30 дивізій, але добре озброєних і дисциплінованих. Чан Кайші відмовився від цього проекту. Розчарувавшись союзниках, у травні 1943 р., за посередництвом маріонеткового уряду Ван Цзінвея, Чан Кайші провів таємні переговори з японцями. Погоджуючись на сепаратний мир, японці обіцяли повернути під контроль уряду Гоміньдану Ухань та Гуанчжоу і провадити спільну з китайськими урядовими військами боротьбу з КПК. Дізнавшись про ці переговори, американська розвідка розробила план фізичного знищення Чан Кайші, однак після натяків про можливість важких наслідків

примирення з японцями¹ для Гоміньдану, контакти Чунціна з Токіо припинилися. Налагодженню нормальної співпраці між США та Китаєм перешкоджав особистий конфлікт між Чан Кайші та генералом Дж. Стілуеллом. Спостерігаючи моральний розклад та некваліфікованість китайського керівництва, американський генерал називав гоміньданівський уряд "бандою фашистського гатунку" і був схильний співпрацювати з КПК, у підрозділах якої було значно більше порядку та дисципліни.

У березні 1944 р. японці розпочали в Китаї великий наступ. Уже в перші дні боїв на бік японців перейшло кілька генералів зі своїми військами, і фронт розвалився. Японія захопила провінції Хенань, Хунань, Гуансі, Гуандун, Фуцзян. Під час боїв китайські втрати склали 700 тис. осіб. Беручи до уваги неспроможність гоміньданівського уряду ефективно протистояти японській агресії, у листопаді 1944 р. США пішли на прямі переговори з китайськими комуністами. 10 листопада 1944 р. американський генерал Патрік Херлі та Чжоу Еньлай підписали спільну заяву про координацію антияпонських операцій та потребу створення в майбутньому Китаї коаліційного уряду. Починаючи з лютого 1945 р., США поставляли комуністам зброю, водночас зменшуючи допомогу гомінь-данівському уряду.

Визнанням заслуг Китаю в Другій світовій війні стало запрошення його представників на мирні переговори з Японією. Офіційний делегат гоміньданівського Китаю взяв участь у церемонії підписання акту про капітуляцію імператорської Японії на борту лінкора "Міссурі" 2 вересня 1945 р. Незважаючи на некомпетентне керівництво та неефективне використання ресурсів країни, Китай зумів упродовж багатьох років протистояти японській агресії. З іншого боку, постійні помилки-уряду та спричинені державною політикою страждання остаточно підірвали довіру значної частини населення до гоміньданівського уряду й розчистили комуністам шлях до влади.

На відміну від Китаю, де майже вся перша половина XX ст. минула під знаком гострої політичної кризи, Японія переживала в цей період внутрішньополітичний підйом. Феноменальність японського досвіду полягає в гармонійному поєднанні модернізації економіки та політичної сфери за європейськими зразками зі збереженням традиційних звичаїв та укладу життя, класичних моральних та духовних цінностей. Розпочавши на початку XX ст. стрімку зовнішньополітичну експансію, Японія зуміла значно зміцнити свої позиції під час Першої світової війни. Хоча протягом 20-х рр. Японію час від часу лихоманили економічні кризи, загалом політична ситуація в країні була стабільною.

Протягом 1918—1932 рр. у Японії відбувалося формування орієнтованої на західні взірці політичної системи. На початку 30-х рр. до влади прийшли радикали із середовища військових. У країні встановився авторитарний режим, який почав набувати тоталітарних рис. Зробивши ставку на агресивний націоналізм, з другої половини 20-х рр. керівництво Японії остаточно відійшло від демократичних моделей розвитку. Але, незважаючи на багато зовнішніх ознак, які споріднювали в кінці 30-х рр. Японію, Німеччину та Італію, в Японії все ж не існувало фашизму в його європейському розумінні. Японський авторитаризм ґрунтувався на традиційній культурно-цивілізаційній основі японського суспільства й був наслідком внутрішнього розвитку країни. Парадоксальним чином, спроба прищепити в Японії західну демократичну модель призвела до зростання націоналістичних настроїв, розчарування в парламентській системі європейського типу і, як наслідок, до встановлення авторитарної диктатури більш спорідненої по суті із середньовічним сьогунатом, аніж із італійським фашизмом чи німецьким нацизмом.

Демонструючи економічні та політичні успіхи, Японія стала предметом захоплення багатьох діячів національно-визвольних та реформаторських рухів у країнах Південно-Східної Азії. Особливо сильними були симпатії до Японії в Сіамі (Таїланді), а під час Другої світової війни — в Індонезії

(Голландській Індії). Феноменальним фактом було існування прояпонських симпатій серед керівників Китаю у той період, коли китайцям довелося боротися із японською агресією. Навіть воюючи із Китаєм, керівник Гоміньдану Чан Кайпіі заявляв про те, що китайцям варто вчитися дисципліни, почуття обов'язку та самопожертви в японців.

На першому етапі Другої світової війни японський уряд зумів вдало скористатися поразками, яких зазнали європейські країни від Німеччини. Без жодного пострілу Японія де-факто окупувала Французький Індокитай, отримала значні економічні переваги в Індонезії та змусила Великобританію згорнути підтримку китайського уряду. Не менш вражаючими були японські військові успіхи на першому етапі війни на Тихому океані (1941—1942). У ході блискавичних військових операцій японська армія розгромила чисельніші сили США та західних країн і захопила колосальну територію. Однак вже в 1942—1943 рр. далася взнаки економічна перевага США. У наступні роки, незважаючи на впертий та запеклий опір, сили США та їх союзників зуміли переламати хід бойових дій на свою користь. Зазнавши великих матеріальних та людських втрат, Японія програла війну на Тихому океані. Поразка у війні стала поштовхом до переосмислення досвіду міжвоєнного розвитку країни та радикальної зміни напрямку політичного розвитку Японії.

У самому кінці 1944 р. американський наступ на Філіппінах на якийсь час був затриманий природною стихією. 18 грудня 1944 р. несподіваний тайфун завдав великої шкоди американському флоту, який вів бойові дії у Філіппінському архіпелазі. Перевернулися і затонули три есмінці, причому загинуло понад 800 військових моряків, понад сотню літаків було змито з палуб авіаносців за борт, десятки кораблів зазнали таких пошкоджень, що їм довелося повернутися в порти для ремонту.

Незважаючи на регулярні бомбардування японської території з авіабаз на Маріанських островах, опір імператорської армії не зменшувався. Через порівняно низьку ефективність повітряних ударів по промислових об'єктах,

командування американських ВПС прийняло рішення вдатися до бомбардування цивільного японського населення. На думку американських військових, такі нальоти мали б швидко зламати моральний дух мешканців Японії та їх волю до спротиву. 9 березня 1945 р. 333 важкі бомбардувальники Б-29 здійснили наліт на Токіо, використавши при цьому нову тактику. З невеликої висоти на густо забудовані дерев'яні ділянки міста скинуто тисячі запалювальних бомб та каністр з напалмом. Результати нальоту були жахливими. Згоріло 267 тис. будинків, що становило

чверть усього житлового фонду Токіо. На повністю вигорілих 16 кв. км території міста у вогні загинуло майже 100 тис. осіб, 130 тис. токійців було обпечено та поранено, а понад 1 млн. залишилися без даху над головою. За кількістю жертв повітряний наліт 9 березня перевищив результати ядерного бомбардування 9 серпня 1945 р. міста Нагасакі. Протягом весни та літа 1945 р. більшість великих міст Японії зазнало подібних варварських бомбардувань цивільного населення.

Навесні 1945 р. американці висадилися в Голландській Індії й почали готуватися до вторгнення на Японські острови. Десантна операція в Японії вимагала посиленого прикриття з повітря, тому верховне командування вирішило захопити два невеликі острівці поблизу Японії — Іводзіму в архіпелазі Волкано та Окінаву в архіпелазі Рюкю. Обидва острівці з давніх часів були заселені японцями, а тому сприймалися як національна територія. Урядова пропаганда наголошувала на тому факті, що впродовж усієї історії країни на землю Японії не ступала нога завойовника. Бої на цих островах були ще запеклішими, ніж на Сайпані. Іводзіма оборонялася протягом лютого — березня, а Окінава — березня — червня 1945 р. У боях за Окінаву взяло участь 900 пілотів-камікадзе, 200 з яких зуміли вразити ворожі цілі.

На допомогу гарнізону Окінави японське головнокомандування вислало найбільший в світі лінкор "Ямато"— свій останній козир. Для того, щоб вивести його в плавання, довелося використати останні запаси нафти, збираючи паливо мало не по всій території країни. Оскільки палива

вистачило лише для плавання в один кінець, капітан лінкора отримав наказ, доставшись до Окінави, посадити корабель на міліну й захищати острів, поки не закінчатся боєприпаси. Через відсутність палива лінкор довелося вислати на завдання без повітряного прикриття. Американці виявили "Ямато" ще до того, як він наблизився до американського флоту. В атаку на лінкор було вислано 280 літаків — 4/5 тих сил, якими японці атакували Пірл-Харбор. Незважаючи на запеклий опір, найбільший корабель світу пішов на дно з усіма 2498 членами екіпажу, так і не встигнувши пустити в хід свою артилерію циклопічного калібру.

Лише після повного знищення оборонців Іводзіми та Окінави та самогубства цивільного населення цих островів, американці змогли там закріпитися. Щоб знищити 23-тисячний гарнізон Іводзіми, армія США змушена була висадити на острів 110 тис. солдатів, а також зосередити біля його берегів понад 600 кораблів, серед яких було 28 авіаносців.

На початок літа 1945 р. Японія опинилася в катастрофічному становищі. Майже повністю знищено військовий флот. У строю залишалися лише 6 старих лінкорів, 4 легкі авіаносці, 7 крейсерів та близько сотні дрібніших кораблів. Тим часом тільки флот США, не враховуючи сил союзників, налічував 94 авіаносці, 57 крейсерів, 350 есмінців та 217 підводних човнів. Щоправда, в строю ще залишалися значні сухопутні сили Японії. На Японських островах було розташовано 1 млн. 150 тис. солдатів і офіцерів, ще 1 млн. — на китайському фронті та 800 тис. — в Маньчжурії. Близько мільйона солдатів і офіцерів залишалося на оточених союзниками островах Тихого океану.

Катастрофічний брак військових ресурсів примусив японців шукати для них фантастичні замінники. Так, наприклад, у промисловому масштабі відбувалася дистиляція замінників бензину з коріння сосни. По усій країні було реквізовано виробниці кольорових металів. Щоденну норму рису, яка видавалася за картковою системою, урізано до 200 г для непрацюючих і 300 г для працюючих на оборонних заводах. Попри це моральний дух населення

залишався досить високим. У прибережних районах формувалися озброєні луками та списами загони самооборони, які збиралися відбивати американські десанти, продовжувався набір у підрозділи камікадзе.

За підрахунками американських військових, для десантної операції на Японських островах довелося б зосередити майже 10 млн. солдатів, причому, втрати під час висадки, за різними оцінками, могли скласти від 10 до 25% особового складу. Американське командування не могло зважитися на такі великі жертви.

Навесні 1945 р. серед японських лідерів ще жевріла надія на укладення почесного миру зі США за посередництвом СРСР. Однак 5 квітня 1945 р. Москва . в односторонньому порядку розірвала угоду про ненапад з Японією, чим остаточно поховала надії на почесний мир. 26 липня 1945 р. США та Великобританія звернулися до Японії з ультиматумом, у якому вимагали негайної та беззастережної капітуляції. Японія відмовилася прийняти такі умови.

Останній етап війни розпочався після того, як 8 серпня 1945 р. війну Японії оголосив СРСР. Таємно перекинуті на Далекий Схід радянські війська ввійшли на територію Маньчжурії, Кореї та Південного Сахаліну. 10 серпня війну Японії оголосила Монголія. її війська також взяли участь в бойових діях проти японців.

Сильного психологічного удару японському керівництву завдало застосування американцями принципово нового виду зброї. 6 і 9 серпня 1945 р. американська авіація скинула на японські міста Хіросіму та Нагасакі дві атомні бомби. У Хіросімі з 306 тис. жителів понад 90 тис. загинуло одразу, а ще десятки тисяч померли пізніше від опіків, ран та радіоактивного опромінення. Втрати серед мешканців Нагасакі були меншими, завдяки горбистому рельєфу місцевості, який частково погасив вибухову хвилю й врятував багатьох людей від теплового випромінювання. У обох містах понад 400 тис. японців стали жертвами променевої хвороби. Десятки тисяч з них

згодом померли. У багатьох сім'ях ще протягом десятків років по війні народжувалися діти-каліки.

Японія вже не мала сил зупинити радянський наступ. Не володіючи інформацією про реальний ядерний потенціал США, японське керівництво очікувало нових ядерних ударів. Зважаючи на безнадійну ситуацію, 14 серпня 1945 р. Японія оголосила про свою капітуляцію. Незважаючи на те, що до народу з радіопромовою про капітуляцію звернувся сам імператор, значна частина військових підрозділів продовжувала чинити опір. На окремих островах Тихого океану японські солдати та офіцери, що не бажали здаватися або не знали про закінчення війни, переховувалися в джунглях аж до початку 60-х рр. Останнім японцем, який склав зброю в Другій світовій війні, став лейтенант Хіроо Онода. Закинутий із спеціальною місією на Філіппіни, він переховувався у джунглях, час від часу вступаючи в незначні сутички із філіппінськими військовими та поліцейськими, аж до 1974 р. Тільки після того, як на Філіппіни приїхав його 63-річний колишній командир і офіційно наказав лейтенантові припинити опір, Хіроо Онода здався.

Після оголошеної імператором капітуляції, уряд Кантаро Судзукі (1867—1948) пішов у відставку. Новий кабінет очолив двоюрідний брат імператора Нарухіко Хігасікуні (1887—1990). Демонструючи відданість самурайським ідеалам військової честі, військовий міністр попереднього уряду та ще кілька тисяч офіцерів зробили собі характері. Від імені Японії акт беззастережної капітуляції 2 вересня 1945 р. підписали представник уряду Мамору Сігеміцу та генерал

Йосігіро Умецу. Підписання документу, який закінчив Другу світову війну, відбулося на палубі американського лінкора "Міссурі" в Токійській затоці. На церемонії були присутніми представники країн антигітлерівської коаліції.

Мужність та фанатична самопожертва сотень тисяч солдат і цивільних жителів урешті-решт виявилися безсилими проти потужної військової

машини США та їх європейських союзників. У боротьбі за "Велику Східну Азію" японці втратили вбитими 2,5 млн. осіб. Майже повністю була зруйнована промисловість, вичерпано стратегічні запаси країни. Винятково важким був моральний стан населення, яке після десятиліть ультрапатріотичної пропаганди зіткнулося з принизливою поразкою. Водночас програна війна підштовхнула значну частину населення Японії до переосмислення традиційного суспільного укладу та усвідомлення необхідності реформ.

Особливість Кореї полягала в тому, що вона була єдиною країною, яка в першій половині XX ст. перебувала в колоніальній залежності не від західної, а від сусідньої азійської держави — Японії. Через відсутність на Японських островах природних ресурсів Токіо активно освоював Корейський півострів. Протягом 1904—1945 рр. в корейську економіку японці інвестували значні кошти. В Кореї велося будівництво залізниць, копалень, промислових та переробних підприємств. Японський уряд стимулював переселення до Кореї японських колоністів. Колоністи отримували конфісковані в корейців кращі землі півострова, пільги та різноманітну допомогу. Це створювало напруження у відносинах між місцевим населенням та японською адміністрацією.

Економічна експансія супроводжувалася посиленням політичним тиском на корейців. Місцеве населення зазнавало дискримінації в культурній та освітній сфері, корейцям насильницькими методами нав'язували японську мову та культуру. Така політика зрештою призвела до стихійного вибуху незадоволення. Навесні 1919 р. в Кореї почалося антияпонське повстання. Хоча Токіо й зміг придушити цей виступ, повстання послужило важливим сигналом, який вплинув на зміну офіційної японської політики на півострові. Надалі японці вже обережніше ставилися до культурних потреб місцевого населення й дещо лібералізували свій політичний режим в Кореї.

Однією із найвідсталіших країн світу на початку XX ст. була Монголія. Скориставшись послабленням центрального китайського уряду внаслідок

Сінхайської революції, релігійні лідери ламаїстської церкви добилися внутрішньої автономії Монголії, яка ще із XVII ст. була в складі Китаю. Автономну Монголію почали називати Зовнішньою Монголією, на відміну від Внутрішньої, котра охоплювала заселені монголами землі, які, ще залишилися в складі Китаю. Протягом 1918—1921 рр. у Зовнішній Монголії відбувалася складна політична боротьба. Країну по чергово окупували війська одного із китайських дучжунів, російського авантюриста барона Романа фон Унгерна, а згодом Червоної армії. Отримавши допомогу від більшовицької Росії, монгольські ліві встановили на території країни прокомуністичний режим. У 1924 р. проголошено Монгольську Народну Республіку.

Протягом міжвоєнного періоду Монголія розвивалася за тим самим сценарієм розвитку, що й СРСР. У країні відбувалася антирелігійна кампанія, репресії проти "ворогів народу", колективізація тощо. Разом з тим, монгольські комуністичні лідери пропагували специфічно монгольський шлях розвитку, що нібито полягав у стрімкому переході від феодально-патріархальних одразу до соціалістичних відносин, оминувши при цьому капіталізм. Символіка такого переходу була навіть зафіксована на монгольському гербі, де зображався вершник, який перестрибував провалля.

Тісний союз із СРСР обернувся для Монголії погіршенням стосунків із Японією, яка контролювала прилеглі до монгольської території райони Китаю. У 1939 р. в районі річки Халхін-Гол відбувся масштабний конфлікт. У боях із японськими військами, які тривали із травня до вересня, разом із монгольською армією брали участь й радянські сили. Фактично, саме Червона армія винесла основний тягар боїв 1939 р. Своєю чергою, в 1945 р., після того як Москва оголосила війну Японії, Монголія також зробила це, а монгольські війська взяли участь у боях із японцями на території Маньчжурії. Монголія була одним із найвірніших союзників СРСР.

Після анексії 1910 р. Кореї Японією, на території півострова був встановлений жорсткий окупаційний режим. Вся влада, у тому числі й

законодавча та судова, зосередилася в руках генерал-губернатора. Для підтримання порядку на території країни постійно дислокувалися дві дивізії японської армії, кілька баз ВМС, понад 1,5 тис. відділків поліції.

Корейцям було заборонено займатися будь-якою громадською діяльністю. Єдиний виняток зроблено для релігійних товариств, найвпливовішим серед яких було "Чхондогьо" ("Вчення небесного шляху"). У школах було заборонено вивчення корейської мови та історії.

Економічне підґрунтя японського домінування становили колонізаційні спілки та банки, яким було передано майже всю землю. Корейські селяни сплачували японським землевласникам кабальну орендну платню. Близько 90 тис. поміщиків володіли більшими земельними угіддями, аніж 2,5 млн. найбідніших селян. Втративши землю, корейці змушені були вести підсічно-вогневе господарство, розчищаючи нові поля. Багато корейців емігрувало, причому японський уряд сприяв переселенню корейських колоністів до Маньчжурії.

Корейський патріотичний рух, що розвивався під егідою товариства "Чхондогьо", посилювався у другій половині 1918 р. у зв'язку із економічними проблемами Японії. 1 березня 1919 р. багатотисячні демонстрації відбулися у Сеулі, Пхеньяні та багатьох інших містах країни. У сеульській демонстрації взяло участь майже 300 тис. осіб, що скандували антияпонські гасла. Після того, як поліція зробила спробу силою розігнати демонстрацію, стихійно почалися вуличні сутички, а згодом і повстання. 5 березня в Сеулі спалахнули вуличні бої. Озброєні сокирами, серпами, мотиками, а подекуди просто палицями та камінням, корейці нападали на японців, намагалися громити державні установи. За офіційними даними, упродовж березня — травня 1919 р. антияпонські виступи відбулися у 211 з 218 повітів Кореї. Загальна кількість учасників антияпонського руху сягнула 2 млн. осіб.

Зіткнення між корейцями та японцями відбулися навіть за межами півострова, у тих регіонах, де корейські та японські емігранти проживали поруч в російському Примор'ї та Північно-Східному Китаї.

Японська армія дуже жорстоко придушила виступи повстанців. Масові вбивства та тортури захоплених у полон повстанців отримали розголос у цілому світі. Кілька чільних діячів корейського незалежницького руху створили у Шанхаї еміграційний уряд, який очолив Лі Син Ман (1875—1965). Згодом еміграційний уряд Кореї перебрався до США.

Незважаючи на успішне придушення народних виступів, японцям довелося вдатися до певної лібералізації свого окупаційного режиму. Було оголошено про початок "культурного управління". Генерал-губернатора Хазегаву, на якого покладено відповідальність за спалах насильства, замінено на посаді бароном Макото Сайто. Новий правитель країни запровадив низку реформ, що полягали у спрощенні судочинства, обмеженні повноважень жандармерії, а також скасуванні законів про колонізаційні спілки. Ці зміни дещо покращили становище національної корейської промисловості. Під час страшної посухи влітку 1919 р. японці виділили 1 млн. ієн для закупівлі хліба голодуючим корейцям. Бажаючи каналізувати соціальне незадоволення населення, японці дозволили створити профспілки. У 1922 р. у Чінджу скликано перший з'їзд корейців-орендаторів землі.

У середині 20-х рр. у Кореї почала поширюватися комуністична ідеологія. 1925 р., за активної участі діячів Комінтерну некорейського походження, в Сеулі було створено Комуністичну партію Кореї (КПК). У наступні роки корейські комуністи підписали угоду про спільні дії з національно-патріотичним фронтом "Сінганхве" ("Товариство спільних дій"). Незадоволена цим кроком Москва у 1928 р. наказала розпустити КПК.

Після окупації 1931 р. Маньчжурії та створення там маріонеткової держави Маньчжоу-Го, Японія об'єднала її у єдиний економічний комплекс із Кореєю. У зв'язку з цим на території Кореї швидкими темпами розпочалося будівництво стратегічних промислових об'єктів. Японці збудували сучасний металургійний комбінат в Чхонджіні та хімічний завод в Хиннамі, а також низку інших підприємств та споруд промислової інфраструктури. Протягом 30-х рр. різко зросли японські капіталовкладення у корейську економіку.

Згодом, під час Другої світової війни, Корея виробляла третину усієї необхідної японській армії продукції.

У 1931 — 1934 рр. на території Північно-Східного Китаю за активної підтримки китайських та радянських комуністів почали формуватися корейські партизанські загони. У 1936 р. корейці створили в Китаї "Товариство відродження вітчизни", почали видавати журнали та газети корейською мовою. У 1937—1940 рр. корейські партизани час від часу здійснювали рейди на територію Кореї. Основні партизанські бази корейських комуністів розташовувалися в Китаї. Після того, як 1941 р. японці зуміли розсіяти більшість партизанських сил корейців, антияпонський рух продовжувався у формі окремих актів саботажу та диверсій.

Лекція 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.

План

1. Особливості розвитку регіону у міжвоєнну добу.
2. Індія у 1918-1945 рр.
3. Бірма у 1918-1945 рр.
4. Сіам (Тайланд) у 1918-1945 рр.
5. Індонезія у 1918-1945 рр.
6. Філіппіни у 1918-1945 рр.
7. Індокитай у 1918-1945 рр.

Література:

1. Бактимирова А.Н. Новейшая история Кампучии. — М., 1989.
2. Егорова М.Н. Ахмедабадская стачка 1918 г. // Народы Азии и Африки. — 1973. — №5.
3. История Вьетнама. — М., 1983.
4. История Кампучии. — М., 1981.
5. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
6. Кожевников В.А. Очерки новейшей истории Лаоса. — М., 1980.

7. Куракова А.И. Бирма. — М., 1968.
8. Куценков А.А. Индия: традиционный социально-культурный комплекс и политика // Восток. — 2001. — №4; 2002. — №1.
9. Литман А.Д. Мохандас Карамчанд Ганди // Народы Азии и Африки. — 1980. — №4.
10. Мартишин А.М. Политические взгляды Мохандаса Карамчанда Ганди. — М., 1970.
11. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. — М.: ВЛАДОС, 2001.
12. Полонская Л.Р. Махатма Ганди: смысл жизни // Новая и новейшая история. — 1991. — №4.
13. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
14. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Короткий зміст лекції

На початок XX ст. всі країни Південної та Південно-Східної Азії, за винятком Сіаму, були колоніями. Найбільшою колонією в регіоні, а водночас й у цілому світі, була Індія. До складу Британської Індії входила територія сучасних Індії, Пакистану та Бангладеш. У адміністративному плані територія Індії поділялася на територію під безпосереднім управлінням Лондона і на понад 500 князівств, де британці правили опосередковано. Європейці складали в Британській Індії лише невеликий відсоток населення. Колоніальний адміністративний апарат тримався у Індії на місцевих жителях.

Незважаючи на понад півторастолітнє панування, британцям не вдалося створити в Індії потужного прошарку асимільованого місцевого

населення та трансформувати за західними зразками традиційне індійське суспільство. У країні продовжували існувати сильні кастові, релігійні та побутові упередження до західної культури та західного способу життя, які принесла із собою колонізація. На час завершення Першої світової війни в Індії з'явилися об'єктивні передумови для 'Перемоги національно-визвольного руху. В країні існували дві потужні антиколоніальні політичні сили — Індійський національний конгрес і Мусульманська ліга, національні підприємці зміцнилися настільки, що змогли фінансувати антибританські виступи, значно зросла чисельність місцевої інтелігенції.

Індійське суспільство, в якому побутували сильні настрої неприязні до британців, виявилось сприйнятливим для пропаганди національно-визвольних ідей. Унікальність індійського незалежницького руху полягала в його орієнтації на ненасильницькі методи опору. Розроблені харизматичним лідером індусів Махатмою Ганді ідеї ненасильницького опору виявилися значно зрозумілішими та ближчими індійцям, аніж радикальні заклики до збройного опору. Індійське суспільство упродовж усієї своєї історії демонструвало неприхильне ставлення до сили, як засобу вирішення політичних проблем. Втім, як й у кожному суспільстві, серед індійців знаходилися прихильники насильницьких методів боротьби за незалежність та індивідуального терору. Протягом міжвоєнного періоду та Другої світової війни британцям вдалося втримати панування над Індією, але водночас Лондону довелося піти на значні політичні поступки. Прийнята в 1935 р. конституція Індії послужила основою для легального завоювання влади в країні представниками місцевого населення.

Країни Південно-Східної Азії значно відставали від Індії в економічному та суспільно-політичному розвитку. Великобританія, Франція, Голландія та США, які володіли країнами регіону, зробили ставку на розвиток у своїх колоніях аграрного плантаційного господарства, не надто приділяючи увагу промисловому сектору економіки. Південно-Східна Азія експортувала до Європи та США каву, чай, тютюн, каучук, цукор та ін.

Особливістю організованого метрополіями плантаційного виробництва було те, що в ньому широко використовувалися традиційні для країн регіону напівфеодальні, а подекуди й майже рабовласницькі виробничі відносини. Європейці не були зацікавлені у вдосконаленні сільськогосподарського виробництва, оскільки щедрі природно-кліматичні умови та дешева робоча сила й так приносили надприбутки.

Плантаційне виробництво спричинило не лише економічні, але й соціальні проблеми у багатьох країнах. Метрополії часто запрошували для роботи на плантаціях вихідців із сусідніх країн де робоча сила була дешевшою. Така ситуація призвела до появи в низці країн регіону великих етнічних громад емігрантів, які найчастіше зовсім не бажали інтегруватися в місцеві суспільства. Аналогічні процеси відбувалися й у підприємстві та торгівлі, де лєвова частка капіталу належала європейцям, індійцям або китайцям. Найбільша кількість емігрантів проживала у Бірмі (індійців) та Малаї (китайців).

Домінування в промисловості та фінансово-кредитній сферах вихідців із Індії та Китаю значно загальмувало розвиток бірманського визвольного руху. Лише в 30-х рр. у Бірмі з'явився організований національний незалежницький рух. Слід зауважити, що політичні процеси, які відбувалися в Бірмі, безпосередньо залежали від перебігу подій у сусідній Індії, з якою Бірма була пов'язана в адміністративному відношенні.

Найрозвиненішими серед країн Південно-Східної Азії були Філіппіни, які порівняно зі своїми сусідами, мали найвищий освітній рівень населення. В країні існували потужний національний рух, політичні партії та законодавча асамблея. Американці пообіцяли надати в майбутньому Філіппінам незалежність, тому національно-патріотичний рух в країні розвивався мирним парламентським шляхом. США інвестували в економіку Філіппін майже 400 млн. доларів, що дозволило збудувати низку переробних підприємств, мережу доріг, покращити міську комунальну інфраструктуру. Упродовж майже всього міжвоєнного періоду Філіппіни переживали

економічне піднесення. Зважаючи на добрі стосунки із США, Філіппіни під час Другої світової війни прохолодно поставилися до японців, які окупували архіпелаг в 1942 р. Філіппіни були єдиною країною, в якій під час війни на Тихому океані існував потужний антияпонський рух "Хукбалахал".

Найбільшою колонією регіону була Голландська Індія (Індонезія). Колоніальне панування Голландії над Індонезією виправдовувалося ідеєю "боргу честі", який полягав в тому, що оскільки голландці довгий час отримували прибутки від володіння колонією, перш ніж звільнити її, вони повинні віддячитися їй шляхом створення індонезійської системи освіти, покращення соціальної інфраструктури, підготовки кадрів для майбутнього незалежного існування. Вже в 20-х рр. у Індонезії виникли перші політичні організації національно-визвольного спрямування. Значною проблемою для прихильників незалежності була етнічна різноманітність індонезійського архіпелагу. Голландська Індія ніколи раніше не існувала в тих територіальних межах, в яких вона опинилася внаслідок голландського завоювання. Метрополія спритно користувалася суперечностями та протистоянням серед місцевого населення.

За типом розвитку близькою до Індонезії була британська колонія Малайя. Подібно до Бірми, значною проблемою країни стала еміграція. Через вплив китайців сильно змінився етнічний характер слабо заселених територій. У міжвоєнний період малайці складали вже менше половини населення своєї країни.

Малайський національно-визвольний рух був дуже слабким через поділ території країни на окремі султанати, що, втім, не заважало британцям посилено експлуатувати природні багатства країни. У 30-х рр. Малайя давала майже половину світового видобутку олова.

Єдиною незалежною країною в регіоні був Сіам. Хоча ще в середині XIX ст. йому нав'язано нерівноправні угоди, усе ж країна зуміла зберегти незалежність. Здійснивши на початку XX ст. обережні реформи, Сіам зміг в кілька разів збільшити свої бюджетні прибутки, що дозволило реалізувати

дорогі проекти залізничного будівництва, переозброєння армії тощо. Успішно розвивалася гірничо-промисловість, з'явилися національні банки. На зовнішньополітичній арені Сіам вміло маневрував між великими державами, намагаючись не допустити посилення на своїй території впливів жодної із них.

Приклад Сіаму спростовує твердження деяких європейців про те, що реформування традиційних виробничих відносин чи зміни в соціально-політичній сфері в країнах Південно-Східної Азії здійснювалися лише представниками західного світу в колоніально залежних країнах. У 30-х рр. абсолютну монархію в Сіамі змінила конституційна. Напередодні Другої світової війни Сіам зблизився із Японією й під час війни на Тихому океані виступив на її боці.

Країни Південно-Східної Азії протягом міжвоєнного періоду продемонстрували міцність своєї культурно-цивілізаційної основи. Не лише в країнах із переважанням буддистського населення (Цейлоні, Бірмі, Лаосі, Камбоджі), але й в мусульманських (Індонезія, Малайя), християнських (Філіппіни) та конфуціанських (В'єтнам) країнах, національно-визвольні рухи мали переважно мирний характер. Під час війни на Тихому океані всі країни регіону були окуповані Японією. Поразки у війні із японцями дискредитували уряди метрополій. З огляду на власні інтереси, Токіо підтримував національно-визвольні сили в окупованих країнах й навіть дозволив деяким із них проголосити формальну незалежність (Бірма, Філіппіни, Індонезія). Це відіграло вирішальну роль в здобутті країнами регіону повної незалежності після завершення Другої світової війни.

Восени 1940 р. Індокитай був утягнений у військовий конфлікт із Таїландом. Сухопутні сили обох сторін були приблизно однаковими — і французька, і таїландська армії налічували по 50 тис. солдатів та офіцерів. На озброєнні Таїланду знаходилося 174 бойових літаки та 37 військових кораблів. Французькі сили налічували 98 літаків і 25 кораблів.

У вересні 1940 р. прем'єр-міністр Таїланду Пхібун Сонгкхран звернувся до французького уряду у Віші та адміністрації Французького Індокитаю з вимогою передати тайцям частину території західного Лаосу та північно-західні райони Камбоджі. Генерал-губернатор Індокитаю віце-адмірал Жан Деку відкинув цю вимогу. 15 жовтня на кордоні між Таїландом та Індокитаєм почалися збройні сутички, а 24 листопада спорадичні зіткнення переросли в повномасштабну війну. З перших днів конфлікту таїландська авіація панувала в повітрі, але сухопутні сили тайців тривалий час не могли подолати опір французьких сил.

5 січня 1941 р. таїландська армія почала масований наступ у Камбоджі. Французьким підрозділам довелося відступати. Ситуацію французів дещо покращила морська перемога над таїландським флотом. 17 січня 1941 р. під час морської битви на якорній стоянці Ко Чанг у Сіамській затоці французька ескадра потопила 2 таїландські броненосці та 3 міноносці. Французи не зазнали втрат, оскільки таїландські моряки стріляли дуже неприцільно, жодного разу не влучивши у противника. Постраждав лише старий французький крейсер "Лямотт Піке", у якого від власних пострілів потріскали труби системи пожежогасіння, і вода з них пошкодила приватне майно моряків. Найбільших збитків зазнав головнокомандувач французькою ескадрою командор Режі Марі Даніель Беранже, у якого розмок парадний мундир.

Незважаючи на моральну перемогу та продемонстровану тайцями нездатність переможно завершити війну, французам усе ж довелося поступитися. Японці дали зрозуміти, що Токіо підтримує таїландські вимоги. 31 січня 1941 р. на борту японського крейсера "Наторі" представники Таїланду та Французького Індокитаю підписали угоду про припинення вогню. Остаточну мирну угоду сторони уклали 9 травня 1941 р. в Токіо. Таїланд отримав територію загальною площею 69 тис. кв. км із населенням 335 тис. осіб. Бангкок узяв на себе зобов'язання не утримувати в новонабутих провінціях війська, сплатити 6 млн. піастрів компенсації за французьке

майно, що лишилося на приєднаних територіях, та гарантувати лаосцям вільний доступ до гробниць луангпрабангських королів, які залишилися на західному березі Меконгу.

Режим управління Лаосом регулювався конвенцією про внутрішнє управління, що була укладена між Францією та луангпрабангським королем. Угода була сформульована таким чином, що влада короля залишилася суто номінальною. Монарх Лаосу міг лише "висловлювати свої судження щодо адміністративних, фінансових та економічних реформ", які здійснювала французька адміністрація.

29 серпня 1941 р. підписано угоду про встановлення над королівством Луангп-рабанг французького протекторату. Водночас французи передали королеві три лаоські провінції, які раніше перебували під їх виключним контролем. Після того, як навесні 1945 р. японці ліквідували в Лаосі французьку адміністрацію, Токіо запропонував королеві Сісавангу Вонгу (1885—1959) проголосити незалежність своєї країни. У квітні 1945 р. король піддався на вмовляння й проголосив незалежність Лаосу, але вже восени того ж року, після японської поразки у війні, скасував своє рішення й знову визнав залежність від Франції.

Аналогічні процеси відбувалися й в Камбоджі, де японці схиляли короля Нородома Сіанука (1922 р.н.) проголосити 12 березня 1945 р. незалежність від Парижа. У серпні 1945 р. в Пномпені з дозволу японців був створений національний уряд. Після повернення до країни французів кхмерський король також підписав із ними угоду про збереження режиму протекторату.

Під час Другої світової війни Індокитай був фактично окупований Японією. На території В'єтнаму, Лаосу та Камбоджі в 1940 р. розташовано значні сили імператорської армії. Водночас там зберігалася французька військова присутність та французька адміністрація. У деяких випадках японці та французи навіть спільно боролися із комуністичним підпіллям. Лише на початку 1945 р. японці несподівано напали на французькі об'єкти й

роззброїли переважаючу частину французьких сил. Тільки окремі підрозділи зуміли прорватися у джунглі, де вони й переховувалися до вересня 1945 р., коли Японія капітулювала.

Лекція 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу

План

1. Особливості розвитку регіону у 1918-1945 рр.
2. Туреччина у міжвоєнну добу.
3. Іран у міжвоєнну добу.
4. Афганістан у міжвоєнну добу.

Література:

1. Агаев С.Л. Иран в прошлом и настоящем. Пути и формы революционного процесса / С.Л. Агаев. – М.: Наука, 1981. – 271 с.
2. Алиев Г.З. Турция в период правления младотурок (1908 – 1918 гг.) / Г.З. Алиев. – М.: Наука, 1972.
3. Еремеев Д.Е. Становление республиканской Турции (1918 – 1939 годы) / Д.Е. Еремеев. – М.: Наука, Глав. ред. вост. лит-ры, 2004.
4. История Афганистана с древнейших времен и до наших дней / М.Р. Арунова, И.В. Ганковский, В.Г. Коргун, В.А. Ромодин / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Мысль, 1982. – 368 с.
5. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
6. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
7. Оришев А. Иран, август 1941-го / А. Оришев // Азия и Африка сегодня. – 2005. – № 7. – С. 51-57.

8. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
9. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
10. Умнов А. История, опрокинутая в прошлое: (Афганистан XVIII – XX в.) / А. Умнов // Азия и Африка сегодня. – 1999. – № 3. – С. 31-35.
11. Фадеева И.А. Традиционализм и модернизация / И.А. Фадеева // Азия и Африка сегодня. – 1994. – № 2. – С. 43-47.

Короткий зміст лекції

Країни Середнього Сходу — Туреччина, Іран та Афганістан — становлять особливу групу мусульманських держав Азії. На початок XX ст. Туреччина та Іран зуміли зберегти політичну незалежність, а Афганістан, хоча й був обмежений у своїй зовнішній політиці Великобританією, усе ж мав головні ознаки державності — власний уряд, армію, податкову та судову системи тощо. Одразу після завершення Першої світової війни країнам Середнього Сходу довелося вирішувати складні зовнішньополітичні завдання. Туреччина та Іран були змушені дати відсіч зазіханням на свій національний суверенітет та територіальну цілісність, а Афганістану довелося воювати із Великобританією, яка не бажала визнати проголошеної в 1919 р. у Кабулі незалежності колишнього протекторату. Протягом міжвоєнного періоду у Туреччині, Ірані та Афганістані відбувалися подібні за своїм характером модернізаційні процеси, які, однак, призвели до зовсім різних наслідків.

Найбільшою та найвпливовішою країною регіону була Туреччина. Оскільки Стамбул належав до табору переможених в Першій світовій війні країн, найважливішим питанням перших повоєнних років для нього стало укладення мирної угоди із державами Антанти. Нав'язані Туреччині

переможцями умови миру були настільки важкими та принизливими, що спричинили зростання патріотичних настроїв серед значної частини турецького населення. Дискредитований неефективним управлінням воєнних років та капітулянтською позицією щодо вимог західних союзників султанський режим в ході національно-визвольного революційного руху було усунуто від влади. Завершивши восени 1922 р. вигнання інтервентів із своєї території, національний уряд Туреччини уклав із країнами Заходу нову мирну угоду, що вигідно відрізнялася від попереднього мирного договору, підписаного султанським урядом.

У ході війни за збереження територіальної цілісності Туреччини надзвичайно високий авторитет здобув лідер націоналістів Мустафа Кемаль. Спираючись на створені в ході патріотичного та революційного руху структури та особисту популярність, М. Кемаль форсованими темпами почав здійснювати в країні соціальні та економічні перетворення. Туреччина була проголошена республікою, скасовано халіфат, проведено низку радикальних реформ, які в кінцевому підсумку змінили традиційний суспільний устрій, економічні відносини, а почасти навіть побутову сферу життя турків.

Двома головними принципами, які М. Кемаль поклав в основу всіх запроваджених в країні реформ, стали секуляризм і етатизм. Відділення релігії від держави потягнуло за собою рішучі зміни в освітній та судовій системах, а також зміни в нормах щоденної моралі. Етатизм турецьких реформ насамперед проявився в одержавленні економічної сфери. Специфіка традиційної турецької господарської системи полягала у домінуванні закордонного або місцевого, але нетурецького (вірменського, грецького, єврейського) капіталу. Природне бажання турецького уряду ліквідувати цю диспропорцію розвитку та створити національну турецьку буржуазію було реалізоване шляхом цілеспрямованої підтримки національного виробника та поступової ліквідації іноземних концесій.

До кінця 30-х рр. політика секуляризму та етатизму принесла відчутні результати. Щоправда, ціною, яке турецьке суспільство заплатило за

десятиліття державної опіки, стало обмеження значної частини демократичних свобод та поширення авторитарних методів управління країною. Політичний режим, який виник в Туреччині напередодні Другої світової війни, мав багато рис, які традиційно є притаманними антиліберальним тоталітарним моделям державного розвитку.

Після воєнного розгрому Німеччиною Франції та інших європейських країн у Туреччині посилювалися пронімецькі настрої. 18 червня 1941 р. Німеччина підписала з Туреччиною 10-річний пакт про ненапад. Угода про ненапад із СРСР була підписана ще раніше, тому після початку німецько-радянської війни Туреччина оголосила 25 червня 1941 р. про свій нейтралітет. Анкара дотримувалася взятих на себе зобов'язань, хоча впродовж наступних років, особливо після радянських репресій проти мусульманських народів Криму та Кавказу, в Туреччині посилювалися антирадянські настрої. У ході війни турецькі письменники та журналісти, не приховуючи своїх пронімецьких симпатій, часто відвідували німецько-радянський фронт. Восени 1941 р. у Німеччині навіть працювала офіційна турецька місія генерала Алі Фуада, яка намагалася полегшити долю військовополонених червоноармійців-мусульман. Під час війни Туреччина поставляла Німеччині руду хрому, необхідну для виготовлення броні. Однак, навіть під час найсильнішого зближення з Берліном на турецькій території знаходили захисток тисячі євреїв та антифашистів, що тікали від гітлерівців. Водночас турки давали захисток й мусульманам, котрі рятувалися від комуністичних переслідувань у Закавказзі.

Незважаючи на те, що Туреччина залишилася осторонь подій світової війни, військове напруження сильно зачепило її економіку. Ще напередодні війни туркам довелося в терміновому порядку зайнятися реорганізацією своєї армії, котра мала на озброєнні техніку початку ХХ ст. й була абсолютно нездатною до ведення сучасної війни. З кожним роком видатки на оборону доводилося збільшувати. У 1938 р. витрати на оборону складали 43,7% бюджету.

Програма дій турецького уряду на час війни була прийнята 18 січня 1940 р. у формі "Закону про національний захист", котрим передбачалося введення ненормованого робочого дня, трудової повинності, скасування низки законів про охорону праці. Упродовж війни постійно збільшувалася армія країни. У 1939 р. збройні сили налічували 207 тис. чоловік, у 1940 р. — 700 тис. чоловік, а в 1942 р. — 1 млн. солдатів і офіцерів. До 1945 р. воєнні витрати складали половину державного бюджету. Проведення широкомасштабної мобілізації селян на військову службу спричинило зменшення врожаїв і введення в 1941—1942 рр. карток на хліб у Стамбулі й Анкарі. Збільшення податків та введення нових "зборів на оборону" значно погіршили становище населення та вплинули на загальне зростання цін.

Для того, аби підлатати бюджет, 11 листопада 1942 р. Туреччина ввела майновий податок, який мав збиратися з власників нерухомого майна та прибутків купців і підприємців. Оскільки закон точно не визначив розміру цього податку ані умов його стягнення, почали поширюватися зловживання. Чиновники накладали податок, керуючись самовільно визначеними нормами та симпатіями. Водночас ті, хто не заплатив майнового податку, часто потрапляли до боргової в'язниці.

У політичному житті Туреччини Друга світова війна вплинула на згортання лібералізму і посилення пантюркського націоналізму. З 1940 по 1945 рр. у вілайєтах, населених національними меншинами, діяв воєнний стан. Починаючи з листопада 1942 р. траплялися випадки конфіскації майна в представників національних меншин. У 1942 р., уряд сформований колишнім міністром іноземних справ Шюкрю Сараджоглу (1887—1953), розпочав широку кампанію патріотичної пропаганди в пантюркському стилі. Після чергових виборів, на початку 1943 р., парламент знову обрав президентом І. Інєню, а прем'єр-міністром країни — Ш. Сараджоглу. Під приводом здійснення реформи освіти продовжилася пан-тюркська кампанія, в ході якої траплялися випадки публічного спалення на площах "підривної" літератури.

Після перелому в ході бойових дій Другої світової війни Туреччина вирішила укласти союз з країнами антигітлерівської коаліції. У кінці 1943 р. І. Іненю зустрівся з У. Черчиллем та Ф.Д. Рузвельтом у Каїрі, де обговорювалася можливість участі Туреччини в бойових діях проти Німеччини на Балканах. Однак турецьке керівництво ухилилося від безпосередньої участі у війні, обмежившись розривом дипломатичних стосунків із Німеччиною, який відбувся 2 серпня 1944 р. Туреччина оголосила війну Німеччині та Японії тільки 23 лютого 1945 р. Хоча турецькі солдати й не брали участі у бойових діях Другої світової війни, країна все ж отримала запрошення вступити до ООН.

Подібно до Туреччини у міжвоєнний період розвивався Іран. Незважаючи на те, що Іран не брав участі у Першій світовій війні, в 1918—1919 рр. він опинився на порозі втрати національної незалежності. Територія країни повністю була окупована британськими військами, а згідно з англо-іранською угодою 1919 р., британці отримали змогу контролювати армію, фінансову систему, нафтовидобуток й навіть окремі аспекти іранської внутрішньої політики. Послабленням центральної влади Ірану одразу ж скористалися національні меншини та гілянські партизани дженгелійці. Протягом 1920—1921 рр. у Хорасані, Гілянні та Іранському Азербайджані існували незалежні від Тегерану райони зі своїми власними урядами.

Після тривалої політичної кризи, що проявилася в частій зміні урядових кабінетів та дедалі більшому розвалі державних структур країни, в 1921 р. у Ірані відбувся військовий переворот, який очолив командир козацьких частин Реза-хан. Концентруючи в своїх руках дедалі більшу владу, Реза-хан усунув в 1925 р. від влади останнього шаха династії Каджарів й сам став засновником нової іранської династії Пехлеві.

Отримавши всю повноту політичної влади в державі, новий шах розпочав соціальні та економічні реформи. Взявши за взірець Туреччину, Іран прискореними темпами провів земельну, фінансову та судову реформи. Було запроваджено елементи західного способу життя. В країні з'явилася

національна промисловість, розбудовано соціальну інфраструктуру, почалося формування національної світської інтелігенції. Однак, через сильні позиції духовенства, яких так і не змогли підважити іранські реформи, наслідки соціально-економічних перетворень в Ірані були значно скромнішими, ніж в Туреччині.

Найбіднішою та найбільш відсталою країною регіону був Афганістан. Повернувши собі в 1919 р. всю повноту національного суверенітету, Афганістан також спробував провести соціально-економічні реформи. Швидко виявилося, що відстале патріархальне афганське суспільство не готове до радикальних перетворень. Помилки в плануванні та проведенні реформ, а також надзвичайне посилення податкового тиску на село, за рахунок якого проводилися всі реформи, дестабілізували ситуацію в країні. У 1929 р. прихильники традиціоналістського шляху розвитку на певний час зуміли взяти реванш за попереднє десятиліття реформ. Відновивши свою владу, реформатори вже обережніше запроваджували зміни та нововведення.

Загалом, саме афганські реформи виявилися найменш успішними. Причини їх невдач полягали почасти у бідності та відсталості країни, а почасти в суперечливому характері самих соціальних перетворень, які проводилися таким чином, щоб не зачепити інтересів духовенства та родової аристократії. Незважаючи на всі спроби модернізації, Афганістан залишився бідною країною з архаїчною суспільною структурою та відсталою системою господарювання.

27 серпня 1941 р. іранський уряд Алі Мансура пішов у відставку, а новий уряд Форугі віддав військам наказ не чинити опору окупантам. Все територія країни опинилася під контролем союзників, хоча теоретично район Тегерану та Мешхеда мав залишатися нейтральною зоною. У Тегерані було оголошено воєнний стан, уведено військові суди та пресову цензуру, заборонено публічні зібрання тощо. Союзники змусили іранський уряд вислати з країни всіх німців та громадян країн-сателітів. Частина німців перейшла на нелегальне становище і в наступні роки організувала підпільний

рух. Під тиском союзників 16 вересня 1941 р. Реза Шах відмовився від престолу на користь свого сина Мохаммеда Рези Пехлеві (1919—1980). Колишнього шаха вислали на о. Маврикій в Індійському океані, а згодом до Йоганнесбурга (Південно-Африканський союз), де він і помер у 1944 р.

Зміна монарха спричинила активізацію сепаратистських настроїв серед напівнезалежних ватажків племен. У багатьох районах вони вигнали губернаторів і державну адміністрацію, озброїлися й почали проводити цілком незалежну від Тегерана політику. Племенний сепаратизм підтримувала німецька агентура, що перейшла на нелегальне становище. У 1942—1943 рр. відбулися збройні повстання кашкайських, лурських, бахтіарських племен та курдів. Особливо сильним повстанський рух був у зоні британської окупації на півдні Ірану. У червні 1943 р. повстанці знищили великий британський гарнізон у Семіромі на півночі Фарсу. Згодом хани почали переговори з британцями і, погодившись на певні гарантії недоторканості своїх звичаєвих прав, припинили боротьбу й видали британцям своїх німецьких інструкторів.

З метою залучення Ірану до антигітлерівської коаліції, Великобританія та СРСР підписали з Тегераном 29 січня 1942 р. угоду про співпрацю та взаємодопомогу. Цією угодою було визначено статус окупаційних військ на іранській території. В обмін на згоду на перебування на іранській території під час війни і ще 6 місяців після її завершення військ СРСР та Великобританії, а також на транзит через країну стратегічних вантажів для СРСР, Іран отримував значну фінансову допомогу. Для контролю за використанням фінансової допомоги союзників до Ірану надіслано місію американця Артура Мільспо, що мав виконувати функції головного ревізора іранських фінансів. За реорганізацією іранських сил правопорядку наглядав американський генерал Норман Шварцкопф. Союзники зобов'язалися поважати суверенітет та територіальну цілісність Ірану й захищати його від зовнішньої агресії. Після тегеранської зустрічі "Великої трійки", на півдні

Ірану висадилися 30 тис. американських солдат. 9 вересня 1943 р. Іран формально оголосив війну Німеччині.

У вересні 1943 р. після тривалої еміграції до Ірану повернувся лідер націоналістичного руху С. Зія-ед-Дін. Згуртувавшись навколо нього, прихильники національної ідеї створили кілька пресових видань і заснували партію "Ватан" ("Батьківщина"). Головними пунктами програми партії стали відмова від європейських культурних впливів та повернення до ісламських традицій, законів шаріату тощо. Ставши депутатом меджлісу, С. Зія-ед-Дін швидко зумів розширити кількість членів "Батану" та організаційну мережу партії. У 1944 р. партія С. Зія-ед-Діна змінила назву на "Ерадеє меллі" ("Національна воля").

Упродовж 1944—1945 рр. у Ірані зростали антисоюзницькі настрої. До їх посилення спричинився грубий політичний тиск, якого зазнав Іран восени 1944 р. з боку СРСР. Висловивши бажання отримати концесії на видобуток нафти у п'яти провінціях країни, що межували із радянською територією, Москва інспірувала низку антиурядових демонстрацій іранських комуністів та примусила уряд країни піти у відставку. Однак Іран не погодився надати концесії СРСР. Під впливом пропаганди С. Зія-ед-Діна у березні 1945 р. в Ісфахані та інших містах півночі країни відбулися організовані націоналістами погроми осередків прокомуністичної Народної партії та інших організацій, що співпрацювали з радянськими військами. Під тиском націоналістів 28 лютого 1945 р. меджліс вирішив вислати з Ірану місію А. Мільспо. Протягом літа — осені 1945 р. іранські війська за підтримкою націоналістичних організацій ліквідували більшість представників прорадянських політичних сил у центральних районах країни. Майже повного погрому зазнала Народна партія.

Незважаючи на деяке зміцнення позицій уряду влітку 1945 р., загалом, на час закінчення Другої світової війни Іран перебував у винятково важкій ситуації. Економіка була вражена кризою, індекс інфляції порівнянно з 1936 р. сягнув 1000%, адміністративна система країни не діяла належним чином,

посилювався регіональний сепаратизм, вибухали голодні бунти. Перед Іраном постала реальна загроза дезінтеграції.

Звільнивши країну від самозванця, М. Надір-хан (1888—1933) не повернув владу повноправному монархові. У жовтні 1929 р. М. Надір-хан коронувався як шах Афганістану під іменем Надір Шах (1929—1933). Оголосивши про намір продовжувати започатковані Амануллою-ханом реформи, він обережніше впроваджував нововведення. У роки правління Надір Шаха активно велося будівництво доріг, іригаційних споруд, уряд сприяв розвитку транзитної торгівлі. У січні 1931 р. в Афганістані створено перший в країні національний банк "Шіркети асхамі". Почали працювати підприємства з переробки вовни та бавовни. Новий шах жорстоко придушив всі спроби прихильників Аманулли-хана поставити під сумнів легітимність своєї коронації.

Прийнята в жовтні 1931 р. нова конституція Афганістану була ліберальнішою, ніж попередній основний закон 1923 р. У країні створювався двопалатний парламент, верхню палату якого призначав сам шах. Нижня палата обиралася. Конституція декларувала свободу підприємницької діяльності та інші демократичні свободи, проте водночас відновлювала привілейоване становище племінної знаті та духовенства.

У листопаді 1933 р. Надір Шаха було вбито одним із прихильників Аманулли-хана. Наступним правителем Афганістану став син Надір Шаха Мохаммед Захір Шах (1914 р.н.). Зважаючи на молодий вік, правитель волів триматися в тіні, передавши більшість владних повноважень братам свого батька — Мохаммеду Хашіму та Махмуду Шаху, які по чергово виконували обов'язки прем'єр-міністрів.

У роки правління М. Захір Шаха продовжувалися обережні соціально-економічні реформи. Певні зміни відбулися й в суспільно-побутовій сфері. У 1937 р. в офіційному діловодстві країни перську мову замінено на пушту. У 1940 р. в Афганістані почали діяти перша радіостанція і єдиний на цілу країну кінотеатр. Економіка країни залишалася слабкою. Головним

експортним товаром країни, що приносив валютні надходження, був каракуль. Велику частину свого бюджету Афганістан витрачав на армію, яка в 1941 р. сягнула 90 тис. осіб.

Під час Другої світової війни Кабул намагався балансувати між СРСР та Великобританією, які мали із Афганістаном спільні кордони й могли здійснити каральну військову акцію, та Німеччиною, котра була значним торговим партнером країни. На території Афганістану активно діяли розвідки всіх трьох країн. Після початку бойових дій у Європі Афганістан оголосив нейтралітет. У жовтні 1941 р., на вимогу СРСР та Великобританії, афганський уряд вислав із країни всіх німців та італійців, які не належали до персоналу посольств.

Світова війна негативно вплинула на економіку Афганістану, котрий зазнав великих збитків через припинення транзитної торгівлі його територією та падіння світових цін на предмети афганського експорту. Сильного удару афганському сільському господарству завдала засуха 1943—1944 рр. На час завершення світової війни Афганістан залишався відсталою та бідною країною з патріархально-феодальним суспільним устроєм. Більшість започаткованих у 20—30-х рр. реформ принесли дуже скромні результати.

Лекція 4. Арабські країни у міжвоєнну добу

План

1. Особливості розвитку регіону міжвоєнну добу.
2. Сирія та Ліван у 1918-1945 рр.
3. Палестина у 1918-1945 рр.
4. Ірак у 1918-1945 рр.
5. Саудівська Аравія у 1918-1945 рр.
6. Єгипет у 1918-1945 рр.
7. Лівія, Туніс, Алжир і Марокко у 1918-1945 рр.

Література:

1. Алитовский С.Н. Аграрные отношения и крестьянство в колониальном Ираке // Народы Азии и Африки. — 1981. — №4.
2. Байба О. Ваххабитский ислам и власть // Азия и Африка сегодня. — 1993. — №11.
3. Васильев А.М. История Саудовской Аравии (1745-1973). — М., 1982.
4. Дяченко А.Д. Внутрішньополітичне становище в Єгипті напередодні повстання 1919 р. // Український історичний журнал. — 1975. — №7.
5. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
6. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
7. Кошкин А.А. Первая мировая война и Восток // Новая и новейшая история. — 1998. — №5.
8. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
9. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
10. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
11. Фомин А.М. Сирия и Ливан в англо-французских отношениях (1918-1920) // Восток. — 2003. — №2.
12. Шевелев Д.Л. К истории заключения соглашения о разделе азиатских территорий Османской империи в 1916 г. // Восток. — 2001. — №5.
13. Яковлев А. Становление государственности // Азия и Африка сегодня. — 1996. — №1.

Короткий зміст лекції

На початку XX ст. всі арабські країни перебували в колоніальній залежності від кількох метрополій. Найбільша частина арабських земель була окупована Османською імперією. Країни Магрибу — Марокко, Алжир та Туніс контролювала Франція. Великобританія володіла Єгиптом та низкою дрібних еміратів Перської затоки та півдня Аравійського півострова. Після перемоги в італо-турецькій війні 1911—1912 рр. Італія захопила територію Лівії, яка раніше належала Туреччині.

Унаслідок розпаду Османської імперії частина арабських володінь Туреччини отримала незалежність (Недж, Хіджаз, Джебель-Шаммар, Асір та Ємен), а інші країни стали підмандатними територіями Великобританії (Палестина, Трансйорданія, Ірак) та Франції (Сирія, Ліван). Незадоволене таким рішенням місцеве населення не припиняло боротьби за створення незалежних суверенних держав. Після семилітньої визвольної війни в 1920 р. незалежним став імамат Оман, 1922 р. незалежність проголосив Єгипет, 1932 р. — Ірак, 1943 р. — Сирія та Ліван. Надаючи незалежність цим країнам, Лондон та Париж нав'язували їх урядам двосторонні угоди, що мали гарантувати політичні та економічні інтереси колишніх метрополій.

Об'єднані навколо Неджу країни Аравійського півострова (Хіджаз, Джебель-Шаммар та Асір) у 1932 р. проголосили себе Саудівською Аравією. Країна обрала типовий для ортодоксального ісламу шлях розвитку. У Саудівській Аравії встановився жорсткий авторитарний режим, що сповідував ригористичне дотримання всіх норм мусульманського віровчення та побутової практики.

У 20—30-х рр. в арабських країнах, які перебували під мандатним управлінням або під політичним контролем Великобританії та Франції, відбувалися складні та значною мірою суперечливі процеси. Завдяки втручання європейців, в економіку цих країн було запроваджено елементи капіталістичних економічних відносин, розбудовувалася соціальна

інфраструктура, почалося формування місцевих кадрів. З іншого боку, Лондон та Париж дбали про власні політичні та економічні цілі в арабському світі, які часто суперечили інтересам місцевого населення.

Складно відбувалися процеси формування політичної системи новопосталих арабських країн. Спроби запровадити у Сирії та Лівані демократичну систему управління наштовхнулися на серйозні перешкоди. Релігійна строкатість та нерівномірний рівень соціального розвитку різних районів призводили до постійних політичних криз.

Окрему групу серед арабських країн становили арабські країни Північної Африки. Протягом міжвоєнного періоду Франція та Італія активно заселяли свої північноафриканські володіння європейськими колоністами. На початок 20-х рр. європейці складали 7% населення Тунісу і майже 10% — Алжиру. Створені в цих країнах європейські громади контролювали найважливіші сфери адміністративного управління та промисловості. Колоністи служили надійною соціальною базою для реалізації колоніальної політики. Поряд із традиційним для арабських країн Африки економічним сектором виник новий модерний капіталістичний сектор, який в конкурентній боротьбі нещадно руйнував господарський уклад арабських сусідів. Така економічна експансія спричинила різкий опір місцевого мусульманського населення соціальним та господарським перетворенням. Лише невелика частина корінних мешканців Північної Африки змогла інтегруватися в запропоновану європейцями нову економічну модель.

У 1936 р. уряд Народного фронту у Франції розпочав переговори із представниками залежних від Парижа арабських країн. Париж пообіцяв поступово лібералізувати свою колоніальну політику у Сирії, Лівані, Алжирі, Марокко та Тунісі. Однак, після відставки уряду Народного фронту переговори було перервано.

Процес звільнення країн арабського світу від колоніальної залежності, що розпочався у міжвоєнний період, поклав початок вагомим змінам геополітичного характеру. Спроби західних країн утримати нові незалежні

арабські держави в орбіті своєї політики призвели до посилення в цих країнах радикальних націоналістичних сил, які поступово почали усувати від влади лояльні до колишніх метрополій помірковані прозахідні уряди.

Особливе місце серед арабських країн, що перебували протягом міжвоєнного періоду під мандатним управлінням, посідала Палестина. Унаслідок значної єврейської еміграції вже на початку 20-х рр. у ній почався гострий етнічний конфлікт між арабським та єврейським населенням. Побоюючись, що територію Палестини буде перетворено на "єврейський осередок", араби всіма силами намагалися завадити збільшенню єврейського населення країни та створенню євреями економічної та соціальної інфраструктури. Великобританія, яка володіла мандатом на управління Палестиною, безуспішно намагалася запобігти конфліктові. На кінець 30-х рр. Лондон змушений був визнати, що всі спроби інтеграції арабського та єврейського населення були безрезультатними, й надалі країну доведеться розділити на дві держави, в яких окремо б проживали араби та євреї.

У результаті боротьби проти спроб поділу Марокко на дві частини виникла перша політична партія країни. У 1932 р. марокканські емігранти за підтримкою французьких радикалів та соціалістів розпочали у Парижі випуск журналу "Магриб". Заборонений у Марокко журнал розповсюджувався в протектораті підпільно. Ще одним центром об'єднання патріотичної інтелігенції країни став франкомовний тижневик "Аксьйон дю пепль" ("Дія народу")> видання якого розпочалося 1933 р. у Фесі. З тижневиком співпрацювала асоціація колишніх випускників мусульманських коледжів, яка організувала дві широкі громадські кампанії: за відновлення Свята трону — яке в давні часи символізувало єднання підданців султана, а також акцію протесту проти передачі в 1934 р. справ Марокко у відання французького міністерства колоній. Обурення виявилось настільки сильним, що французька влада змушена була організувати приїзд до Фесу султана, який, як планувалося, мав заспокоїти населення. У день приїзду султана відбулася велика маніфестація. Під приводом ексцесів, що сталися під час

демонстрації, колоніальна адміністрація негайно закрила "Акссьйон дю пепль" і вдалася до репресій проти національної інтелігенції.

Після цих подій видавці тижневика створили 1934 р. партію "Комітет марокканської дії" і виробили програму під назвою "План реформ". Не торкаючись питань зміни режиму протекторату, цей проект вимагав від французів чіткого дотримання Феської конвенції, недопущення прямого втручання до справ управління країною та розширення марокканського представництва в адміністративному апараті країни.

Французький уряд Народного фронту досить прихильно поставився до марокканських вимог. У 1936 р. "Комітету" було дозволено легально провести перший національний конгрес, який висунув програму розширення політичних свобод населення протекторату. Однак після того, як у лютому 1937 р. у партії відбувся розкол, французький уряд відмовився вести переговори про зміну становища місцевого населення. У результаті розколу виникли дві партії: Національна партія проведення реформ А. аль-Фасі та Народний рух М. аль-Ваззані. Утворена А. аль-Фасі організація зібрала прихильників ісламського шляху розвитку Марокко, на відміну від світськи налаштованих членів Народного руху.

У серпні 1937 р. французи для власних потреб відвели воду річки, яка протікала через мусульманські квартали Менкеса. Особливе обурення населення викликав той факт, що в результаті цієї акції пересохли басейни мечетей, і віруючі не мали можливості здійснювати ритуальне омовіння, яке мусить передувати молитві. 1 вересня 1937 р. в місті відбулися зіткнення демонстрантів з поліцією, в результаті яких загинуло 20 марокканців і 52 поліцейські отримали поранення. Акції протесту проти поведження влади відбулися в інших містах країни. Французи заборонили опозиційні газети й розпустили Національну партію. Репресії лише погіршили ситуацію. У багатьох місцях почалися збройні сутички. У кінці жовтня — на початку листопада 1937 р. французи вдалися до масованих військових акцій, увівши війська в мусульманські квартали головних міст, й арештували лідерів

патріотичного руху. А. аль-Фасі було вислано в Екваторіальну Африку, М. аль-Ваззані — до невеличкого поселення в Сахарі, а А. Балафредж змушений був втекти до Танжеру. Позбавлений керівників, національний рух пішов на спад.

Під час Другої світової війни Марокко стало одним із театрів бойових дій. 8 листопада 1942 р. в Марокко висадилися американські та британські війська. Підпорядковані урядові Віші французькі сили спочатку чинили опір, але вже 10 листопада головнокомандувач французьких сил в Марокко адмірал Франсуа Дарлан віддав наказ припинити вогонь. У ході боїв французи втратили майже 3 тис. солдатів та офіцерів вбитими та пораненими. Втрати союзників також були значними: 3 тис. вбитих і поранених, близько сотні десантних суден, 70 літаків. Французька адміністрація Марокко почала співпрацювати із союзниками й навіть надала американцям військово-повітряну базу в Порт-Ліоті.

У січні 1944 р. колишні члени розпущеної напередодні війни Національної партії створили нову партію "Істікляль" ("Незалежність"). Партія звернулася до султана з петицією, в якій висловила вимогу більш послідовно відстоювати національні інтереси країни. "Істікляль" пропонував розпочати переговори із французами про поступове надання Марокко повної незалежності. Французька адміністрація залишила ці пропозиції без відповіді.

Лекція 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку регіону.
2. Правління Хайле Селассіє I в Ефіопії.
3. Ефіопія під час італійської агресії.
4. Внутрішня політика Південно-Африканського Союзу (ПАР) у 1920-х рр.
5. Африканерський націоналізм у ПАР.

Література:

1. Вооруженная борьба народов Африки за свободу и независимость. — М., 1974.
2. История Тропической и Южной Африки. 1918-1988. — М., 1989.
3. История национально-освободительной борьбы народов Африки в новейшее время. — М., 1978.
4. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
5. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
6. Севастьянов Г.Н. Москва, Вашингтон и итало-эфиопская война // Новая и новейшая история. — 1998. — №3.
7. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
8. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
9. Френкель М.Ю. К вопросу о периодизации колониализма в Африке // Восток. — 2001. — №2.
10. Черновская В.В. Офицерский корпус Египта как социальная группа (1850-1952) // Народы Азии и Африки. — 1975. — №3.
11. Ягья В.С. Эфиопия в новейшее время. — М., 1978.

Короткий зміст лекції

На час закінчення Першої світової війни лише дві країни Тропічної та Південної Африки — Ліберія та Ефіопія — були незалежними державами. Решта африканського континенту перебувала в колоніальній залежності від Великобританії, Франції, Бельгії, Португалії, Іспанії та Італії. У результаті

воєнної поразки свої колоніальні володіння втратила Німеччина. Колишні німецькі колонії загальною площею 2,5 млн. кв. км із населенням 13 млн. осіб (Німецьку Східну Африку, Німецьку Південно-Західну Африку, Камерун та Того) Ліга націй передала під управління країн-переможниць. Німецьку Східну Африку, яка була найбільшою серед німецьких колоній, розділили між собою Великобританія, Бельгія та Португалія. Під управління Лондона перейшла найбільша частина колонії — Таньганьїка. Руанду та Урунді було передано Бельгії, а невеликий район на кордоні із Мозамбіком Кіонго отримала Португалія. Камерун і Того поділили Великобританія та Франція, причому французи отримали більшу частину обох колоній. Мандат на управління найменш розвиненими в економічному та культурному плані територіями колишньої Німецької Південно-Західної Африки отримав Південно-Африканський союз.

Юридичною підставою для розділу німецьких колоній послужила створена в 1919 р. Паризькою мирною конференцією мандатна система Ліги націй. Всі африканські володіння Німеччини, за винятком Німецької Південно-Західної Африки, включено в список мандатів категорії "Б". Держави-мандатори мали стежити за дотриманням на території підмандатних їм країн порядку, водночас сприяючи формуванню національних адміністративних та технічних кадрів, які б в майбутньому могли взяти на себе управління місцевим державним апаратом. Теоретично функція мандатора полягала в опіці та вихованні місцевого населення, яке ще не було в стані самостійно управляти своїми країнами. На підмандатних територіях заборонено спорудження військових баз та укріплень.

Найбільшою колоніальною імперією в Африці володіла Великобританія. Встановлення контролю над Таньганьїкою реалізувало давній геополітичний задум Лондона, що полягав у створенні суцільної смуги британських володінь з півночі до півдня африканського континенту: від Каїра до Кейптауна. Більшість британських володінь в Африці мали статус протекторатів: Британське Сомалі, Кенія, Занзібар, Уганда, Ньясаленд,

Бечуаналенд, Басутоленд, Свазіленд. Території Нігерії, Гамбії та Сьєрра-Леоне були поділені на зони, де діяла колоніальна адміністрація та протекторати. Створений в 1910 р. Південно-Африканський союз (ПАС) мав статус самоуправної колонії-домініона й навіть отримав мандат на управління частиною колишньої німецької колоніальної імперії. У 1922 р. завершився термін повноважень створеної Сесілом Родсом Британської південноафриканської компанії, що на правах приватного володіння управляла Північною та Південною Родезією. Британці провели серед білого населення Південної Родезії референдум. Вибираючи між приєднанням до ПАС та створенням самоуправної

колонії, більшість голосуючих висловилося за колоніальний статус. 1 жовтня 1923 р. Південна Родезія була проголошена самоуправною колонією із власними урядом і парламентом. Північна Родезія, де референдум не проводився, у 1924 р. стала британським протекторатом.

Великобританія застосовувала у своїх африканських володіннях систему опосередкованого управління. Британці зберегли в недоторканому вигляді існуючі туземні інститути влади, традиційну систему ієрархії та племінного підпорядкування. Лондон здійснював лише загальне управління своїми протекторатами та колоніями. Опосередковане управління дозволяло економити значні кошти, які, за інших обставин, довелося б витратити на підготовку та утримання колоніального апарату. Крім цього, збереження традиційної соціальної структури створювало можливості для плавної та поступової модернізації африканських країн, еволюційного запровадження різноманітних нововведень.

Основна частина французьких колоніальних володінь була зосереджена в Західній Африці: Французька Гвінея, Берег Слонової Кістки, Верхня Вольта, Дагомея, Мавританія, Сенегал і Французький Судан. В екваторіальній частині Африки французи володіли Габоном, Чадом, Середнім Конго і Убангі-Шарі. Крім цього, колоніями Парижа були острів

Мадагаскар і невеликий рйон Африканського рогу — Французький берег Сомалі (Джібуті).

Французькі колоніальні володіння були порівняно бідними на природні ресурси. Складні кліматичні умови та напівпустельний характер земель більшості французьких володінь не сприяли розвитку сільського господарства. Основна частина населення французьких колоній займалася кочовим скотарством. Експортні сільськогосподарські культури вирощували лише кілька західноафриканських країн: Сенегал — арахіс, Гвінея — гевею, яка давала каучук, Дагомея та Берег Слонової Кістки — олійну пальму. На відміну від британських колоній, французи застосовували у своїх володіннях систему прямого правління, безпосередньо втручаючись в місцеві справи, призначення кандидатів на керівні посади та ін.

Серед французьких колоній у Африці в особливому становищі перебував Сенегал. Країна, яка послужила базою для розширення колоніальної експансії, мала особливий статус. Частина корінних сенегальців користувалася громадянськими правами і навіть обирала депутатів до французького парламенту. У 1936 р. виборчі права мали 78 тис. сенегальців. У Сенегалі існувала добра, за мірками Африки, система освіти для місцевих жителів, виходили газети тощо. Із сенегальців формувалися частини корпусу сенегальських стрільців, які брали участь у Першій світовій війні.

Португалія володіла в Африці Мозамбіком, Анголою та Португальською Гвінеєю. Економічна слабкість Португалії не дозволила Лісабону самостійно розвивати промислову та соціальну інфраструктуру колоній. Португальцям довелося допустити у свої колонії британський та американський капітал. Система управління португальськими колоніями спиралася на невелику групу частково асимільованого місцевого населення, яке широко залучалося до колоніального адміністративного апарату. Загалом привілейованих африканців у португальських володіннях налічувалося не більше 1% від загальної кількості населення.

Бельгія володіла єдиною колонією — Бельгійським Конго, найбільшою за територією та однією із найбагатших на природні ресурси країн континенту. Іспанії належали невеликі володіння в Західній Африці: Ріо-Муні, о. Фернандо По та інші дрібні острівці в Атлантичному океані. Італійські колонії — Еритрея та Італійське Сомалі — були розташовані на Африканському розі.

Протягом міжвоєнного періоду економіка більшості африканських країн розвивалася однобоко. Більшості колоній метрополії нав'язали орієнтоване на вирощування експортних культур монокультурне сільськогосподарське виробництво. Протягом 20—30-х рр. у країнах Африки загальний обсяг урожаю кави зріс в 11, чаю в 10, какао-бобів у 6, арахісу в 4, тютюну в 3 рази. За той самий час урожаї зернових культур в Африці майже не збільшилися. Більшість залежних країн перетворилися на експортерів лише якогось одного товару. Того і Камерун експортували майже виключно каву та какао, Уганда — бавовну, Занзібар — гвоздику, Габон і Сенегал — арахіс. Така ситуація поставила місцеві економіки в пряму залежність від коливань цін на світовому ринку на предмети африканського експорту. Найменші зміни в кон'юктурі ринку одразу ж відбивалися на бюджеті африканських колоній.

Промисловий розвиток африканських країн сильно відставав від аграрного сектору. Найкраще розвивалися гірничовидобувна та гірничозбагачувальна галузі, які також були орієнтовані на експорт. У 1937 р. в Тропічній та Південній Африці видобували 97% всіх добутих в світі алмазів, 92% кобальтової руди, 40% золота, 30% платини. Руду урану, із якої були виготовлені перші в історії людства ядерні бомби, видобуто в Бельгійському Конго. Найбільш промислово розвиненими в Африці були Південно-Африканський союз, Південна Родезія та Бельгійське Конго.

Жорстока експлуатація природних ресурсів та нехтування інтересами корінного населення викликали невдоволення та вияви опору колоніальній політиці з боку африканського населення. У міжвоєнний період виникли

перші політичні організації африканців. Найсильнішим антиколоніальний рух був у тих країнах, де місцеві жителі принаймні частково були допущені до участі в суспільному житті: Нігерії, Сьєрра-Леоне, Золотому Березі, Сенегалі. У березні 1920 р. делегати Золотого Берега, Нігерії, Гамбії та Сьєрра-Леоне, що зібралися в Аккрі, створили постійно діючу організацію — Національний конгрес Західної Африки. У 1923 р. землемір Герберт Маковей заснував першу в Нігерії партію — Національно-демократичну партію Нігерії, а з 1944 р. в країні діяла Національна рада Нігерії та Камеруну. Протягом 1919—1925 рр. в Сенегалі існувала Партія республіканської спілки молодосенегальців. Упродовж того самого періоду в Габоні діяла партія "Молодий Габон". В багатьох країнах Африки колоніальна адміністрація не допускала створення політичних організацій місцевих жителів, тому антиколоніальні рухи набирали релігійного забарвлення. Політично-релігійні рухи в Конго, Анголі та інших країнах континенту стали не лише формою протесту проти поширення в африканських країнах християнства, але й своєрідною формою націоналізму.

Прийняття Лондоном у 1931 р. Вестмінстерського статуту юридично закріпило самоуправний статус колонії й посилило серед населення ПАС націоналістичні настрої. Ці настрої підігрівалися соціальною напруженістю, яка виникла через економічні проблеми країни. На початку 30-х рр. Південно-Африканський союз потерпав від епізоотії та сильної засухи, що вразила сільську місцевість і спричинила наплив до міст голодних та знедолених біженців. Відмовившись, за прикладом метрополії, у 1932 р. від золотого стандарту та різко збільшивши видобуток благородного металу, уряд Дж. Герцога зумів покращити становище білого населення. Проблеми чорношкірих уряд до уваги не брав.

Зняття соціальної напруги дозволило зрештою об'єднатися двом течіям білого політичного руху — націоналістам-африканерам та прихильникам союзу із Великобританією — юніоністам. У 1933 р. створено коаліційний кабінет, в якому Дж. Герцог посів пост прем'єра, а Я.Х. Сметс, котрий

повернувся у політику, —віце-прем'єра. Роком пізніше об'єдналися й політичні партії, які представляли обидва політики. На їх основі виникла Об'єднана південноафриканська національна партія, що впевнено перемогла на виборах 1934 та 1938 рр. й протрималася при владі аж до початку Другої світової війни.

Звільнені радикальними націоналістами-африканерами та юніоністами політичні ніші швидко зайняли інші сили. У 1934 р. колишній священик та журналіст Даніель Франсуа Малан (1874—1959), який виконував обов'язки міністра внутрішніх справ, освіти та охорони здоров'я в першому кабінеті Я.Х. Сметса, створив "очищену" Національну партію, що продовжувала сповідувати агресивний африканерський націоналізм. Своєю чергою, прихильники британської орієнтації у тому ж самому році організували Юніоністську партію, котру очолив полковник Сталлард. У 1939 р. юніоністи солідаризувалися з позицією Я.Х. Сметса, який, виступаючи за вступ країни до Другої світової війни, гостро критикував ізоляціоністські настрої Дж. Герцога.

Міжвоєнний час був періодом бурхливого зростання африканерського націоналізму. Уряд Дж. Герцога активно здійснював заходи, що мали закріпити відчуття національної окремішності та самобутності білих жителів країни. У 1925 р. африкаанс була визнана однією із офіційних мов колонії, а в наступному році ПАС затвердив власний прапор. Протягом 30-х рр. науковці опрацювали літературний варіант африкаанс. У 1938 р. країна бучно відсвяткувала сторіччя "Великого треку" — переселення бурських колоністів із Капської провінції углиб континенту.

Восени 1939 р. в країні розгорілася гостра політична дискусія навколо питання вступу країни у війну. Прем'єр уряду Дж. Герцог виступив за збереження нейтралітету. Його підтримала Національна партія Д. Малана, проте більшість парламентарів висловилися за війну. Дж. Герцог пішов у відставку, і керівником уряду в 1939 р. знову став Я.Х. Сметс.

Південноафриканські війська було вислано на фронт. Південноафриканці воювали у Північній Африці, на Близькому Сході, в Італії та на Мадагаскарі. Завдяки цьому ПАС став одним із засновників ООН, а Я.Х. Сметс брав участь в підготовці установчої хартії цієї організації. Участь країни у війні на боці Великобританії посилила позиції радикальних африканерів. Після смерті 1942 р. Дж. Герцога його послідовники створили Африканерську партію. На час закінчення війни Д. Малан став визнаним лідером не лише Національної, але й Африканерської партії та напіввійськової організації "Освабрандваг".

Лекція 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу (Східної Азії) у 1945 - на початку ХХІ ст.

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку регіону після 1945 року.
2. Китай у 1945 - на початку ХХІ ст.
3. Японія у міжвоєнну у 1945 - на початку ХХІ ст.
4. Корея у міжвоєнну у 1945 - на початку ХХІ ст.

Література:

1. Белов Е. Разгром милитаристской Японии и освободительное движение в Китае // Азия и Африка сегодня. — 1985. — №11.
2. Гладков И., Митрофанова А., Тетерин В. Уроки экономического кризиса // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №5.
3. История Кореи (Новое прочтение) / Под ред. А.В.Торлунова. — М., 2003.
4. Кирьянов О. Южная Корея. Итоги парламентских выборов — вотум доверия президенту // Азия и Африка сегодня. — 2004. — №7.
5. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.

6. Латышев И. Япония. США. Договор безопасности, таящий угрозу // Азия и Африка сегодня. - 1998.- № 3.
7. Ледовский А.М. На дипломатической работе в Китае в 1942 — 1952 гг. // Новая и новейшая история. — 1993. — №6.
8. Медведев Р. Китай в политике СССР и США // Народы Азии и Африки. — 1989. — №5.
9. Меликсетов А.В. Победа китайской революции. 1945-1949. — М., 1989.
10. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
11. Павленко Р. Реформи по-корейськи: уроки для України // Людина і політика. — 1999. — №4.
12. Сапожников Б.Г. Китай в огне войны (1931-1950). — М., 1977.
13. Сапожников Б.Г. Народно-освободительная война в Китае 1946-1950. — М., 1984.
14. Семин А. Китай. Япония. И партнеры, и соперники // Азия и Африка сегодня.- 1998. - № 9.
15. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
16. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
17. Федоровский А. Южная Корея. Реформы продолжаются // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №11.

Короткий зміст лекції

Країни Східної Азії в повоєнний період майже постійно були в епіцентрі світової політики. Китай, Японія та Корея наочно

продемонстрували, наскільки відмінним може бути шлях розвитку країни залежно від того, яку політичну та економічну модель обере її населення. Особливо яскраво це виявилось на прикладі Кореї. Розділений унаслідок війни 1950-1953 рр. Корейський півострів став місцем, де в приблизно однакових вихідних умовах комуністична та капіталістична моделі господарювання змогли виявити всі свої позитивні та негативні сторони.

Повоєнна доля Китаю була не менш драматичною, аніж в першій половині XX ст. Країна по чергово пережила громадянську війну, політичні репресії 50-х рр., низку соціально-економічних експериментів на зламі 50-60-х рр., "велику культурну революцію" 1966—1976 рр. Своїми бездумними експериментами комуністична влада Китаю призвела до колосальних людських жертв, безцільного розтринькування економічного та культурного потенціалу країни, економіка була доведена до передкризового стану. Після смерті незмінного партійного лідера "червоного Китаю" Мао Цзедуна країна опинилася на роздоріжжі. Всі попередні спроби збудувати в країні стабільне та розвинене суспільство виявилися невдалими. Нове керівництво країни змушене було піти на радикальну перебудову цілої структури суспільних та виробничих відносин, оскільки маоїстська модель соціалістичного будівництва виявила свою повну неспроможність.

У кінці 70-х рр. в Китаї почалися економічні реформи. Унаслідок цих реформ у Китаї було дозволено приватнопідприємницьку діяльність. Результати такої господарської лібералізації не забарилися. Вже в середині 80-х рр. головні кризові тенденції в китайській економіці подолано, зріс рівень життя значної частини населення. У країні виникла економічна модель змішаного типу, в якій поєдналися елементи планового соціалістичного та ліберального капіталістичного господарювання.

Однак відмова від економічної програми ортодоксального марксизму не викликала жодних змін в політичній сфері. Комуністична партія зберегла свою монополію на владу, а спроби її підважити жорстоко придушено.

Учасники опозиційного руху, які вимагали запровадити в країні демократичні свободи, в кінці 80-х рр. були репресовані.

Основна проблема подальшого розвитку Китаю вочевидь полягала в суперечливому характері співіснування в одній країні ліберальної економіки із авторитарною, чи навіть тоталітарною, ідеологічною системою. Втім, Китай не міг відмовитися від комуністичної ідеології та недемократичних інститутів адміністрування, оскільки, головним чином, саме завдяки їм вдавалося контролювати цілу низку проблем соціального та національного характеру.

Повоєнна Японія стала нині майже хрестоматійним прикладом позитивного динамічного розвитку суспільства, яке завдяки високій свідомості населення та продуманій політиці урядів змогло досягнути колосального успіху практично в усіх сферах економіки, культури та суспільного розвитку. Японія стала прикладом для наслідування для багатьох країн, котрі йдуть сьогодні "японським шляхом розвитку". Японський феномен полягає в напроцуд гармонійному поєднанні традиційних вартостей японського суспільства, етичних та моральних норм, національного патріотизму із загальнолюдськими демократичними цінностями, політичними інститутами західного типу та економічними моделями капіталістичного розвитку. Запровадження в суспільне життя країни здобутків західної цивілізації відбувалося поступовим та еволюційним шляхом, не спричиняючи кризових явищ у національній культурі чи сильної протидії з боку прихильників традиційної культури. Володіючи однією із найпотужніших в світі економікою, Японія, тим не менше, зовсім не виявляє імперських амбіцій. Господарське та культурне процвітання "вилікувало" країну від характерного для всієї японської історії до 1945 р. мілітаризму. Незважаючи на певні труднощі, які переживає зараз японська економіка, Японія, без сумніву, належить до найвпливовіших держав світу.

Звільнена на останньому етапі Другої світової війни від японців Корея майже одразу ж стала полем протистояння двох великих світових держав —

СРСР та США. Радянсько-американське суперництво на Корейському півострові в кінцевому результаті призвело до проголошення водночас двох корейських держав — Республіки Корея на півдні та Корейської Народно-Демократичної Республіки на півночі півострова.

Республіка Корея стала політичним клієнтом США. У країні сформувалася складна суспільна модель, що поєднувала значні економічні свободи із авторитарними методами правління. Посилаючись на постійно існуючу загрозу агресії з боку "комуністичної Півночі", вже перший президент Південної Кореї вдався до згортання демократичних свобод. У 1961 р. в країні почався понад тридцятилітній період правління військових. Попри те, що в окремі періоди в Республіці Кореї формально діяли демократичні інститути, реальний стан речей був далеким від декларованого демократизму. Однак, з часом, спрацював принцип, згідно з яким економічно незалежна від держави людина не може толерувати недемократичних форм правління. Після тривалого періоду протестів та опозиційної боротьби з правлячим режимом військових у 1993 р. влада в Південній Кореї в мирний спосіб була передана представникам, обраним народом. Нормалізація політичного життя дала суттєвий поштовх процесам економічного зростання південнокорейської економіки. Хоча внаслідок Східно-Азійської фінансової кризи 1997 р. Південна Корея зазнала значних збитків, країна все одно продовжує залишатися однією із економічно найсильніших держав Азії та Африки.

Одразу після поділу півострова Північна Корея швидкими темпами почала будувати тоталітарний режим. Його особливістю стало поєднання комуністичної ідеології з деякими традиційними рисами східної деспотії. Незважаючи на принципову неефективність комуністичних моделей економічного розвитку, у 60—80-х рр. КНДР зуміла продемонструвати певні успіхи в галузі промислового будівництва та суспільного розвитку. Цього вдалося добитися завдяки традиційній для корейців високій дисципліні праці, помноженій на жорсткі порядки казарменого гатунку. У Північній Кореї

сформувався культ особи керівника країни Кім Ір Сена. Обожнювання партійного лідера КНДР не припинилося після його смерті, а навпаки, набрало ще більших, подекуди карикатурних форм.

Економічні труднощі, які почали переслідувати Північну Корею у 90-х рр., не вплинули на репресивну суть комуністичного режиму Пхеньяна. КНДР вперто дотримується догматичної комуністичної орієнтації, яка набрала в корейських умовах специфічної форми автаркічної ідеології "чучхе". Головна ідея "чучхе" полягає в тому, що Корея може побудувати комуністичне суспільство, спираючись винятково на власні сили й будуючи його в особливий "корейський" спосіб.

Характерними рисами суспільного життя Північної Кореї 70—80-х рр. стали культ особи Кім Ір Сена та надзвичайна регламентація всіх сторін життя простих корейців. Безупинне вихваляння "великого вождя" часто набирало карикатурних, з точки зору стороннього спостерігача, форм. Чітко визначений спеціальними правилами щоденний побут мешканців КНДР доповнювався тотальною системою ідеологічного виховання та поширеною практикою взаємного доносителства на "неблагонадійних".

У кінці 80-х — на початку 90-х рр. КНДР почала відчувати суттєві проблеми з продуктами харчування, що почасти було спричинено повеннями та засухами, які знищили частину урожаїв, а почасти — винятково неефективним веденням господарства. Після розпаду СРСР єдиним ідеологічно спорідненим союзником Пхеньяна залишився Китай. За оцінками міжнародних гуманітарних організацій, в 1996—1997 рр. у Північній Кореї голодувало майже 2 млн. осіб, принаймні 500 тис. з яких померло. У 1997 р. Японія та Південна Корея надали КНДР гуманітарну допомогу продуктами харчування. Показником ставлення населення Північної Кореї до комуністичного режиму є постійні втечі корейців із КНДР до Південної Кореї, Китаю та Росії.

Утримуючи одну з найбільших у світі за чисельністю особового складу армій, Північна Корея не полишає ідеї військового об'єднання півострова.

Левову частку свого скромного бюджету КНДР витрачає на озброєння. Скандального розголосу набрала історія спорудження комуністами таємних тунелів під прикордонною смугою укріплень на 38-й паралелі, через які, за задумом пхеньянських стратегів, війська КНДР мали непомітно проникнути на територію Республіки Корея. З середини 80-х рр. Пхеньян провадить розробку власної ядерної зброї та ракетносіїв. У 1994 р., опинившись перед лицем економічного колапсу, корейські комуністи погодилися згорнути свою ядерну програму та демонтувати два недобудовані графітні реактори. В обмін на це США обіцяли профінансувати будівництво двох ядерних реакторів на легкій воді й щорічно постачали у КНДР 500 тис. тонн нафти. Оскільки США не виконали своїх обіцянок, Пхеньян відмовився допускати на свої секретні об'єкти міжнародних спостерігачів і відновив програму ядерних досліджень. 31 серпня 1998 р. КНДР успішно випробувала ракету середньої дальності "Тайно Дон", що здатна вразити будь-яку точку Південної Кореї та Японії. За офіційною версією Пхеньяна, запуск мав на меті вивести на навколоземну орбіту телекомунікаційний супутник.

Після смерті 8 липня 1994 р. Кім Ір Сена новим лідером країни став його син — Кім Чен Ір. За офіційною версією, Кім Чен Ір народився у лютому 1942 р. у партизанському таборі корейських комуністів біля гори Пекту, а за неофіційною — роком раніше на території СРСР, у с. Вятське в 70 км від Хабаровська. Закінчивши військове училище та Пхеньянський університет, Кім Чен Ір служив у особистій охороні батька, згодом у апараті ЦК Трудової партії Кореї, а з 1991 р. — головнокомандувачем збройними силами КНДР.

Після смерті Кім Ір Сена в Північній Кореї оголошено трирічний траур, по закінченню якого Кім Чен Ір запровадив нове літочислення, що веде свій відлік від дня народження колишнього комуністичного лідера (15 квітня 1912 р.). Цей день проголошено Днем Сонця — найбільшим національним святом країни.

Перший крок до порозуміння між двома корейськими державами було зроблено улітку 1971 р. На переговорах товариств Червоного Хреста Північної та Південної Кореї обговорено питання пошуку загублених під час поділу країни родичів та можливості їх контактів. Обидві сторони у липні 1972 р. погодилися щодо того, що стратегічною метою обох держав є об'єднання. Висунуті в наступні роки ініціативи створення конфедеративної держави зі збереженням існуючих політичних режимів, поетапного скорочення збройних сил, запровадження вільного пересування громадян обох країн по території всього півострова так і не були реалізовані. Лише-1990 р. КНДР погодилася на перші візити членів колись роз'єднаних родин. Жахлива криза, що вразила економіку Північної Кореї 1997 р., змусила Пхеньян зробити чергову поступку. Комуністи погодилися зняти свою попередню вимогу виведення американських військ із Південної Кореї як умови початку ведення переговорів.

Північна Корея розвивалася цілковито іншим шляхом, аніж південна частина Корейського півострова. Офіційною ідеологією КНДР стала розроблена правлячою партією теорія "чучхе", що полягала в сповідунні беззастережного державного патріотизму, пропагуванні національної самобутності корейців, крайніх формах обожнювання партійного керівництва та теорії побудови комуністичного суспільства винятково власними силами. Для утримання населення у покорі корейські комуністи створили колосальний апарат насильства та велетенську пропагандистську машину. Сучасна влада Північної Кореї втручається у всі сфери життя людини, постійно нагнітається шпигуноманія. За даними міжнародних гуманітарних організацій, на початок 90-х рр. у Північній Кореї налічувалося 200 тис. політичних в'язнів. Комуністичний режим Північної Кореї створив одну з найгірших антиутопій тоталітарного гатунку.

Лекція 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку регіону після 1945 року.
2. Індія після 1945 року.
3. Пакистан після 1945 року.
4. Бангладеш після 1945 року.
5. М'янма (Бірма) після 1945 року.
6. Індонезія після 1945 року.
7. Філіппіни після 1945 року.
8. В'єтнам, Лаос, Камбоджа після 1945 року.

Література:

1. Белокриницкий В. Пакистанский исламизм и Центральная Азия // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 9.
2. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
3. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2.- 560 с.
4. Ветлугин С. Пакистан: хронические болезни экономики // Народы Азии и Африки. — 1985. — №4.
5. Ганковский Ю. Пакистан. Нестабильность становится перманентной // Азия и Африка сегодня. — 1999. — №4.
6. Горохов М. Индия. Индуизм, общество, государство // Азия и Африка сегодня. — 1999. — №12.
7. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
8. История Вьетнама в новейшее время. — М., 1992.
9. История народов Восточной и Центральной Азии с древнейших времен до наших дней. — М., 1986.

10. Ильинский И.М. Индокитай: пепел четырех войн (1939-1979). — М., 2000.
11. Кашин В., Плешова М. Как в Индии появились новые штаты? // Азия и Африка сегодня. — 2001. — №7.
12. Кириченко В.П. Новая история країн Азії, Африки та Латинської Америки: Навч. Посібник. / В.П. Кириченко В.П. — К.: Либідь, 2002. — 168 с.
13. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
14. Кошкин В. Пенджабский разлом // Азия и Африка сегодня. — 2003. — № 2.
15. Мартишин О.В. Политические взгляды Джавахарлала Неру. — М., 1981.
16. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. — М.: ВЛАДОС, 2001.
17. Плешов О. Пакистан. Армия у власти // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №2.
18. Плешов О. Пакистан. Ислам и политическая культура общества // Азия и Африка сегодня. — 2003. — №2.
19. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
20. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
21. Цветов П. Вьетнам — США: зигзаги истории // Азия и Африка сегодня. — 2001. — №10.
22. Черешнева Л.А. Раздел индийской колониальной армии в 1947 г. // Восток. — 2004. — № 6.

23. Шаушин Т. Индия — Пакистан. Кашмирский тупик // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №9.

24. Юрлов Ф. Индийский национальный конгресс // Азии и Африка сегодня. — 2004. — № 1.

Короткий зміст лекції

На час закінчення Другої світової війни в Південній Азії існувала одна велика британська колонія Індія, а також два гірські пригімалайські королівства — Непал і Бутан. У 1947 р. Великобританія передала владу в Індії представникам місцевого населення, унаслідок чого виникли два британські домініони — Індійський Союз та Пакистан. Роком пізніше, у 1948 р., незалежність зі статусом домініону отримав острів Цейлон, що проголосив державність під назвою Республіка Шрі-Ланка. Після тривалої економічної кризи в результаті національно-патріотичного руху бенгальців, у 1971 р. зі складу Пакистану вийшов Східний Пакистан (Східна Бенгалія), який проголосив незалежність як Республіка Бангладеш. Бутан, котрий мав традиційно міцні стосунки з Індією, в 1947 р. підписав із Делі угоду, згідно з якою перетворився на фактичний протекторат. Бутан зобов'язався координувати свою зовнішню політику із політичним курсом Індії, а також керуватися у внутрішній політиці порадами індійського уряду.

Друга світова війна стала поштовхом для здобуття незалежності колоніально залежних держав Південно-Східної Азії. У 1946 р. незалежність проголосила колишня колонія США, Філіппіни, 1948 р. — британська колонія Бірма. Унаслідок війни з метрополією (1947—1949 рр.) здобула незалежність Індонезія, а в результаті війни в Індокитаї (1946—1954 рр.) постали незалежні Лаос, Камбоджа, а також дві в'єтнамські держави — Демократична Республіка В'єтнам і Республіка В'єтнам. В'єтнам був об'єднаний лише в 1975 р., після майже двадцятилітньої виснажливої війни між комуністичним режимом Півночі та прозахідним урядом Півдня країни.

У 1976 р. проголошено єдину Соціалістичну Республіку В'єтнам. Останньою серед великих країн регіону звільнилася від колоніальної залежності в 1962 р. Малайзія. У 1965 р. з її складу вийшов Сінгапур, що став самостійним містом-державою.

Серед країн регіону порівняно демократичну модель парламентського правління вдалося створити лише Індії та Шрі-Ланці. Пакистан та Бангладеш ось уже півстоліття демонструють політичну нестабільність та економічне відставання. Дехто із дослідників пов'язує таку особливість розвитку держав Південної Азії із властивими для перших двох країн традиціями індо-буддистської цивілізації, що кардинально відмінні від мусульманських державницьких традицій Пакистану та Бангладеш. Протягом повоєнного часу в Пакистані відбулося три, а в Бангладеш — чотири державні перевороти.

Отримавши незалежність, практично всі країни Південної та Південно-Східної Азії розпочали інтенсивне будівництво державного капіталізму, який, зокрема в Індії, навіть отримав назву “соціалістично орієнтованої” економіки. Однак, на відміну від ортодоксально марксистських урядів Південно-Східної Азії (В'єтнам, Камбоджа, Лаос), які одержавили практично всі сторони господарства, Індія, Шрі-Ланка, Пакистан та Бангладеш зберегли приватнопідприємницький сектор в сільському господарстві, промисловості та сфері послуг. Втручаючись у регулювання економічного життя, держава встановила контроль насамперед над стратегічними галузями: важким машинобудуванням та видобутком сировини. Однак вже в 90-х рр. всім країнам регіону довелося здійснити економічну лібералізацію, обмеживши контроль держави над промисловістю.

У повоєнний період у країнах Південно-Східної Азії виник цікавий феномен симбіозу соціалістичної ідеології з традиційними моральними цінностями буддизму. Більш ортодоксально-марксистський варіант такого поєднання продемонстрували в 60—70-х рр. Лаос та Камбоджа, й дещо ліберальніший — “бірманський соціалізм” був властивий для Бірми.

Економічні реформи в напрямку обмеження приватнопідприємницької ініціативи, спроб регулювання вільноринкових відносин та поширення колективної праці прихильники “буддистського соціалізму” намагалися виправдати, апелюючи до традиційних цінностей буддистського суспільства. У В’єтнамі будівництво соціалістичного суспільства відбувалося за китайським маоїстським сценарієм розвитку, що передбачав агресивне втручання держави в економічні справи. Для всіх країн регіону, які намагалися здійснити соціалістичні перетворення, ці експерименти обернулися значними соціальними конфліктами та економічними втратами. Особливо трагічною була доля Камбоджі, де екстремістський комуністичний режим “червоних кхмерів” винищив у 1975-1978 рр. кілька мільйонів своїх співвітчизників.

Окремою групою серед країн Південно-Східної Азії тримаються Індонезія, Філіппіни та Таїланд. Усі ці держави, після низки політичних та економічних катаклізмів, а також сумного досвіду одноосібного авторитарного правління, а подекуди й справжньої диктатури, прийшли до усвідомлення потреби ліберальних економічних реформ, демократичних свобод і моделей парламентського правління. Найбільш успішно у регіоні розвиваються невеликі держави, що йдуть “японським шляхом розвитку” — Тайвань, Сінгапур, Малайзія. За динамічність розвитку та швидке зростання їх економічного та політичного значення в світі ці країни отримали почесну назву “азіатських тигрів”.

Країни Південної та Південно-Східної Азії на сучасному етапі змушені вирішувати багато складних проблем політичного та економічного розвитку. Здійснені в минулі десятиліття економічні реформи, що полягали в спробах створити потужні державні сектори економіки, часто призводили лише до розбухання державного апарату та колапсу національних ринків. Болючою проблемою для багатьох урядів є національні й релігійні сепаратистські рухи. Спільною для всіх країн Південної та Південно-Східної Азії проблемою стали наслідки демографічного вибуху в другій половині XX ст. Надзвичайно

швидке зростання населення (в повоєнний час населення деяких країн регіону подвоїлося) викликало значні труднощі в забезпеченні людей продуктами харчування, сфері охорони здоров'я та освіти. Навіть в тих країнах, які демонструють нормальні темпи зростання національного ВВП, збільшення кількості населення зводить нанівець усі спроби покращити матеріальний стан громадян та їх щоденний побут.

Під час Другої світової війни ІНК дотримувався двоїстої політики. Одразу після того, як 3 вересня 1939 р. було оголошено надзвичайний закон про оборону Індії, М. Ганді заявив про підтримку британців та закликав своїх прихильників не чинити перешкод колоніальній адміністрації в проведенні військових заходів. У відповідь на заяву М. Ганді британський уряд пообіцяв надати незалежність країні одразу ж після перемоги. 14 вересня 1939 р. ІНК запропонував британцям програму партнерства, але після того як віце-король відмовився вести переговори, міністри провінційних урядів, які були членами Національного конгресу, пішли у відставку. Стривожений можливістю дестабілізації внутрішньополітичної ситуації напередодні військового зіткнення з Японією, 10 січня 1940 р. віце-король офіційно пообіцяв Індії статус домініону після завершення війни. На це негайно відреагувала Мусульманська ліга, що в березні 1940 р. чітко визначила свою позицію, вимагаючи розділити колонію на індуїстську та мусульманську частини. А.М. Джинна оголосив, що ліга добиватиметься створення окремої мусульманської держави під назвою Пакистан.

Успіхи японців у війні змусили Конгрес переглянути свої попередні рішення. Спочатку ІНК оголосив про початок кампанії "обмеженої особистої сатьяграхи за свободу слова". Британці відповіли арештами, ув'язнивши на кінець травня 1941 р. 20 ТИС. осіб, Серед яких опинилися 31 колишній міністр і 398 парламентарів. Наступний підйом патріотичного руху був пов'язаний з оголошенням в серпні 1941 р. Атлантичної хартії. Прем'єр-міністр Великобританії У. Черчілль навіть мусив виступити з роз'ясненням про те, що на Індію, Бірму, Малаю та інші частини британської колоніальної

імперії є поширюються задекларовані в хартії гарантії прав на повоєнний суверенний устрій усіх поневолених народів.

На початку 1942 р. М. Ганді виступив з вимогою негайного надання країні незалежності. Вважаючи, що визнання індійської незалежності спричинить безлад та міжетнічні конфлікти, які були небажані під час війни, британці спробували переконати Конгрес зняти свої вимоги. У березні 1942 р. до Індії направлено британського дипломата Стаффорда Кріпса, який особисто був знайомий й підтримував дружні стосунки з М. Ганді та М. Неру. За підтримку британців у війні С. Кріпс запропонував ІНК надання Індії статусу домініона з потенційним правом на відділення, а також створення органу з розробки нової конституції, але все це — лише після закінчення війни.

11 квітня 1942 р. ІНК відкинув передані С. Кріпсом пропозиції порозуміння. 8 серпня 1942 р. ІНК прийняв резолюцію з вимогою негайно надати країні незалежність і створити національний тимчасовий уряд з представників місцевого населення. Уже вранці наступного дня британці блискавично заарештували всіх лідерів Конгресу, а саму організацію розпустили. М. Ганді, якого також було схоплено, перебував під домашнім арештом в одному із делійських палаців до травня 1944 р. Відсторонившись від політики, він займався вивченням філософії та релігійних проблем. На знак протесту проти арештів відбулися виступи прихильників ІНК. По цілій країні прокотилася хвиля насильства та саботажу. Застосувавши зброю, британці придушили ці виступи силою. До кінця 1942 р. було заарештовано понад 60 тис. осіб, а 940 — вбито в сутичках із поліцією.

Бажаючи використати антибританські настрої частини колишніх солдатів англо-індійської армії, в кінці 1942 р. японці створили в Сінгапурі Індійську національну армію. Її бійцями стали 10 тис. військовополонених, а командувачем — Моган Сігхі, а згодом — С.Ч. Бос. 21 жовтня 1942 р. в Аргад-Хінді створено маріонетковий індійський уряд, який також очолив С.Ч. Бос. Цей уряд, що згодом перебрався до Рангуна, оголосив війну СІЛА

та Великобританії, проте так і не зміг організувати ефективної допомоги японцям. Після початку наступальних операцій союзників у Бірмі 30-тисячна індійська армія частково дезертирувала, а частково склала зброю. Деякі із її підрозділів перейшли на бік західних союзників і взяли участь в боях із японцями.

На час закінчення Другої світової війни в Індії викристалізувався потужний національно-патріотичний рух. Незважаючи на постійні репресії з боку колоніальної влади, серед місцевого населення дедалі більше поширювалися незалежницькі настрої. Специфічно індійський спосіб антиколоніальної боротьби, що полягав в ненасильницькому спротиві британському пануванню, в кінцевому підсумку виявився ефективним шляхом до створення самостійної держави.

Наступний державний переворот 24 березня 1982 р. привів до влади командувача збройними силами генерал-лейтенанта Хусейна Мохаммада Ершада (1930 р.н.). У червні 1982 р. Х.М. Ершад оголосив про зміну економічного курсу країни. Основні підприємства джутової та целюлозно-паперової промисловості приватизовано. Втім, до швидкого та радикального покращення економічної ситуації це не призвело.

Неефективне керівництво економікою та політичні репресії налаштували проти Х.М. Ершада майже всі опозиційні сили країни, якими у 80-х рр. керували дві жінки. Одним із центрів опозиції стала очолена донькою М. Рахмона Хасіною Ваджід коаліція п'ятнадцяти політичних організацій, а іншим — кероване вдовою

генерала Зія Рахмана Халедою об'єднання семи інших партій. Обом коаліціям вдалося домовитися у вересні 1983 р., створивши Рух за відновлення демократії. Утворена у тому ж році Х.М. Ершадом партія “Джатія” користувалася значно меншою підтримкою населення, що не завадило лідеру країни в 1984 р. стати президентом Бангладеш.

У 1987 р. відбулася низка масових маніфестацій та мітингів, організованих опозицією. У серпні та вересні в результаті кривавих сутичок з

армією та поліцією з'явилися вбиті та поранені. 27 листопада 1987 р. Х.М. Ершад оголосив воєнний стан й розпустив парламент, водночас призначивши на 28 лютого 1988 р. нові парламентські вибори. Опозиція закликала бойкотувати ці вибори, оскільки було очевидним, що влада фальсифікує їх результати. Хоча вибори було перенесено, все одно в них взяло участь менше 50% виборців. Не зважаючи на це уряд оголосив про перемогу проурядової “Джана Дал”.

Політичні негаразди Бангладеш наклалися в часі на катастрофічні наслідки стихійного лиха. В серпні 1988 р. країну зруйнували мусонні вітри, а в грудні 1988 та січні 1989 рр. — сильні повені. Суттєвою економічною проблемою для Бангладеш стала війна у Перській затоці. На 1990 р. на заробітках у Кувейті та Іраці перебувало 110 тис. бангладешців, котрі утримували майже 1 млн. непрацюючих членів своїх родин на батьківщині. Втративши внаслідок війни роботу, заробітчани одразу різко збільшили число незабезпечених мешканців країни.

Після двох місяців майже щоденних демонстрацій, що супроводжувалися сутичками із силами правопорядку, у грудні 1990 р. Х.М. Ершад пішов у відставку. Невдовзі його разом із дружиною було арештовано за звинуваченнями в розкраданні державних фондів, непотизмі та контрабанді золота. Після парламентських виборів, що відбулися в лютому 1991 р., новим президентом Бангладеш став Шахабуддін Ахмед (1930 р.н.), прем'єром — Халеда Зія (1945 р.н.). Щоправда, недовзі союзники по протиершадівській коаліції посварилися через питання подальшого політичного устрою країни. Халеда Зія наполягала на поверненні до парламентської системи правління, а її колишні союзники із середовища націоналістів пропонували зберегти президентську систему. Зрештою досягнуто порозуміння, й у лютому 1996 р. відбулися чергові парламентські вибори. “Авамї Ліг” стала правлячою партією, завоювавши 176 місць у парламенті. Хасіна Ваджід (1947 р.н.) стала головою уряду, а президентом

країни у жовтні 1996 р. знову обрали Шахабуддіна Ахмеда. Халеда Зія перейшла до опозиції.

Бангладеш стала першою державою афро-азійського регіону, що здобула незалежність завдяки не антиколоніальній боротьбі, а від'єднавшись від країни, що сама незадовго до цього була колонією. Постійні державні перевороти та зміни урядових кабінетів не дозволили Бангладеш виробити чіткого та послідовного курсу у внутрішній політиці. Будучи однією з найбільш густозаселених держав світу, країна постійно змушена вирішувати складні проблеми економічного характеру.

Лекція 8. Ісламський світ після Другої світової війни

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку
2. Туреччина
3. Іран
4. Афганістан

Література:

1. Агаев С.Л. Иран в прошлом и настоящем. — М., 1981.
2. Агаев С.Л. Иран: рождение республики. — М., 1984.
3. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
4. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
5. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
6. Иранская революция 1978-1979 гг. — М., 1989.
7. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
8. Ланда Р.Г. Исламский фундаментализм // Вопросы истории. — 1993. — №1.

9. Ниязатов Ш.А. Ирано-иракский конфликт. — М., 1989
10. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. — М.: ВЛАДОС, 2001.
11. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
12. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Короткий зміст лекції

Незважаючи на позірну зовнішню відмінність, політичний та економічний розвиток країн Середнього Сходу в повоєнний період мав багато спільних рис. Усі три країни регіону — Туреччина, Іран та Афганістан — у різний спосіб намагалися здійснити політичні реформи та модернізацію своєї економіки. Однак, зважаючи на різні вихідні умови, в яких починалися ці реформи, а також неоднакові моделі реформування, наслідки спроб запровадження соціально-економічних змін в цих країнах виявилися зовсім різними.

Найбільших успіхів у політичному та економічному реформуванні досягла Туреччина. Вже в 50-х рр. Турецька Республіка стала інтегральною частиною західної системи безпеки й важливим фактором стабільності в регіоні. Завдяки цьому, західні країни та СІНА, які були зацікавлені в збереженні прогнозованого та поміркованого політичного курсу Анкари* постійно допомагали Туреччині долати економічні проблеми. В повоєнний період Туреччина здійснювала реформи своєрідними “ривками”, коли після чергового періоду соціальних та економічних змін в суспільстві наростав спротив трансформації традиційного життєвого укладу, й реформи вповільнювалися, або й взагалі згорталися. В окремі періоди позиції

противників модернізації із середовища націоналістів або ультралівих посилювалися настільки, що виникала загроза зміни політичного курсу країни. У цих випадках у перебіг подій втручалася армія. У 1960 і 1980 рр. турецькі військові вчинили два державні перевороти, а в 1997 р. поставили перед урядом ультиматум, який в кінцевому результаті призвів до усунення від влади ісламістів. У внутрішньополітичному житті Туреччини армія відіграла позитивну стабілізуючу роль. Військові встояли перед спокусою залишити владу в своїх руках, встановивши справжню військову диктатуру. Запровадження вільноринкової моделі економічного розвитку відбувається в Туреччині з певними труднощами, однак це не призводить до появи яскраво виражених антизахідних або фундаменталістських настроїв.

Спроби економічного реформування в Ірані призвели до кардинально відмінних результатів. Шах Ірану недооцінив потенційних можливостей спротиву, які виявили традиційні суспільні структури щодо запроваджених в 60—70-х рр. нововведень. Вже з перших кроків іранські реформи наштовхнулися на жорстку опозицію з боку духовенства та консервативно налаштованих верств населення. Іранські противники модернізації виступали із твердженнями, що запровадження західних моделей розвитку економіки та ліберальних звичаїв побутової культури руйнують традиційний уклад життя країни. Головною помилкою шахського уряду стало ігнорування релігійного чинника. На відміну від Туреччини часів реформ М. Кемаля, в повоєнному Ірані духовенство не втратило свого авторитету серед населення, а крім цього, накинута “верхами” модернізаційні зміни не підкріплювалися патріотичним підйомом “низів”. Реакцією на примусову вестернізацію Ірану стала ісламська революція 1978—1979 рр., унаслідок якої до влади прийшли ортодоксальні ісламістські сили. Під їх керівництвом у 80-х рр. Іран пережив своєрідну “ісламську культурну революцію”, перебудувавши всі сфери суспільного життя згідно з релігійними приписами. Реалізація запропонованої лідерами ісламської революції формули “Ні Захід, ні Схід, а Ісламська революція” призвела, зрештою, до ізоляції Ірану на міжнародній

арені й усвідомлення потреби політичних змін. У 90-х рр. іранському керівництву довелося відмовитися від найбільш жорстоких та ригористичних соціальних норм ісламістської суспільної моделі.

Афганістан став найбільш трагічним прикладом спроб модернізувати традиційне ісламське суспільство. Країна виявилася абсолютно не готовою до накинутах їй прокомуністичними урядами в 70-х рр. соціальних змін, які на додачу здійснювалися форсованими темпами. Факторами, які “поховали” всі спроби афганських реформ, стали: відсталість економіки, в котрій переважали патріархально-феодальні господарські відносини, низький освітній рівень населення, соціально-психологічна неготовність суспільства до радикальних змін. Втім, головними причинами, що не дозволили модернізувати афганське суспільство, стали комуністична ідеологія та іноземне військове втручання, які супроводжували всі спроби реформ в країні. Війна, яка тривала в Афганістані майже чверть століття, не залишила шансів для соціальних реформ. Її наслідками стали зростання націоналістичних настроїв, які в умовах багатоетнічної країни посилили дезінтеграційні процеси, та узвичаєння волюнтаристських і насильницьких методів боротьби як норм щоденної політичної культури.

Під правлінням ортодоксально ісламістського уряду “Талібану” Афганістан перетворився на заповідник середньовічного обскурантизму. У країні заборонено поширення європейських та американських книг, фільмів та інших продуктів західної культури. Населенню строго приписано носити тільки традиційний східний одяг. Під час товариського матчу з футболу між збірними Афганістану та Пакистану, пакистанських спортсменів мало не лінчував розгніваний натовп, який обурився тим, що вони вийшли на поле в трусах, хоча традиційний іслам приписує чоловікам ходити винятково в довгих штанах. Закрито перукарні, оскільки за нормами традиційного ісламу мусульманин повинен носити волосся однакової довжини на цілій голові.

Великий резонанс у світі викликало знищення талібами двох великих скульптурних зображень Будди в провінції Баміан. Незважаючи на те, що

обидві пам'ятки датувалися V ст., себто часами, коли ісламу ще не існувало, й на той факт, що обидві скульптури були внесені ЮНЕСКО до реєстру світової культурної спадщини, таліби усе ж висадили їх в повітря, посилаючись на заборону пророка Мухаммеда виготовляти людські зображення.

Хоча на початок 2001 р. таліби контролювали 90% території країни, їх уряд не здобув міжнародного визнання. Проголошений лідером “Талібану” муллою Мохам-медом Омаром Ісламський Емірат Афганістан визнали лише Пакистан, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати. Решта країн світу не встановили дипломатичних відносин із талібами, мотивуючи своє рішення винятковою недемократичністю їх режиму. Значну проблему для режиму талібів створили контакти керівництва країни із Осамом бен Ладеном, якого звинувачено в організації терористичних актів 11 вересня 2001 р. у США. Сполучені Штати заявили, що під управлінням “Талібану” Афганістан став розсадником міжнародного тероризму, оскільки на території країни цілком легально діяли вишкільні табори ісламських терористів.

У листопаді 2001 р. США розпочали велику військову операцію в Афганістані, наслідком якої стало повалення режиму руху “Талібан”. У боротьбі з талібами американці використали сили Північного альянсу, яким була надана значна військово-технічна та фінансова підтримка. Унаслідок воєнної, чи, за визначенням керівництва США — антитерористичної операції, в країні створено новий світський уряд. Очолив його політик виразно прозахідної орієнтації Хамід Карзаї (1957 р.н.). Після закінчення війни із талібами на території країни залишився військовий контингент країн НАТО, що мав займатися пошуками бойовиків “Аль-Каїди” та “Талібану”.

Понаддвадцятилітня війна зламала традиційний суспільний уклад замкнених сільських громад Афганістану. За час перманентної війни виросло ціле покоління, яке не уявляє собі життя без зброї під рукою. Шалено знищений війною та бідний на природні ресурси Афганістан знову опинився на узбіччі світової політики. Афганцям доведеться, вочевидь, прикласти ще

чимало зусиль для принаймні часткової відбудови економіки та нормалізації суспільного життя своєї країни.

Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку регіону.
2. Арабо-ізраїльський конфлікт
3. Єгипет
4. Лівія, Туніс, Алжир, Марокко
5. Сирія та Ліван
6. Йорданія
7. Ірак
8. Саудівська Аравія

Література:

1. Абрамова И. Египет: развитие информационных технологий // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №8.
2. Баглиев М. Уроки борьбы с экстремистским исламом // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №12.
3. Барковский Л. Израиль: под гнетом сионизма // Азия и Африка сегодня. — 1985. — № 3.
4. Беленькая М. Палестина. Арафат: лидер и его наследие // Азия и Африка сегодня. — 2005. — № 4
5. Беляков В. Мухаммед Хосни Мубарак // Азия и Африка сегодня. — 2005. — № 5.
6. Богучарский Е., Богучарский М. Внешняя политика Алжира на рубеже столетий // Азия и Африка сегодня. - 2003. — № 4.
7. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.

8. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
9. Долгов Б. Алжир. Надежда на возвращение мира // Азия и Африка сегодня. — 2000. — № 1.
10. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
11. Ильянский М. Сегодня в Израиле. Палестинцы об Израиле // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 7.
12. Киселев В. Ближний Восток. Долгая дорога к миру // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №5, 6, 7.
13. Климентов В.П. Социально-политическая роль армии в Египте в середине XX в. // Восток. — 2004. — № 6.
14. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
15. Куприн А. Алжир. Долгое противостояние // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 8.
16. Миронов А., Туроджиев В. Полвека на пороховой бочке: Израилю 50 лет // Азия и Африка сегодня. — 1998. — № 5.
17. Наринский М.М. Советский Союз и Суэцкий кризис 1956 года. Новые данные // Новая и новейшая история. — 2004. — № 2.
18. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
19. Рябченко И. Исторический опыт народов Востока и глобальная цивилизация // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 11.
20. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
21. Ткаченко А. Проблемы модернизации арабского мира // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 4.

22. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

23. Ури Дзвис. Апартеид в Израиле. Израиль: План Шарона // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 6.

Короткий зміст лекції

На час закінчення Другої світової війни в світі існувало шість незалежних арабських держав: Єгипет, Ємен, Ірак, Саудівська Аравія, Сирія та Ліван. Чотири перші були монархіями, а Сирія та Ліван — республіками. Порівняно незалежну політику серед арабських держав проводили лише Саудівська Аравія та Ємен. На території Єгипту та Іраку розташовувалися британські, а в Сирії та Лівані — французькі війська. Зважаючи на це, а також на умови міждержавних угод, нав'язаних формально незалежним арабським урядам колишніми метрополіями, Єгипет, Ірак, Сирія та Ліван були змушені тісно координувати свою політику із Великобританією та Францією.

Ще в ході Другої світової війни арабські країни зробили перші кроки до створення загальноарабського політичного об'єднання. Ініціатором цих процесів став Єгипет. Скликана у вересні 1944 р. в Александрії підготовча конференція прийняла спеціальний протокол, в якому проголошено намір створити всеарабський політичний пакт. 22 березня 1945 р. сім арабських країн (Єгипет, Саудівська Аравія, Ірак, Ємен, Сирія, Ліван та Трансйорданія) на зібранні в Каїрі оголосили про створення Ліги арабських держав (ЛАД). Щоправда, майже одразу, в діяльності ліги почалися труднощі, спричинені суперечками між країнами, що стояли на різному рівні розвитку, а також особистими та династичними амбіціями. Консолідації зовнішньополітичних позицій цій міжарабській організації вдалося досягнути лише в кінці 40-х рр. на ґрунті протистояння із Ізраїлем.

Завершення Другої світової війни спричинилося до зростання в арабських країнах національної свідомості та політичної активності прихильників незалежності, а також посилення арабського національно-визвольного руху. Водночас у європейських країнах дедалі більшої популярності набували ідеї відмови від “класичного” колоніалізму. Усе це в комплексі створило умови для проголошення незалежності нових арабських держав. У 1946 р. незалежність здобула Трансйорданія (з 1950 р. — Йорданія), 1951 р. — Лівія, 1956 р. — Марокко та Туніс, 1961 р. — Кувейт, 1962 р. — Алжир. На зламі 60-70-х рр. здобули незалежність британські протекторати в районі Перської затоки. У 1967 р. незалежним став Південний Ємен, який виник унаслідок об'єднання колишньої британської колонії Аден та створеної 1959 р. під протекторатом Лондона Федерації Південної Аравії. У 1968 р. решту своїх арабських володінь у регіоні Великобританія об'єднала у Федерацію арабських еміратів, до якої увійшло сім окремих напівдержавних утворень. У 1971 р. із неї вийшли, проголосивши незалежність, Бахрейн і Катар. “Залишкова” федерація отримала назву Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ).

Виникнення нових незалежних держав та зміцнення суверенітету існуючих арабських країн, що поступово виходили зі сфер впливу колишніх метрополій, вплинули на зростання арабського націоналізму та настроїв панарабської солідарності. Винятковий вплив на ці процеси мала створена в 1947 р. Мішелем Афляком Партія арабського соціалістичного відродження (БААС). Крім ідей загальноарабської єдності, партія пропагувала особливий арабський шлях досягнення соціальної справедливості — “арабський соціалізм”. У 60-х рр. баасисти прийшли до влади в Сирії та Іраку, а також справляли великий вплив на політичне життя Єгипту. Щоправда, здійснена в 1958—1961 р. спроба політичної інтеграції Єгипту, Сирії та Ємену зазнала невдачі. Причинами цього був різний рівень економічного, соціального та культурного розвитку країн, котрі спробували створити єдину державу.

Для значної частини арабських країн у повоєнний період були характерними соціалістичні експерименти в економіці, які часто здійснювалися безпосередньо за марксистськими рецептами. У 60-х рр. Алжир, Єгипет, Сирія та Ірак, а в 70—80-х рр. Лівія запроваджували програми націоналізації приватного майна, встановлення урядового контролю над промисловістю, обмеження економічної діяльності приватного сектору тощо. Подібне експериментування найчастіше тягнуло за собою й відповідні політичні зміни: встановлення однопартійних режимів, обмеження демократичних свобод, поширення авторитарних методів одноосібного правління, а іноді й встановлення справжніх диктаторських режимів. Декотрі арабські лідери намагалися поєднати марксизм із ісламськими традиціями, в результаті чого з'явився “ісламський соціалізм”.

Найбільших успіхів у промисловому розвитку в повоєнний період досягнули Єгипет, Алжир, Сирія та Ірак. Щоправда, іракська економіка, яка на початку 80-х рр. була одною із найсильніших в арабському світі, в наступні роки зазнала занепаду та руйнування. Скромнішими були успіхи арабів у розвитку сільського господарства. Незважаючи на здійснені в більшості арабських держав земельні реформи, арабський світ до сьогодні не забезпечує себе продуктами харчування. Щороку арабські країни ввозять продукти харчування вартістю в десятки мільйонів доларів.

Сучасна економічна модель багатьох арабських країн являє собою химерне багатоукладне поєднання елементів державного капіталізму, вільного ринку, а подекуди навіть феодально-патріархальних господарських відносин. Практично всі арабські країни наприкінці 80-х рр. відмовилися від експериментів соціалістичного гатунку. Навіть найбільш соціалістично заангажована Лівія розпочала у 90-х рр. ринкові перетворення.

Популярна в 50—60-х рр. ідея загальноарабської єдності дещо потьмяніла після смерті Г.А. Насера. Проте, серед арабських країн продовжувала існувати практика економічної взаємодопомоги, яка полягала в наданні фінансових субсидій з боку багатших країн (Саудівської Аравії,

Кувейту, Лівії) біднішим (Йорданії, Сирії, Лівану, Організації визволення Палестини (ОВП), аз1995р. — Палестинській автономії). Прикметним є досвід кувейтської кризи 1990 р., під час якої переважна більшість арабських країн засудила панарабську риторику Є. Хусейна, котрою багдадський диктатор намагався виправдати свою агресію в Кувейті.

Сучасні арабські країни об'єднують кілька міждержавних організацій. Найбільш авторитетною серед них залишається Ліга арабських держав. Крім ЛАД існує низка вужчих міждержавних об'єднань арабських країн. 1981 р. створено Раду співробітництва арабських держав Перської затоки, яка включає шість країн регіону, 1989 р. виник Союз арабського Магрибу. Арабські країни відіграють значну роль у створеній 1969 р. Організації Ісламська Конференція. Великий вплив мають арабські країни в Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), котра була створена в 1960 р. з ініціативи Саудівської Аравії. Серед 11 членів ОПЕК 7 країн належать до арабського світу (Алжир, Ірак, Катар, Кувейт, Лівія, ОАЕ, Саудівська Аравія). Паралельно із ОПЕК із 1968 р. існує Організація арабських експортерів нафти. Дієвість “нафтової зброї” була наочно продемонстрована в 1973—1974 рр., коли внаслідок оголошеного арабськими країнами ембарго світові ціни на нафту зросли в чотири рази.

Фактором, який суттєво впливає на політику арабських країн, є постійно тліючий арабо-ізраельський конфлікт. Перманентне військове протистояння змусило арабський світ щорічно витрачати значні кошти на озброєння. Підтримка Ізраїлю з боку США та деяких країн Західної Європи підштовхнула арабські країнам в обійми Москви.

У другій половині 70-х рр. накопичення кризових явищ спричинило зростання соціального напруження в туніському суспільстві. Через економічні труднощі в лютому 1977 р. в Тунісі почалися демонстрації студентів і робітників. Організатором виступів стала керована опальним міністром планування Ахмедом Бен Салахом підпільна організація Рух об'єднаного народу. Незважаючи на поліцейські репресії, демонстрації

продовжувалися протягом цілого 1977 р. До січня 1978 р. їх відбулося 452. Конфлікт сягнув свого апогею 26 січня 1978 р., коли під час розгону величезної демонстрації в Тунісі поліцейські, військові та бойовики парамілітарних утворень правлячої партії вбили понад 100 демонстрантів. Поклавши всю відповідальність за жертви на опозицію, уряд арештував лідерів маніфестаційного руху. Більшість із них отримали по 10 років каторги.

Придушивши жорстокими репресіями на якийсь час незадоволення населення, правлячий режим усе ж змушений був піти на поступки. На початку 80-х рр. почалося згортання однопартійної системи. У свій 77-й день народження, 3 серпня 1980 р., Х. Бургіба звільнив кількох із арештованих раніше лідерів опозиції й пообіцяв, що надалі в Тунісі не буде політичних в'язнів. Щоправда, організації ісламістського спрямування залишилися під заборону. Початок політичної лібералізації збігся в часі з економічними труднощами країни. Уряду довелося скасувати низку субсидій на продукти харчування, що раніше покривалися за рахунок нафто-доларів. Зростання цін на хліб виклиало восени 1983 — на початку 1984 рр. масові соціальні виступи, на які уряд відповів арештами профспілкових лідерів.

Тим часом, отримуючи фінансову допомогу від Лівії та Ірану, туніські ісламісти зуміли настільки зміцнити свої позиції в суспільстві, що почали відкрито висловлювати свої претензії до влади в країні. На руку прихильникам ортодоксального ісламу зіграла незграбна воєнна акція Ізраїлю в 1985 р., коли, у відповідь на терористичний акт з боку палестинців, ізраїльські ВПС здійснили бомбові удари по об'єктах ОВП у туніській столиці. Під час бомбардування загинуло 75 осіб, 12 з яких були непричетними до палестинського руху тунісцями, а ще понад 300 осіб, переважно мирних жителів, — поранено. Оскільки на підтримку авіарейду в суверенну країну виступив президент США Р. Рейган, Х. Бургібі довелося навіть зробити жорстку антизахідну заяву, проте ісламісти все одно оголосили, що уряд недостатньо боронить національний суверенітет.

Злякавшись подальшого загострення ситуації, президент знову вдався до репресій. У 1986 р. проведено низку арештів серед лідерів ісламської опозиції, що на деякий час стабілізувало ситуацію.

У листопаді 1987 р. парламент призначив спеціальний консилиум у складі семи лікарів, які мали оглянути президента, котрий вже кілька років страждав на атеросклероз. Медики мали дати медичний висновок, чи може президент за станом здоров'я й далі виконувати свої обов'язки. Висновок консилиуму виявився невтішним для Х. Бургібі. 84-річний “батько нації” пішов у відставку, а 7 листопада 1987 р. новим президентом країни став прем'єр-міністр Зін аль-Абідіна Бен Алі (1936 р.н.). Запропоновані З. Бен Алі політичні реформи отримали згодом назву “політики нормалізації”. Правляча партія була перейменована в Демократичне конституційне об'єднання. Слово “Дестур” остаточно зникло із назви керівної сили країни, що почасти мало символізувати розрив із радикальними традиціями національно-визвольного руху середини ХХ ст.

Президент ініціював скасування закону про пожиттєве президентство й зробив низку інших кроків, спрямованих на демократизацію державного апарату. З в'язниць випущено майже 2,5 тис. осіб, що відбували покарання за участь у “голодних бешкетах” 1983—1984 рр., а також 626 учасників ісламістського руху. Уряд, щоправда, швидко відчув свою помилку й, оголосивши 25 листопада 1987 р. про викриття “терористичної змови”, знову арештував багатьох ісламістів. Політику утискування ісламістської опозиції З. Бен Алі продовжував й пізніше, хоча й не заборонив її діяльність повністю. На парламентських виборах 1989 р. ісламісти зібрали 13% голосів виборців. Лише в 90-х рр. уряд заборонив Партію відродження, що була головною опозиційною силою ісламістів.

У 1989 та 1994 рр. З. Бен Алі переобрали на черговий президентський термін, причому на виборах 1994 р. відзначено підозріло високу одностайність тунісців, 99,99% яких проголосували за діючого президента. Західні країни заплющили очі на явну недемократичність туніського режиму,

оскільки в зовнішній політиці 3. Бен Алі продовжив попередній курс країни на розвиток добросусідських відносин з країнами Західної Європи.

Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

План

1. Особливості політичного та економічного розвитку регіону.
2. Ефіопія та Кенія у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
3. Судан та Сомалі у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
4. Зімбабве у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
5. Ангола у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
6. Мозамбік у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
7. Конго (Заїр) у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
8. Нігерія у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
9. Південно-Африканська республіка у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.

Література:

1. Беляев А. Куда идет Южная Африка? // Азия и Африка сегодня. — 1993. — № 6.
2. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
3. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
4. Вооруженная борьба народов Африки за свободу и независимость. — М., 1974.
5. Долгов Б. Алжир. Надежда на возвращение мира // Азия и Африка сегодня. — 2000. — № 1.
6. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.

7. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
8. Кораблев Ю. Образование Африканского Союза: смена названия или постановка новых задач? // Азия и Африка сегодня. — 2001. — № 8.
9. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
10. Просветов А. Сценарий на послезавтра // Азия и Африка сегодня. — 1993. — № 8.
11. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
12. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
13. Шубин В., Прокопенко Л. “Африканский ренессанс”: концепция или лозунг? // Азия и Африка сегодня. — 2002. — № 3.

Короткий зміст лекції

На час закінчення Другої світової війни в Тропічній та Південній Африці існувало лише дві повністю незалежні держави: Ефіопія та Ліберія. У центральній та західній частині Африки містилися французькі, англійські, бельгійські та іспанські колонії, а на півдні континенту — володіння Португалії та Південно- Африканського союзу. Першою серед європейських країн вирішила відмовитися від своїх африканських колоніальних володінь Франція. Бідні на природні ресурси французькі колонії, що лежали на південь від Сахари, не становили для метрополії великої цінності, тому Париж добровільно погодився надати їм незалежність. За прийнятою Францією в жовтні 1946 р. конституцією, всі колишні колонії “чорної Африки” отримали статус “заморських територій”. Мешканцям африканських володінь надали

французьке громадянство і право обирати депутатів до парламенту метрополії. Утім, незважаючи на лібералізацію колоніального режиму, в багатьох французьких володіннях усе ж почалися національно-визвольні виступи. Найбільшим серед них було повстання мальгашів на Мадагаскарі, що відбулося в 1947 р. Лише з великими труднощами французькій армії вдалося його придушити.

Процес остаточної ліквідації французьких колоній розпочався в 1958 р. Враховуючи досвід боротьби з національними рухами в Тунісі, Марокко та Алжирі, уряд метрополії схилився до думки про добровільне надання незалежності країнам, де силове утримання влади обходилося б надто дорого. У кінці 1958 р. французи ліквідували дві великі колонії: Французьку Екваторіальну Африку та Французьку Західну Африку. На їх території створено 11 автономних напівдержавних утворень, що увійшли до складу Французької співдружності. Кожна з країн-членів співдружності отримала широкі повноваження у сфері внутрішньої політики, залишивши у віданні Франції питання оборони, зовнішньої політики, контролю над фінансовою сферою та видобутком стратегічної сировини. Серед колишніх французьких колоній лише Гвінея, згідно з результатами проведеного там референдуму, 28 вересня 1958 р. отримала повну незалежність.

Унаслідок міждержавних переговорів у 1960 р. Франція надала повну незалежність більшій частині своїх колишніх африканських володінь: Мавританії, Малі, Чаду, Нігеру, Сенегалу, Берегу Слонової Кістки (з 1986 р. — Кот-д'Івуар), Верхній Вольті (з 1984 р. — Буркіна-Фасо), Дагомеї (з 1975 р. — Бенін), Центрально-Африканській Республіці, Габону, Конго (столиця — Браззавіль), Мадагаскару, Того та Камеруну. Зважаючи на таку велику кількість нових незалежних країн, що з'явилися на карті світу, 1960 р. стали називати "роком Африки". Загалом у цей рік від колоніальної залежності звільнилося 17 африканських країн (крім французьких колоній, незалежність отримали також британська колонія Нігерія, Сомалі — держава, що виникла

внаслідок злиття однойменних британського та італійського володінь, а також Бельгійське Конго).

У 70-х роках незалежність надано останнім французьким колоніям: Коморським островам у 1975 р. і Джибуті в 1977 р. Франція зберегла на території частини своїх колишніх колоній військові бази й у наступні роки неодноразово брала участь у вирішенні етнічних та міжнародних конфліктів на континенті. Політична доктрина збереження добросусідських відносин із колишніми колоніями та впливу на їх уже незалежний розвиток отримала назву теорії “французької присутності”.

Дещо складніше деколонізаційні процеси проходили в британських колоніях Центральної Африки. Лондон дотримувався чіткої схеми поступової передачі влади в колоніях спочатку органам автономного самоврядування, а згодом і цілковито незалежним національним урядам. Першим серед англійських колоній 6 березня 1957 р. незалежність отримав Золотий Берег, що, об'єднавшись у тому ж році з контрольованим адміністрацією ООН Англійським Того, проголосив незалежність як Республіка Гана. Керівником країни став відомий діяч незалежницького руху, колишній політв'язень, католицький учитель Кваме Нкрума. Після проголошення незалежності Гана, перша незалежна держава серед африканських колоній у “чорній Африці”, стала символом деколонізації. Завдяки закордонним інвестиціям економіка країни розвивалася досить успішно, але вже в 60-х рр. у Гані почався економічний спад. Уряд К. Нкруми захоплювався великими та дорогими проектами, які мали піднести престиж молодій країні. Більшість цих проектів виявилися збитковими та винятково неефективними. Так, наприклад, упродовж двох п'ятирічок величезні ресурси поглинало будівництво колосальної греблі на р. Вольта. Глорифікація президента швидко переросла в культ особи. Предметним утіленням цього процесу стало спорудження тридцятиметрової статуї діючого президента на центральній площі столиці. У 1966 р. внаслідок військового перевороту К. Нкруму було усунуто від влади. Військова влада

не принесла країні стабільності. У 1972 й 1979 рр. у Гані сталися ще два військові перевороти.

У мирний спосіб місцевим представникам британці передали владу в Нігерії 1960 р., Таньганьїці — 1961 р., Уганді — 1962 р., Занзібарі — 1964 р. У квітні 1964 р. Таньганьїка та Занзібар об'єдналися в єдину державу — Танзанію. Протягом 1964 р. проголошено незалежність двох британських протекторатів — Ньясаленду та Північної Родезії, що стали, відповідно, Республікою Малаві та Замбією. Гамбія стала незалежною в 1965 р., а Бечуаналенд (Ботсвана) — у 1966 р. Останньою з колишніх африканських колоній Лондона незалежність проголосила в 1980 р. Зімбабве Єдиним винятком серед британських колоній, які назагал мирно пройшли шлях до здобуття незалежності, була Кенія, де ще в 50-х рр. відбувалися збройні виступи місцевого населення. Однак і там перехід влади в руки африканців відбувся мирним чином уже після того, як поліція та армія придушили антиколоніальні виступи.

У 1968 р. отримали незалежність іспанські колонії Фернандо По та Ріо Муні, які, об'єднавшись, створили Екваторіальну Гвінею. У Західній Сахарі (іспанська назва — Ріо-де-Оро), де з 1972 р. вівся видобуток фосфатів, процес деколонізації затягнувся до 1975 р. У грудні 1975 р. Іспанія передала цю територію під спільне управління Мавританії та Марокко, проте Мавританія швидко відмовилася від наданих їй прав. У лютому 1976 р. Народний фронт визволення Сахари й Ріо-де-Оро (ПОЛІСАРІО) проголосив незалежну Арабську Демократичну Республіку Сахари, яка не була визнана жодною з країн світу. Заручившись підтримкою Алжиру, незадоволеного посиленням свого західного сусіда, ПОЛІСАРІО розпочав партизанську війну. Зі змінним успіхом боротьба тривала до 1991 р., коли було підписано перемир'я.

Останньою з європейських держав, що зберігала африканські колонії, була Португалія. Колоніалізм становив одну з основ ідеологічної доктрини Антоніу Олів'єрі Салазара, який керував Португалією в 1932—1968 рр. Його

наступник Марцелло Хосе Каetano (1968—1974) продовжив колоніальну політику попередніх років, оголосивши португальських колоністів в Африці носіями спеціальної цивілізаційної місії. Португалія проводила активну колонізаційну політику переселивши до своїх африканських володінь лише в повоєнний період 400 тис. осіб.

Першим національно-визвольним рухом у португальських колоніальних володіннях став створений 1954 р. Народний рух визволення Анголи (МПЛА), очолений Агостіньо Нето. Керівники МПЛА перебували під сильним впливом марксистської ідеології. У 1961 р. створено Народний союз Анголи, на основі якого 1962 р. утворився Народний фронт визволення Анголи (ФНЛА). У 1966 р. через ідеологічні суперечки з ФНЛА вийшла група Йонаса Савімбі, який утворив Народний союз за повну незалежність Анголи (УНІТА). Орієнтована спочатку на маоїстський Китай, УНІТА згодом розгорнула співпрацю із західними країнами та ПАР. З 1964 р. проти португальського панування боровся марксистський Фронт визволення Мозамбіку (ФРЕЛІМО).

Незважаючи на активну партизанську боротьбу незалежницьких патріотичних рухів, влада в португальських колоніях була передана представникам місцевого населення лише внаслідок політичних змін у самій Португалії. Процес ліквідації португальської колоніальної імперії розпочався після того, як у квітні 1974 р., в результаті безкровної “революції гвоздик”, у метрополії від влади усунуто диктаторський режим М.Х. Каetano. У 1974 р. Португалія визнала незалежність Гвінеї-Бісау, в якій на той час очолювані Амількаром Кабралом партизани вже встановили контроль над більшою частиною країни. Через рік Португалія надала незалежність Анголі, Мозамбіку, Островам Зеленого Мису та Островам Сен-Томе й Принсіпі.

31 січня 1975 р. влада в Анголі була передана коаліційному уряду, до якого ввійшли представники МПЛА, ФНЛА та УНІТА. Тимчасова коаліція виявилася винятково нестійкою, і вже в липні того ж року почалася урядова криза, а згодом і громадянська війна. Політичний хаос змусив метрополію

евакуювати з країни близько 300 тис. білих колоністів, котрі, як правило, обіймали відповідальні технічні та адміністративні посади. Після цього значну частину промислового сектора Анголи охопив параліч.

Останньою колонією півдня Африки, яка отримала незалежність, була Намібія (до 1967 р. — Південно-Західна Африка). За рішенням Ліги націй, з 1920 р. Намібія перебувала під управлінням ПАС. Після Другої світової війни, незважаючи на неодноразові вимоги ООН та накладені за їх невиконання санкції, ПАС відмовився передати цю колонію під міжнародне управління. З 1960 р. в Намібії діяла підпільна прокомуністична Організація народу Південно-Західної Африки (СВАПО), очолювана Семом Нуйомою. У 1966 р. СВАПО розпочала проти південноафриканських колонізаторів партизанську війну, однак навіть попри допомогу Анголи, яку рух отримував з 1975 р., організація С. Нуйоми не змогла добитися значних успіхів. Лише у зв'язку з міжнародним тиском та економічною кризою в ПАР, що змусила Преторію скорочувати військові видатки, колонізаторам довелося піти на переговори. У 1988 р. в Женеві представники патріотичних сил та ПАР підписали угоду про поетапне виведення південноафриканських військ з Намібії. У наступному році в країні відбулися вибори, на яких перемогу здобули прихильники СВАПО. 21 березня 1990 р. Намібія проголосила незалежність.

Відсталість, недосконалість соціальної структури, переважання в суспільстві родо-племінних зв'язків, поширеність клановості та традиційних патріархально- патронажних стосунків створювали значні проблеми для більшості молодих незалежних країн Африки. Зважаючи на те, що в національному плані майже всі африканські країни є надзвичайно строкатими, етнічні конфлікти стали в повоєнний період справжнім прокляттям континенту. Звертає на себе увагу той факт, що міждержавні війни в другій половині XX ст. траплялися в Африці набагато рідше, ніж громадянські війни чи навіть випадки етноциду або заворушень на національному ґрунті.

Найбільш трагічним моментом в історії сучасної Африки став етнічний конфлікт між тутсі та хуту в Руанді. Неприязнь та напруження між обома народами існували ще в доколоніальні часи. Локальні етнічні зіткнення, що відбувалися в 1954 і 1959 рр., набули особливої сили після проголошення 1962 р. незалежності колишніх бельгійських колоній Руанди та Бурунді. У цих країнах до 1964 р. тривали “етнічні чищення” під час яких хуту вигнали з Руанди значну частину тутсі, а тутсі натомість “очистили” від хуту Бурунді.

Ескалація конфлікту почалася після авіаційної катастрофи 6 квітня 1994 р., в результаті якої загинув президент Руанди Джувенал Хабіарімана. Вину за смерть президента було покладено на створений 1990 р. колишнім заступником міністра оборони Уганди Фредеріком Рвієгіємою, тутсі за походженням, Руандійський патріотичний фронт (РПФ), що діяв на території Руанди. Одразу ж після смерті лідера країни національна більшість хуту, що складала 85% населення, повсюди влаштувала погроми меншини тутсі, які становили 14% мешканців Руанди. У відповідь партизанські сили РПФ розпочали наступ на столицю країни Кігалі. Наступ тутсі супроводжувався такими ж жорстокими вбивствами, як і попередні репресії хуту. Масштаби вбивств змусили західні країни втрутитися у конфлікт, утворюючи “зони безпеки”, де мали б сховатися переслідувані меншини. Однак ефективність таких дій була дуже обмеженою. Згодом у конфлікт втрутилися тутсі із сусідніх Бурунді та Заїру. У кінцевому результаті конфлікт забрав життя понад мільйона осіб.

Загалом у повоєнний час в Африці відбулося майже півтора десятка збройних конфліктів, під час яких ті чи інші сили вдавалися до терору на етнічному ґрунті. Крім Руанди, найбільш масштабні випадки геноциду траплялися під час громадянської війни в Нігерії, внутрішнього конфлікту в Занзібарі та визвольної війни в Еритреї. Кількість жертв етнічних конфліктів у повоєнній Африці оцінюють приблизно у 8 млн. осіб.

Локальні війни та етнічні конфлікти в Африці спричинили появу сотень тисяч біженців. Бойові дії, а також голод змусили багатьох африканців

покинути свої рідні місця й рятуватися втечею. За даними ООН, у 1994 р. у світі налічувалося 23 млн. біженців, причому на Африканський континент припадала майже третина їх загальної кількості — 7,4 млн. осіб. Найбільше біженців — майже 2 млн. — покинуло Руанду. Довелося емігрувати майже 1 млн. мозамбікців, 680 тис. осіб утекло від громадянської війни в Ліберії, сотні тисяч ‘біженців покинули Анголу та Сомалі, причому їх точна кількість досі невідома.

Ейфорія, викликана в більшості африканських країн здобуттям незалежності, швидко змінилася розчаруванням. Молоді держави континенту опинилися перед цілою низкою складних проблем. Одним із найголовніших питань, яке довелося вирішувати африканцям, стало подолання економічної відсталості та створення національних народногосподарських комплексів. Для більшості країн самотійно вирішити цю проблему виявилось не під силу. Насамперед давалися взнаки відсутність відповідних фахівців, нав’язаний свого часу колонізаторами монокультурний характер сільського господарства, замкненість промислових циклів та видобутку сировини на ринки колишніх метрополій. Деякі з країн, намагаючись експериментувати в економічній сфері, вдавалися до реформ марксистського егалітаристського гатунку, що найчастіше призводило до повного занепаду промисловості та сільського господарства.

За даними Міжнародного валютного фонду, в 1993 р. сукупний національний дохід на душу населення в країнах “чорної Африки” був нижчим, ніж у 1970 р., себто доводиться говорити про деградацію та занепад економіки цих країн. У кінці 80-х рр. XX ст. сукупний валовий продукт майже 50 африканських держав (без ПАР) складав близько 150 млрд. доларів, що можна зіставити з аналогічним показником однієї лише Бельгії. Екстенсивний розвиток сільського господарства, а також політика хаотичного позичання грошей за кордоном (сукупний борг африканських країн на кінець 1990-х рр. складав понад 300 млрд. доларів) призвели до руїни національну економіку більшості з нових незалежних країн

континенту. Величезної шкоди африканцям завдала примусово накинута їм політика сільськогосподарських монокультур, які відігравали роль головного експортного товару, однак порушували традиційний баланс виробництва продуктів харчування. У Судані, Ефіопії, Сомалі, Анголі, Ботсвані, Замбії та Зімбабве впродовж останніх років постійно скорочуються площі сільськогосподарських угідь. Африка, в якій мешкає понад 14% населення світу, виробляє заледве 1% світової промислової продукції та 6% продуктів харчування. Країни континенту лише на 80% забезпечують свої потреби в продуктах харчування. Труднощі із забезпеченням населення їжею особливо актуальні на тлі швидкого демографічного зростання в Африці. Населення континенту в 1990 р. становило 642 млн. осіб, тимчасом як в 1960 р. — лише 279 млн.

Слабкий економічний розвиток не дає змоги більшості з африканських країн створити ефективну систему соціального захисту та охорони здоров'я населення. У 21 країні континенту середня тривалість життя є меншою за 50 років, а в Гвінеї-Бісау складає лише 39 років! На одного лікаря в Кенії припадає 71 430, в Нігерії — 66 670, а в Зімбабве — 62 500 пацієнтів. Не дивно, що в таких умовах в африканських країнах небаченими темпами поширюється епідемія СНІДу. Оцінки кількості хворих та заражених осіб коливаються від 2 до 10 млн., але, у кожному разі, рахунок уже йде на мільйони носіїв ВІЛ-інфекції.

Крім економічних проблем, країнам Африки постійно доводиться стикатися зі значними політичними труднощами. Більшість із сучасних африканських держав не мали в минулому жодних державотворчих традицій і навіть не існували в тих територіальних межах, у яких вони опинилися на момент проголошення незалежності. Характерною для “чорного континенту” залишається проблема поширення авторитарних тенденцій у політичних системах країн регіону. Отримавши під час національно-визвольної боротьби значний кредит народної довіри, лідери антиколоніальних рухів найчастіше виявлялися згодом не в силах добровільно відмовитися від того обсягу влади,

який вони зосередили у своїх руках в екстраординарних умовах боротьби за незалежність. Крім цього, суттєву роль відіграв і фактор сакралізації та глорифікації перемоги над білими колонізаторами, що часто персоніфікувалася в особі лідера країни. Багато африканських держав обрали однопартійну політичну модель, причому з часом колишні вожді боротьби за незалежність або навіть їх спадкоємці дедалі більше перетворювалися на щось середнє між партбосами та мафіозними “хрещеними батьками”. Характерною особливістю такого африканського творення національних міфів є крайні ступені обожнювання політичних лідерів. Це виявляється, зокрема, у помпезності їх державних титулів. Керівника Малаві Гастінгса Камузу Банда офіційно називали Спасителем, Мобуту Сесе Секо в Заїрі носив ім'я Великого Леопарда тощо. Загальною практикою для Африки стало обіймання однією особою кількох, а іноді й кільканадцяти ключових державних посад.

Безконтрольність та всевладність політичної олігархії в африканських країнах природним чином призводить до розгулу корупції та казнокрадства. Основою для творення бюрократичних олігархій в Африці стають, зазвичай, національні або родинно-кланові об'єднання. Це породжує незадоволення тих національних груп, які виявилися “обділеними” при розподілі державних посад.

У перші роки після здобуття африканськими державами незалежності західний світ дивився крізь пальці на диктаторські режими континенту, вважаючи їх даниною перехідного періоду, а подекуди й необхідною умовою уникнення етнічних, релігійних та соціальних конфліктів. На думку європейських політологів, диктаторські режими в африканських країнах були необхідним злом, спричиненим надзвичайно низьким рівнем загальної політичної культури населення, що “не доросло” до демократії. У зв'язку з цим, країни Заходу толерували навіть таких одіозних правителів, як напівбожевільний диктатор іді Амін в Уганді (Г971—1979) чи імператор-канібал Бокасса в Центрально-Африканській Імперії (1976—1980). Прямим

наслідком авторитарних методів правління стали військові перевороти та громадянські війни. Лише в 1960—1990 рр. в Африці сталося понад 70 державних переворотів, 15 великих громадянських воєн і близько десятка міжнародних конфліктів. Військовий переворот чи політичне вбивство в повоєнній Африці часто ставали єдиною можливістю усунути авторитарного правителя від влади.

Загальною тенденцією для нових незалежних держав континенту були спроби адміністративно запроваджувати штучно скомпоновану державницьку ідеологію. Як правило, уряди африканських країн робили акцент на поверненні до передколоніальних національних традицій. Ліквідація колоніальної спадщини у сфері національної культури часто набувала карикатурних форм і негативно впливала на розвиток суспільства. Серед нових ідеологічних систем, які з'явилися в постколоніальній Африці, виділявся запропонований лідером Танзанії Юліусом Камбараре Ньерірі “соціалізм уджамаа” (на суахілі — “як єдина родина”), що полягав у суцільній колективізації та творенні сільських комун з цілковито усупільненим майном. Експеримент виявився невдалим, і, починаючи з 1980 р., Танзанія перебуває в стані перманентної стагнації.

У 80-х рр. XX ст. відбулися перші зміни в ставленні країн Заходу до найбільш недемократичних африканських режимів. Фінансову допомогу продовжували отримувати лише ті країни, які погодилися на економічні реформи та дотримання принаймні основних прав людини. Утім, Захід іноді заплющував очі на недемократичність тих чи інших країн, якщо правлячі там еліти могли забезпечити стабільність та ефективно захищати бізнесові інтереси закордонних інвесторів.

Наступний етап демократичних змін в Африці розпочався в 1990-х рр. Упродовж 1991—1994 рр. у 12 країнах континенту відбулися демократичні вибори. Причиною цих змін став розпад СРСР та припинення ідеологічно вмотивованої підтримки прокомуністичних режимів, з одного боку, а також остаточне засудження практики апартеїду країнами Заходу та політичні

зміни в ПАР, з іншого. Серед країн, які намагаються побудувати демократичне суспільство, є навіть такі “аутсайдери” континенту, як Малі, Нігер, Центрально-Африканська Республіка, Гвінея, Бенін. Деяким із найбідніших країн кредитори навіть пробачили частину їх боргів, після того як у цих країнах відбулися демократичні вибори. Поряд з тим авторитарні режими утримуються при владі в Нігерії, Гані, Танзанії, Зімбабве, Ліберії, Сьєрра-Леоне та Сенегалі. Порівняно успішно розвиваються Уганда, Конго, Габон та Замбія. Однак навіть у цих країнах економічне зростання забезпечується, здебільшого, експортом сировини, а рівень життя населення є надзвичайно низьким.

Сучасна Африка продовжує залишатися одним із найбільш проблемних регіонів світу. У багатьох країнах спроби запровадження європейської моделі демократичного розвитку приносять прямо протилежні від очікуваних результати — внутрішньополітичне напруження, розквіт корупції та економічний занепад. Невирішеність складних соціальних та політичних проблем Африканського континенту залишається вагомим дестабілізуючим фактором, що впливає на світову міжнародну ситуацію. Життя переважної більшості простих африканців зі здобуттям незалежності не стало легшим, а перспективи виходу їх країн із кризового стану виглядають вельми примарно.

**5. Тематика семінарських занять та методичні рекомендації щодо
підготовки до семінарів (для дистанційної форми навчання)**

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	2
2	Тема 2. Країни Південної Азії у 1918-1945 рр.	2
3	Тема 3. Країни Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	2
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.		
4	Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	2
5	Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	2
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.		
6	Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	2
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
7	Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку XXI ст.	2
8	Тема 7. Країни Південної після 1945 року.	2
9	Тема 7. Країни Південно-Східної Азії після 1945 року.	2
10	Тема 8. Туреччина після Другої світової війни.	2

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
11	Іран та Афганістан після Другої світової війни.	2
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.		
12	Тема 9. Держава Ізраїль після Другої світової війни..	2
13	Тема 9. Арабські країни Близького Сходу після Другої світової війни.	2
14	Тема 10. Арабські країни Північної Африки у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	2
15	Тема 10. Країни Північної та Тропічної Африки у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	2
	Усього:	30

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	2
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
2	Тема 2. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	2
	Усього:	4

Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.

План

1. Політична криза першої половини 1920-х рр. у Китаї.
2. Національний рух за об'єднання Китаю. "Нанкінське десятиліття"
3. Японська експансія в Китаї. Китай у Другій світовій війні.
4. Внутрішня та зовнішня політика Японії у 20-х рр. XX ст.
5. Військові перевороти та внутрішньополітична боротьба в Японії у 1930-х рр.
6. Підготовка Японії до війни. Війна на Тихому океані.
7. Японський колоніальний режим у Кореї.
8. Економічний та політичний розвиток Кореї у 20—30-х рр. XX ст.

Література:

1. Благодатов А.В. Записки о китайской революции 1925-1927 гг. — М., 1979.
2. Захарова Г.В. Политика Японии в Манчжурии 1932-1945. — М., 1990.
3. Зимовин В.П. Японский фактор в советской и мировой политике кануна и начала второй мировой войны // Новая и новейшая история. — 2005. — №2.
4. Иванов С.П. Крах Квантунской армии // Новая и новейшая история. — 1985. — №5.
5. Кошкин А. Япония. От Перл-Харбора до Тегерана // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №11-12.
6. Кошкин А.А. Дипломатическая прелюдия войны на Тихом океане // Вопросы истории. — 2002. — №4.
7. Кошкин А. Ялтинская конференция и Япония // Азия и Африка сегодня. — 2003. — №4-5.

8. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
9. Ким Чжонбе. Новий погляд на історію Кореї: підручник / Чжонбе Ким – К., 2010.
10. Мясников В.С. Реформы и революции в Китае // Новая и новейшая история. — 1997. — №3.
11. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
12. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
13. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
14. Тихвинский С.Л. Заключение советско-японского пакта о нейтралитете 1941 г. // Новая и новейшая история. — 1990. — №1.

Контрольні питання до семінару:

1. Політична карта Сходу після завершення Першої світової війни.
2. Основні тенденції соціально-економічного і політичного розвитку країн Азії і Африки у XX - на початку XXI ст., особливості їх державного устрою.
3. Економічний розвиток Японії в 20-30-ті рр. XX ст.
4. Основні тенденції економічного розвитку Китаю після Першої світової війни.
5. Політика західних держав у Китаї.
6. Революція 1925-1927 р. у Китаї, її характер і особливості.
7. Громадянська війна в Китаї 1927-1936 р., її особливості й характерні риси.
8. Корея наприкінці Першої світової війни. Японський колоніальний режим.
9. Суспільно-політичний і економічний розвиток Кореї у 1930-х рр.

Тема 2. Країни Південної Азії у 1918-1945 рр.

План

1. Загострення суперечностей в Індії та антиколоніальний рух. М. Ганді.
2. Політика британських колоніальних властей. Реформа Монтегю-Челмсфорда.
3. Перша акція громадянської непокорі. Перетворення ІНК у масову партію.
4. Друга акція громадянської непокорі.
5. “Закон про управління Індією” 1935 р.: “федеральна схема” і “провінційна автономія”. Загострення протиріч між ІНК і Мусульманською Лігою в 1935 –1939 рр.
6. Індія в роки Другої світової війни.

Література:

1. Егорова М.Н. Ахмедабадская стачка 1918 г. // Народы Азии и Африки. — 1973. — №5.
2. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
3. Куценков А.А. Индия: традиционный социально-культурный комплекс и политика // Восток. — 2001. — №4; 2002. — №1.
4. Литман А.Д. Мохандас Карамчанд Ганди // Народы Азии и Африки. — 1980. — №4.
5. Мартишин А.М. Политические взгляды Мохандаса Карамчанда Ганди. — М., 1970.
6. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
7. Полонская Л.Р. Махатма Ганди: смысл жизни // Новая и новейшая история. — 1991. — №4.

8. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

9. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Специфіка розвитку Британської Індії в цілому та окремих її районів.
2. Боротьба течій в індійському визвольному русі.
3. Індійський національний конгрес, його програма й тактика.
4. М. К. Ганді й гандизм.

Тема 3. Країни Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.

План

1. Бірма у 1918-1945 рр.
2. Сіам (Тайланд) у 1918-1945 рр.
3. Індонезія у 1918-1945 рр.
4. Філіппіни у 1918-1945 рр.
5. Індокитай (В'єтнам, Лаос, Камбоджа) у 1918-1945 рр.

Література:

1. Бактимирова А.Н. Новейшая история Кампучии. — М., 1989.
2. История Вьетнама. — М., 1983.
3. История Кампучии. — М., 1981.
4. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
5. Кожевников В.А. Очерки новейшей истории Лаоса. — М., 1980.
6. Куракова А.И. Бирма. — М., 1968.
7. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.

8. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

9. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Французька колоніальна політика у В'єтнамі, її відмінності від колоніальної політики інших держав.
2. Характерні риси й специфічні особливості в'єтнамського національно-визвольного руху в 30-ті рр. XX ст.
3. Японська окупація В'єтнаму, антияпонський визвольний рух.
4. Серпнева революція 1945 р. у В'єтнамі.
5. Специфіка розвитку індонезійського суспільства в колоніальну епоху, характерні риси голландської колоніальної політики в Індонезії.
6. Японська окупація Індонезії, антияпонський рух, його риси.
7. Серпнева революція 1945 р. в Індонезії, її характер і результати.

Тема 4. Економічний і політичний розвиток країн країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.

План

1. Розпад Османської імперії. Національно-патріотичний рух у Туреччині.
2. Модернізація, економічний і політичний розвиток Туреччини у 1920-1930-ті рр. М. Кемаль.
3. Криза Каджарської династії в Ірані. Проголошення династії Пехлеві.
4. Реформаторська політика Реза-шаха в 20-х – 30-х роках XX ст.
5. Проголошення незалежності Афганістану.
6. Реформи уряду Аманулли-хана та опір традиціоналістів.
7. Туреччина, Іран, Афганістан в добу Другої світової війни.

Література:

1. Агаев С.Л. Иран в прошлом и настоящем. Пути и формы революционного процесса / С.Л. Агаев. – М.: Наука, 1981. – 271 с.
2. Алиев Г.З. Турция в период правления младотурок (1908 – 1918 гг.) / Г.З. Алиев. – М.: Наука, 1972.
3. Еремеев Д.Е. Становление республиканской Турции (1918 – 1939 годы) / Д.Е. Еремеев. – М.: Наука, Глав. ред. вост. лит-ры, 2004.
4. История Афганистана с древнейших времен и до наших дней / М.Р. Арунова, И.В. Ганковский, В.Г. Коргун, В.А. Ромодин / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Мысль, 1982. – 368 с.
5. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афiша, 2005.
6. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
7. Оришев А. Иран, август 1941-го / А. Оришев // Азия и Африка сегодня. – 2005. – № 7. – С. 51-57.
8. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
9. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
10. Умнов А. История, опрокинутая в прошлое: (Афганистан XVIII – XX в.) / А. Умнов // Азия и Африка сегодня. – 1999. – № 3. – С. 31-35.
11. Фадеева И.А. Традиционализм и модернизация / И.А. Фадеева // Азия и Африка сегодня. – 1994. – № 2. – С. 43-47.

Контрольні питання до семінару:

1. Політична боротьба в Афганістані у 20-30-ті рр. Спроби реформування афганського суспільства.
2. Афганістан у роки Другої світової війни.

3. Специфіка соціально-економічного й політичного розвитку Ірану у 20-40-ті рр. XX ст. Внутрішньополітична боротьба в Ірані у 20-30-ті рр.
4. Політика Англії та інших провідних світових держав стосовно Ірану.
5. Іран у роки Другої світової війни.
6. Боротьба турецького народу з іноземною інтервенцією. Кемаль Ататюрк.
7. Підсумки національно-визвольного руху в Туреччині.
8. Реформи й перетворення в Турецькій республіці, політика етатизму.
9. Зовнішня політика Туреччини; турецький нейтралітет у роки Другої світової війни, його характер.

Тема 5. Арабські країни у міжвоєнну добу.

План

1. Встановлення французького мандату на Сирію та Ліван. Національно-визвольний рух в Сирії. Проголошення незалежності.
2. Англійська окупація Іраку. Визвольна боротьба іракців й здобуття незалежності. Проведення реформ у 1930-х рр.
3. Утворення Саудівської Аравії. Внутрішня і зовнішня політика її уряду.
4. Опіка Англії над Палестиною. Еміграція євреїв до Палестини та її вплив на політичний розвиток регіону.
5. Повстання в Єгипті 1919-1921 рр. Відновлення формальної незалежності. Визвольна боротьба у 30-х рр. XX ст.
6. Італійський колоніальний режим у Лівії. Національно-визвольний рух.
7. Визвольна боротьба населення Алжиру й Тунісу у 20-30-х рр. XX ст.
8. Збройна боротьба республіки Риф у 1921-1926 рр. Національно-визвольний рух у Марокко в 1930-х рр.

Література:

1. Алитовский С.Н. Аграрные отношения и крестьянство в колониальном Ираке // Народы Азии и Африки. — 1981. — №4.
2. Байба О. Ваххабитский ислам и власть // Азия и Африка сегодня. — 1993. — №11.
3. Васильев А.М. История Саудовской Аравии (1745-1973). — М., 1982.
4. Дяченко А.Д. Внутрішньополітичне становище в Єгипті напередодні повстання 1919 р. // Український історичний журнал. — 1975. — №7.
5. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
6. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
7. Кошкин А.А. Первая мировая война и Восток // Новая и новейшая история. — 1998. — №5.
8. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
9. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
10. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
11. Фомин А.М. Сирия и Ливан в англо-французских отношениях (1918-1920) // Восток. — 2003. — №2.
12. Шевелев Д.Л. К истории заключения соглашения о разделе азиатских территорий Османской империи в 1916 г. // Восток. — 2001. — №5.
13. Яковлев А. Становление государственности // Азия и Африка сегодня. — 1996. — №1.

Контрольні питання до семінару:

1. Особливості розвитку близькосхідних країн у 20-30-ті рр. XX ст.

2. Нові форми колоніальної політики в арабських країнах, специфіка мандатної системи. Характерні риси арабського національно-визвольного руху.
3. Єврейський національно-визвольний рух та ідейно-політична боротьба в Палестині.
4. Близький Схід у роки Другої світової війни.

Тема 6. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.

План

1. Переділ території Османської імперії та німецьких колоній в регіоні Тропічної та Південної Африки. Створення мандатної системи.
2. Нові форми й методи визвольної боротьби. Селянські виступи та сектантські рухи. Поява культурно-просвітницьких і громадсько-політичних організацій та їхня роль в поширенні антиколоніальних ідей.
3. Правління Хайле Селассіє I в Ефіопії.
4. Боротьба ефіопського народу проти італійської агресії.
5. Внутрішня політика Південно-Африканського союзу в 1920-х рр.
6. Африканерський націоналізм.

Література:

1. Вооруженная борьба народов Африки за свободу и независимость. — М., 1974.
2. История Тропической и Южной Африки. 1918-1988. — М., 1989.
3. История национально-освободительной борьбы народов Африки в новейшее время. — М., 1978.
4. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афiша, 2005.

5. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
6. Севастьянов Г.Н. Москва, Вашингтон и итало-эфиопская война // Новая и новейшая история. — 1998. — №3.
7. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
8. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
9. Френкель М.Ю. К вопросу о периодизации колониализма в Африке // Восток. — 2001. — №2.
10. Черновская В.В. Офицерский корпус Египта как социальная группа (1850-1952) // Народы Азии и Африки. — 1975. — №3.
11. Ягья В.С. Эфиопия в новейшее время. — М., 1978.

Контрольні питання до семінару:

1. Результати переділу Африки після Першої світової війни.
2. Традиційні африканські інститути в 20-30-ті роки XX ст.
3. Нові форми й методи визвольної боротьби, її специфіка в різних регіонах і країнах.
4. Африки. Культосвітні й суспільно-політичні організації Африки.
5. Специфіка розвитку Південно-Африканського Союзу.
6. Країни Африки в роки Другої світової війни.

Тема 7. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку XXI ст.

План

1. Японія в умовах американського окупаційного режиму (1945 – 1952 рр.). Сан-Франциський мирний договір 1951 р.

2. Економічне відродження Японії в 50-х – 60-х рр. XX ст., причини економічного зростання.
3. Формування “нової економічної моделі” у др. пол. 70-х – 80-х рр. XX ст. Японія наприкінці XX – на початку XXI ст.
4. Післявоєнна політична криза і громадянська війна в Китаї 1946 – 1949 рр. Утворення КНР.
5. Соціально-економічні та політичні перетворення в Китаї 1949 – 1957 рр. Політика “великого стрибка” (1958 – 1961 рр.). Мао Цзедун.
6. “Культурна революція” (1966 – 1976 рр.). КНР в сучасній світовій економіці і системі міжнародних відносин.
7. Корея після Другої світової війни. Поділ країни. Корейська війна 1950-1953 рр.
8. Республіка Корея та КНДР у др. пол. XX - на початку XXI ст.

Література:

1. Белов Е. Разгром милитаристской Японии и освободительное движение в Китае // Азия и Африка сегодня. — 1985. — №11.
2. Гладков И., Митрофанова А., Тетерин В. Уроки экономического кризиса // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №5.
3. История Кореи (Новое прочтение) / Под ред. А.В.Торлунова. — М., 2003.
4. Кирьянов О. Южная Корея. Итоги парламентских выборов — вотум доверия президенту // Азия и Африка сегодня. — 2004. — №7.
5. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афiша, 2005.
6. Латышев И. Япония. США. Договор безопасности, таящий угрозу // Азия и Африка сегодня. - 1998.- № 3.
7. Ледовский А.М. На дипломатической работе в Китае в 1942 — 1952 гг. // Новая и новейшая история. — 1993. — №6.

8. Медведев Р. Китай в политике СССР и США // Народы Азии и Африки. — 1989. — №5.
9. Меликсетов А.В. Победа китайской революции. 1945-1949. — М., 1989.
10. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. — М.: ВЛАДОС, 2001.
11. Павленко Р. Реформи по-корейськи: уроки для України // Людина і політика. — 1999. — №4.
12. Сапожников Б.Г. Китай в огне войны (1931-1950). — М., 1977.
13. Сапожников Б.Г. Народно-освободительная война в Китае 1946-1950. — М., 1984.
14. Семин А. Китай. Япония. И партнеры, и соперники // Азия и Африка сегодня.- 1998. - № 9.
15. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець ХХ ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
16. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
17. Федоровский А. Южная Корея. Реформы продолжаются // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №11.

Контрольні питання до семінару:

1. Американський окупаційний режим у Японії. Післявоєнні реформи й перетворення.
2. Японія на рубежі ХХ – ХХІ ст. і на сучасному етапі.
3. Громадянська війна 1946-1949 рр. і утворення КНР.
4. Соціально-економічні й політичні перетворення в Китаї у 1949-1958 рр.
5. Загострення внутрішньополітичної боротьби в КНР наприкінці 50-х у першій половині 60-х рр.
6. Внутрішня й зовнішня політика КНР під час «культурної революції».

7. Політична боротьба в Китаї у другій половині 70-х рр. Курс на реформи.
8. Реформи й перетворення в Китаї у 80-90-ті рр.
9. КНР на рубежі XX – XXI ст. і на сучасному етапі.
10. Північна і Південна Кореї після Другої світової війни. Проблема єдності країни.
11. Утворення КНДР і РК. Корейська війна 1950-1953 рр.
12. Південна Корея — нова індустріальна країна Азії.
13. КНДР і РК на рубежі XX – XXI ст. і на сучасному етапі.
14. Міжкорейський діалог і перспективи його розвитку у XXI ст.

Тема 8. Країни Південної Азії після 1945 року.

План

1. Проголошення незалежності Індії. Основні напрямки політики Дж. Неру.
2. Правління І. Ганді. Політичний та економічний розвиток країни у 80-90-х рр. XX ст. Сучасна Індія.
3. Утворення держави Пакистан. Економічне й політичне становище країни у др. пол. XX ст.
4. Економічні реформи та політична боротьба 1990-х. Сучасний Пакистан та складність взаємин з Індією.
5. Проголошення незалежності Бангладеш. Політичний та економічний розвиток 1970-х рр.
6. Бангладеш у др. пол. XX - на початку XXI ст.

Література:

1. Белокриницкий В. Пакистанский исламизм и Центральная Азия // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 9.
2. Ветлугин С. Пакистан: хронические болезни экономики // Народы Азии и Африки. — 1985. — №4.

3. Ганковский Ю. Пакистан. Нестабильность становится перманентной // Азия и Африка сегодня. — 1999. — №4.
4. Горохов М. Индия. Индуизм, общество, государство // Азия и Африка сегодня. — 1999. — №12.
5. Кашин В., Плешова М. Как в Индии появились новые штаты? // Азия и Африка сегодня. — 2001. — №7.
6. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
7. Кошкин В. Пенджабский разлом // Азия и Африка сегодня. — 2003. — № 2.
8. Мартишин О.В. Политические взгляды Джавахарлала Неру. — М., 1981.
9. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
10. Плешов О. Пакистан. Армия у власти // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №2.
11. Плешов О. Пакистан. Ислам и политическая культура общества // Азия и Африка сегодня. — 2003. — №2.
12. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
13. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
14. Черешнева Л.А. Раздел индийской колониальной армии в 1947 г. // Восток. — 2004. — № 6.
15. Шаушин Т. Индия — Пакистан. Кашмирский тупик // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №9.
16. Юрлов Ф. Индийский национальный конгресс // Азии и Африка сегодня. — 2004. — № 1.

Контрольні питання до семінару:

1. Боротьба народів Індії проти колоніального режиму після Другої світової війни.
2. План Маунтбеттена й розділ Індії.
3. Внутрішня й зовнішня політика Дж. Неру (1947-1964 рр.).
4. Внутрішня й зовнішня політика урядів І. Ганді.
5. Сучасна Індія. Перетворення Індії в світову глобальну державу.

Тема 9. Країни Південно-Східної Азії після 1945 року.

План

1. М'янма (Бірма) у другій половині XX - на початку XXI ст.
2. Індонезія у другій половині XX - на початку XXI ст.
3. Філіппіни у другій половині XX - на початку XXI ст.
4. В'єтнам у другій половині XX - на початку XXI ст.
5. Лаос у другій половині XX - на початку XXI ст.
6. Камбоджа) у другій половині XX - на початку XXI ст.

Література:

1. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
2. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
3. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
4. История Вьетнама в новейшее время. — М., 1992.
5. История народов Восточной и Центральной Азии с древнейших времен до наших дней. — М., 1986.
6. Ильинский И.М. Индокитай: пепел четырех войн (1939-1979). — М., 2000.

7. Кириченко В.П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: Навч. Посібник. / В.П. Кириченко В.П. – К.: Либідь, 2002. – 168 с.
8. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
9. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
10. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
11. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.
12. Цветов П. Вьетнам — США: зигзаги истории // Азия и Африка сегодня. — 2001. — №10.

Контрольні питання до семінару:

1. Проблеми суспільного розвитку Пакистану і Бангладеш наприкінці XX – на початку XXI ст.
2. Утворення ДРВ і війна французьких колонізаторів проти ДРВ.
3. Реформи й перетворення в ДРВ, розкол В'єтнаму.
4. Американська агресія у В'єтнамі.
5. Паризькі мирні угоди щодо В'єтнаму, утворення СРВ.
6. Проголошення Республіки Індонезія.
7. Внутрішня й зовнішня політика Сукарно в 1945-1965 рр.
8. Проблема Східного Тимору. Сучасна Індонезія.

Тема 10. Туреччина після Другої світової війни.

План

1. Туреччина в 1945 – 1960 рр.: лібералізація політичної системи та економічного життя.

2. Друга республіка в Туреччині і внутрішньополітична боротьба (1960 – 1970 рр.).

3. Третя республіка у 80-х роках XX ст.: від військового режиму до „обмеженої демократії”. Економічні реформи Т. Озала.

4. Курдська проблема.

5. Турецька республіка в 90-х роках XX ст.: пріоритети внутрішньої та зовнішньої політики. Ісламізм і його доля.

6. Сучасна Туреччина.

Література:

1. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.

2. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.

3. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.

4. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.

5. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.

6. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

7. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Внутрішня й зовнішня політика Туреччини у 50-80-ті рр. XX ст.

2. Внутрішньополітична боротьба в Туреччині у 80-ті рр.

3. Соціально-економічний і політичний розвиток Туреччини у 90-ті рр. XX ст.
4. Курдська проблема в Туреччині та шляхи її врегулювання.
5. Зовнішня політика Туреччини на сучасному етапі.

Тема 11. Іран та Афганістан після Другої світової війни.

План

1. Іран у другій половині 40-х – 50-х роках XX ст. “Біла революція” 60-х – 70-х років XX ст.: причини, зміст, результати реформ.
2. Ісламська революція 1978 – 1979 рр. та її наслідки. А. Хомейні.
3. Ісламська Республіка Іран: “третій шлях” розвитку (1979 – 1989 рр.). Іран у 90-х роках XX – на початку XXI ст.: боротьба ортодоксів і реформаторів.
4. Внутрішня та зовнішня політика Афганістану 1945 – 1978 рр.).
5. Саурська революція 1978 р. та витоки громадянської війни. ДРА (1978 – 1992 рр.).
6. Ісламська Республіка Афганістан (1992 – 1996 рр.). Афганістан у період режиму талібів і після нього (др. пол. 90-х років XX – поч. XXI ст.).

Література:

1. Агаев С.Л. Иран в прошлом и настоящем. — М., 1981.
2. Агаев С.Л. Иран: рождение республики. — М., 1984.
3. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
4. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2.- 560 с.
5. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
6. Иранская революция 1978-1979 гг. — М., 1989.

7. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.

8. Ланда Р.Г. Исламский фундаментализм // Вопросы истории. — 1993. — №1.

9. Ниязатов Ш.А. Ирано-иракский конфликт. — М., 1989

10. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.

11. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

12. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Соціально-економічна структура Афганістану після Другої світової війни.
2. Квітневий переворот 1978 р. Прихід до влади Народно-демократичної партії Афганістану.
3. Внутрішня й зовнішня політика урядів Н. М. Таракі та Х. Аміна.
4. Введення радянських військ до Афганістану.
5. Громадянська війна в Афганістані. Політика уряду М. Наджибулли.
6. Вивід радянських військ із Афганістану.
7. Прихід до влади руху «Талібан», його політика.
8. Введення американських військ до Афганістану, становище країни до виходу військ США.
9. Економічний і політичний розвиток Ірану після Другої світової війни.
10. Переворот 1953 р. в Ірані, його сутність.
11. Ісламська революція в Ірані 1978-1979 р. та її значення.

Тема 12. Держава Ізраїль після Другої світової війни.

План

1. Витоки близькосхідної проблеми. Утворення держави Ізраїль (15 травня 1948 р.) і ескалація арабо-ізраїльського конфлікту 1948-1949 рр.
2. Політика ізраїльського уряду щодо палестинців. Арабо-ізраїльські війни 1956, 1967 і 1973 рр. та їх наслідки.
3. Розгортання Палестинського руху опору. Створення Організації Визволення Палестини та її діяльність у другій половині 60-х — першій половині 70-х років ХХ ст.
4. Кемп-Девідські угоди, їх вплив на розв'язання Близькосхідної кризи.
5. Палестинська проблема у 80-х рр. ХХ ст. "Інтіфада".
5. Палестинсько-ізраїльські переговори другої половини 90-х років та їх політичні наслідки. Загострення Близькосхідної кризи на початку ХХІ ст.

Література:

1. Барковский Л. Израиль: под гнетом сионизма // Азия и Африка сегодня. — 1985. — № 3.
2. Беленькая М. Палестина. Арафат: лидер и его наследие // Азия и Африка сегодня. — 2005. — № 4
3. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
4. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
5. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
6. Ильянский М. Сегодня в Израиле. Палестинцы об Израиле // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 7.
7. Киселев В. Ближний Восток. Долгая дорога к миру // Азия и Африка сегодня. — 2000. — №5, 6, 7.

8. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.

9. Миронов А., Туроджиев В. Полвека на пороховой бочке: Израилю 50 лет // Азия и Африка сегодня. — 1998. — № 5.

10. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.

11. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

12. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

13. Ури Дзвис. Апартеид в Израиле. Израиль: План Шарона // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 6.

Контрольні питання до семінару:

1. Утворення держави Ізраїль.
2. Палестинська проблема.
3. Арабо-ізраїльські війни. Позиції великих держав у близькосхідному питанні.
4. Утворення Палестинської автономії. Внутрішня й зовнішня політика Я. Арафата та М. Аббаса.

Тема 13. Арабські країни Близького Сходу після Другої світової війни.

План

1. Сирія у другій половині XX - на початку XXI ст.
2. Ліван у другій половині XX - на початку XXI ст.
3. Йорданія у другій половині XX - на початку XXI ст.
4. Ірак у другій половині XX - на початку XXI ст.

5. Саудівська Аравія у другій половині XX - на початку XXI ст.

Література:

1. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
2. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
3. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
4. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
5. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
6. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
7. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Близькосхідні країни після Другої світової війни.
2. Зовнішня політика за правління Хафеза Асада в Сирії.
3. Витоки та зміст Таїфської угоди.
4. Хашимітське королівство Йорданія, його особливості.
5. Ірак під владою баасистів
6. Економічний та політичний розвиток 40—70-х рр. Саудівської Аравії.

Тема 14. Арабські країни Північної Африки у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

План

1. Єгипет у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
2. Лівія у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
3. Туніс у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
4. Алжир у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
5. Марокко у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.

Література:

1. Абрамова И. Египет: развитие информационных технологий // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №8.
2. Баглиев М. Уроки борьбы с экстремистским исламом // Азия и Африка сегодня. — 2002. — №12.
3. Беляков В. Мухаммед Хосни Мубарак // Азия и Африка сегодня. — 2005. — № 5.
4. Богучарский Е., Богучарский М. Внешняя политика Алжира на рубеже столетий // Азия и Африка сегодня. - 2003. — № 4.
5. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
6. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2.- 560 с.
7. Долгов Б. Алжир. Надежда на возвращение мира // Азия и Африка сегодня. — 2000. — № 1.
8. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
9. Климентов В.П. Социально-политическая роль армии в Египте в середине ХХ в. // Восток. — 2004. — № 6.

10. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
11. Куприн А. Алжир. Долгое противостояние // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 8.
12. Наринский М.М. Советский Союз и Суэцкий кризис 1956 года. Новые данные // Новая и новейшая история. — 2004. — № 2.
13. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.
14. Рябченко И. Исторический опыт народов Востока и глобальная цивилизация // Азия и Африка сегодня. — 2004. — № 11.
15. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .
16. Ткаченко А. Проблеми модернізації арабського мира // Азия а Африка сегодня. — 2004. — № 4.
17. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

Контрольні питання до семінару:

1. Економічний і політичний розвиток країн Магрибу.
2. “Арабський соціалізм” Гамалія Абделя Насера.
3. Особливості правління Анвара Садата в Єгипті.
4. Результат перебування при владі в Єгипті Хосні Мубарака
5. Правління Муамара Каддафі в Лівії.
6. Підсумки правління Хабіба Бурґібі в Тунісі.
7. Аналіз соціалістичних та капіталістичних експериментів в Алжирі.
8. Проголошення незалежності
9. Внутрішня та зовнішня політика Хасана II в Марокко.

Тема 15. Країни Північної та Тропічної Африки у 1945 р. – на початку ХХІ ст.

План

1. Ефіопія у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
2. Кенія у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
3. Зімбабве у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
4. Ангола у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
5. Мозамбік у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.
6. Південно-Африканська республіка у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.

Література:

1. Беляев А. Куда идет Южная Африка? // Азия и Африка сегодня. — 1993. — № 6.
2. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
3. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
4. Вооруженная борьба народов Африки за свободу и независимость. — М., 1974.
5. Долгов Б. Алжир. Надежда на возвращение мира // Азия и Африка сегодня. — 2000. — № 1.
6. Жан-Батист Дюрозель. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. — К., 1995.
7. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2005.
8. Кораблев Ю. Образование Африканского Союза: смена названия или постановка новых задач? // Азия и Африка сегодня. — 2001. — № 8.

9. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса. – М.: ВЛАДОС, 2001.

10. Просветов А. Сценарий на послезавтра // Азия и Африка сегодня. — 1993. — № 8.

11. Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчук І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .

12. Трошин Ю.А. История стран Азии и Африки в новейшее время (1918-2000). — М., 2004.

13. Шубин В., Прокопенко Л. “Африканский ренессанс”: концепция или лозунг? // Азия и Африка сегодня. — 2002. — № 3.

Контрольні питання до семінару:

1. Африканські країни після Другої світової війни. Визвольний рух.
3. Розпад колоніальних імперій. Звільнення африканського континенту.
4. Економічні, політичні, соціальні та етнічні проблеми африканських країн після проголошення незалежності.
5. Панафриканізм і проблема єдності Африки.
6. Організація африканської єдності й міждержавні політичні союзи.
7. Південно-Африканська республіка, її економічний і політичний розвиток у 50-80-і роки XX ст.
8. Режим апартеїду. Демонтаж системи апартеїду.
9. Внутрішня й зовнішня політика Н. Мандели та Т. Мбекі.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарів

Семінарські заняття з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» відбувались у дистанційному форматі на платформі Zoom і являли собою постійний активний обмін інформацією між викладачем і студентами 3 курсу, з використанням наявних форм і засобів інформаційно-комунікаційних технологій. У середовищі Zoom для проведення семінарів викладачем було

створено відео-конференцію для групових занять. В ході роботи над курсом «Новітня історія країн Азії та Африки», студенти мали можливість заходити до неї як з комп'ютера, так і з планшета або телефона. Для цього було викладачем створено посилання та ідентифікатор конференції, лекційні та семінарські заняття відбувались у середовищі Zoom згідно розкладу.

Семінарське заняття – одна з важливих форм проведення навчальних занять у закладі вищої освіти, яке проводиться у формі обговорення кола попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Семінари проводяться з основних тем навчальної програми і є ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях, а також під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою, що використовується при підготовці до предмету.

Основною метою семінарських занять є розгляд студентами навчального матеріалу курсу та забезпечення глибокого і всебічного аналізу й колективного обговорення основних аспектів курсу, визначення можливих елементів творчого застосування на практиці отриманих знань.

Головними завданнями семінарів з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» є: закріплення у студентів теоретичних знань; оволодіння ними науковим апаратом, навичками усного і письмового викладу навчального матеріалу; залучення їх до науки, у т.ч. до наукових досліджень; прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту або спростування висунутих наукових положень і висновків; формування в них історичного світогляду, здатності пов'язувати загальнотеоретичні положення з вимогами повсякденної практики.

Якість семінару, перш за все, залежить від підготовки студентів до розгляду відповідної його теми, тому при підготовці до нього кожен студент має уважно ознайомитися з планом. План відображає зміст кожної наступної теми заняття, тому студент повинен прочитати свої лекційні записи,

визначити, що саме з них відноситься до теми семінару і може бути використано на ньому, Тако, студенту потрібно ознайомитись чи законспектувати рекомендовану літературу, скористатися при потребі консультацією викладача, скласти розгорнутий план, тези чи конспект виступу з усіх питань теми.

Кожне семінарське заняття студент має відвідувати згідно розкладу, пропуск семінару позбавляє його можливості усвідомити, закріпити та отримати цілісне уявлення по тій чи іншій темі, а також створює значні труднощі при підготовці до підсумкового кредитного контролю.

Регулярні виступи студентів на семінарських заняттях сприяють поповненню словарного запасу, вмінню лаконічно і точно висловлювати свої думки. Бажано, щоб студентська аудиторія уважно слухала виступи своїх однокурсників і оцінювала глибину розкритих питань, що дає змогу кожному присутньому на семінарі взяти участь у подоланні прогалин, які мали місце у відповіді, висловлюючи свою точку зору.

На семінарських заняттях з «Новітньої історії країн Азії та Африки» прищеплюються навички толерантної участі в дискусії, аналізу різних точок зору дослідників. Активна участь у заняттях сприяє вмінню відстоювати свою позицію. Після закінчення виступу студента відбувається обговорення проблеми, при цьому викладач не тільки направляє обговорення на розкриття вузлових питань, але і дає змогу виступити усім учасникам семінару. Якщо ж доповідач чи інший виступаючий на семінарі припускає явні помилки, то викладач може його зупинити й надати слово іншому. Закінчується семінарське заняття заключним словом викладача, в якому аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються і заносяться до журналу нараховані рейтингові бали за всі форми участі студентів на занятті: виступ з питання, реферат, повідомлення, доповнення, зауваження тощо. На завершення дається завдання до наступного семінару.

Підготовка до семінарів з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» за дистанційною формою навчання передбачає налаштувати

студентів на складання конспекту з кожної теми у формі стислого письмового викладу основного змісту тексту з виокремленням його найважливіших положень.

Основними видами записів, використання яких допоможе прийняти участь у обговоренні конкретних проблем є:

- виписки, цитати (дослівні, точні записи конкретного тексту з посиланням на джерело інформації та його автора);
- план виступу (сукупність чітко сформульованих, послідовно викладених думок, які відбивають основний зміст прочитанного);
- тези (основні положення тексту без додаткових пояснень);
- конспект (короткий послідовний виклад інформації з першоджерела).

Можна рекомендувати студентам для використання накопичувати інформацію на спеціальних картках (аркушах твердого паперу невеликого формату).

Особливу увагу студентів викладач повинен звернути на необхідність глибокого ознайомлення з проблематикою семінарів з «Новітньої історії країн Азії та Африки», неприпустимість механічного переписування матеріалу з одного або двох джерел, використання чужих конспектів чи плагіату, розбірливості оцінювання Internet інформації. Слід підкреслити, що критичне осмислення матеріалу, різних поглядів на наукову проблему, побудова доказових, аргументованих виступів сприяє формуванню самостійного творчого мислення. Сьогодні, в умовах високої конкуренції на ринку праці, ці навички є вкрай необхідними сучасному висококваліфікованому фахівцю.

При конспектування джерела, у т.ч. документа, уривку з монографії, наукової статті необхідно дотримуватися наступного:

1. Записати прізвище автора твору, його назву та вихідні дані.
2. Необхідно ознайомитися з текстом загалом, перед тим, як розпочати конспектування.

3. Визначити у тексті логічно завершені частини й у кожній з них знайти основну думку. Можна дати їм назву та скласти план.

4. До виконання завдання підготуватись, поділивши сторінку зошиту на дві нерівні частини: для запису плану (зліва) і конспекту (справа).

5. Конспект змісту кожної логічно завершеної частини тексту скласти відповідно до плану, дотримуючись наступних умов:

5.1. Основний зміст тексту викладається стисло.

5.2. Провідні думки, аргументи, висновки формулюються детально.

5.3. Назви глав, розділів, параграфів наукової праці обов'язково вказуються точно.

5.4. Якщо у конспекті використовуються цитати, потрібно дотримуватись правил цитування: необхідну цитату беруть у лапки, в дужках зазначають джерело і сторінку.

5.5. Робити записи потрібно намагатись своїми словами, оскільки це сприяє кращому розумінню тексту.

5.6. Основні положення конспекту вказуються напроти відповідних пунктів плану.

6. Працюючи над конспектом, можна застосовувати систему підкреслень, виділяючи найважливіше великими літерами та використовуючи умовні позначки, що допоможуть під час відповіді за конспектом.

7. У лівій частині конспекту крім плану можна також виписувати незнайомі імена і терміни, які потребують пояснення, необхідні доповнення, стислі висновки для себе, паралелі з явищами сьогодення тощо.

8. Виконану роботу потрібно перевірити та в разі необхідності виправити або уточнити пункти плану і зміст конспекту.

9. У випадку, коли необхідно скласти конспект на основі кількох джерел, спочатку визначають, який твір буде основним. Для цього прочитавши джерела, потрібно визначити, якою мірою в них розкрито певну проблему. Надалі, можна поділити сторінку зошита на дві частини: у лівій

частині записуючи конспект основного твору, в правій робити доповнення до нього за основними джерелами.

За останні роки зроблено значний крок у вивченні новітньої історії країн Азії та Африки. З'явилися монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті у часописах. У цій літературі студент знайде не тільки багато нового для себе, але й часто протилежні тлумачення одних і тих же подій, фактів, вчинків історичних діячів тощо. За таких обставин, опанування історії країн Азії та Африки виявляється справою досить складною. У зв'язку з чим помітно зростає роль вміння правильно організувати свою роботу. Висловимо з цього приводу кілька порад.

Насамперед необхідно уважно прочитати план семінарського заняття, знайти необхідні для вивчення джерела і наукову літературу.

В процесі самопідготовки слід законспектувати найважливіші теоретичні положення, аргументи, що наводяться, факти й події. Доцільно на широких полях аркуша занотовувати дати, записувати прізвища, виділяти додаткову інформацію, термінологічні пояснення. При цьому не слід забувати про складові історичних знань. Записи потрібно виконувати чітко і розбірливо. При цьому допускається скорочення слів, виділення найважливіших положень. Корисно скласти розгорнутий план або зробити тези майбутнього виступу.

Методичні поради підготовки до деяких тем семінарів

Вивчення теми **«Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни»** слід розпочинати із загальної характеристики соціально-економічного та політичного становища країни на початку 20-х р. XX ст. З'ясуйте основні причини революції, охарактеризуйте «Рух 30 травня» 1925 року, покажіть характер революції, назвіть її рушійні сили, визначіть періодизацію й особливості. На конкретних прикладах покажіть наявність процесу поширення революційних подій по території Китаю.

Важливе місце у розвитку національної революції зайняв Північний похід. Вам потрібно в'яснити основні умови його проведення, початок та основні події. Простежте перебіг Північного походу по карті. Виділіть основні особливості першого етапу походу.

Доберіть факти, які допоможуть Вам висвітлити політику СРСР щодо Китаю в цей час, в тому числі, й під час Північного походу. Покажіть яким чином відбувалося піднесення національно-революційного руху, чим була спричинена і як розгорталася інтервенція іноземних держав.

Охарактеризуйте ситуацію, що склалася у березні-квітні 1927 року. В'ясніть причини та хід перевороту Чан Кайші, його наслідки. Змалюйте політичний портрет цього історичного діяча. З'ясуйте основні особливості та події другого етапу Північного походу (квітень-серпень 1927 р.), його наслідки. При розгляді подій, що пов'язані з останнім етапом революції, слід звернути увагу на роль КПК у ньому. Охарактеризуйте основні рішення V з'їзду КПК та їх значення. Зверніть увагу на аграрний рух впродовж цього часу, визначте його форми. Висвітліть події ар'єргардних боїв та їх особливості. З'ясуйте причини кризи і поразки революції, її значення. Висловіть власну думку.

Аналіз питання міжвоєнної Японії слід розпочати із висвітлення загальної характеристики соціально-економічного та політичного розвитку країни у 20-30-х рр. XX ст. З'ясуйте особливості фашизації країни, охарактеризуйте її основні етапи. Визначте основні напрями зовнішньої політики уряду. Дайте власну оцінку й визначіть зміст "Антикомінтернівського пакту", "Троїстого пакту". Висвітліть події, пов'язані з агресією проти Китаю і Монголії. Покажіть, що являли собою японо-амери- канські переговори, які питання розглядалися. Охарактеризуйте основні положення радянсько-японського пакту про нейтралітет.

Які чинники свідчили про завершення підготовки Японії до війни? Визначіть сутність " нової " політичної та економічної структури. З'ясуйте, за

яких обставин було прийнято рішення про наступ на Південь і зміст плану «Кантокуен».

Використовуючи пропоновані джерела і літературу, опишіть події нападу на Перл-Харбор. Виділіть основні періоди війни на Тихому океані й основні причини успіху Японії на першому етапі війни. Зверніть увагу на Мідуейську битву та її значення для ходу воєнних дій в азіатсько-тихоокеанському регіоні. Важливе місце у воєнних подіях мали бої за Гаудалканал. Висвітліть їх перебіг та з'ясуйте значення. Охарактеризуйте Сайпанську битву. Визначіть основні причини перелому у війні на Тихому океані й посилення визвольної боротьби у країнах Східної та Південно-Східної Азії.

Розгляд питання про завершення війни розпочніть з характеристики позицій країн антигітлерівської коаліції щодо продовження війни у Тихому океані. Зверніть увагу на рішення Ялтинської і Потсдамської конференцій, їх значення. Покажіть роль СРСР на завершальному етапі війни. Дайте оцінку атомному бомбардуванню Японії США. Зверніть увагу на воєнні події по розгрому Квантунської армії та капітуляції Японії. Зробіть висновки.

Опрацювання теми **«Країни Південної Азії у 1918-1945 рр.»** присвячено Індії, її слід розпочинати із характеристики індійського суспільства на рубежі нової та новітньої історії. Висвітліть наслідки Першої світової війни для Індії і з'ясуйте особливості соціально-економічного й політичного становища в країні. Доведіть на конкретних фактах, що відбулося загострення національних і соціальних суперечностей.

Розкрийте зміст політики Великої Британії щодо Індії. Визначіть основні положення реформи Монтегю-Челмсфорда 1919 року та закону Роулетта. Дайте їм характеристику, зробіть висновки. Покажіть відношення індійців до перетворень Англії, особливо зверніть увагу на роль Індійського національного конгресу (далі — ІНК), перетворення його у масову партію. Висвітліть привід, хід і наслідки подій Амрітсарського розстрілу.

При розгляді теми особливу увагу слід приділити з'ясуванню форм і методів національно-визвольної боротьби індійського народу, виділити їх особливості. Так, необхідно показати складові кампанії громадської непокори (1920-1922 рр.) і пов'язати її з основними положеннями гандізму. Складіть при цьому історичний портрет Махатми Ганді. Визначіть зміст понять: сарвадайя, гомруль, свадеші, сатьяграха, хартал, сварадж. Дайте власну оцінку сутності гандізму, покажіть його місце у визвольному русі.

Разом із тим, виділіть три основні райони селянського руху 1920-1922 рр. в Індії. Порівняйте основні причини, хід та наслідки селянських виступів, зверніть увагу на їх особливості. Розкрийте місце і роль робітничого й профспілкового рухів у національно-визвольній і соціальній боротьбі індійців, визначіть її основні центри та лідерів.

Зважаючи на іоразку національно-визвольної боротьби індійського народу, з'ясуйте її основні іричини та історичне значення боротьби. Висловіть власну думку.

При розгляді теми **«Країни Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.»** слід звернути увагу на проблеми економічного й соціально-політичного розвитку, визначити їх особливості у В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі і Бірмі. Виділіть основні риси соціально-політичного й економічного розвитку В'єтнаму у 20-х рр. XX ст. Охарактеризуйте політику французьких колонізаторів і покажіть її вплив становище країни. З'ясуйте, що являла собою визвольна боротьба в'єтнамського народу у 20-30-х рр. Визначіть основні політичні сили, що брали у ній участь. Подумайте, чому в другій половині 30-х рр. точилася боротьба за створення демократичного фронту. Висловіть власні міркування. Розкрийте процес окупації В'єтнаму Японією та форми боротьби в'єтнамських патріотів проти неї. Зверніть увагу на створення й діяльність Ліги незалежності В'єтнаму. Схарактеризуйте події березневого перевороту 1945 р. й утворення уряду на чолі з імператором Бао Даєм. Зробіть висновки.

Висвітліть основні риси соціально-економічного і політичного розвитку Лаосу й Камбоджі у 20-х — першій половині 40-х рр. та вплив на нього політики французьких колонізаторів. З'ясуйте зміст боротьби патріотичних сил проти колонізаторів. Дайте загальну характеристику подіям Другої світової війни на цих територіях.

Виділіть основні напрями політики британських колонізаторів у Бірмі у 20-30-х рр. та її вплив на розвиток країни. Висвітліть основні форми боротьби бірманських патріотів (селянське повстання 1930- 1932-х рр. під проводом галонів, рух такинів тощо). Проаналізуйте процес японської окупації Бірми та її наслідки. Визначте роль Антифашистської ліги народної свободи у боротьбі проти окупаційного режиму. Розкрийте хід повстання у березні 1945 року. Зробіть висновки. Віднайдіть схожі й відмінні риси розвитку країн Індокитаю у 1918-1945 рр.

При вивченні теми **«Економічний і політичний розвиток країн країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу»** слід охарактеризувати, насамперед, процес виникнення і становлення нової держави — Республіки Туреччина. Однак, для того щоб зрозуміти й осмислити її, необхідно, насамперед, охарактеризувати становище країни на кінець Першої світової війни. Зверніть увагу на завершальні операції турецької армії та причини її поразок, розкрийте зміст і значення Мудроського перемир'я.

Повоєнний поділ світу призвів до іноземної інтервенції й окупації Східної Фракії, Кілікії, Ізміру. Тому визначіть, які країни ввели свої війська на ці території та в чому полягала мета їхнього перебування на захоплених територіях.

З'ясуйте основні причини революції, її початок, характер, рушійні сили та особливості. Охарактеризуйте основні події революції, а власне:

- діяльність Товариств захисту прав і створення Представницького комітету;
- скликання національного парламенту й прийняття «Національної обітниці»;

- окупацію Стамбула інтервентами;
- Севрський мир та його положення;
- скликання Великих Національних Зборів Туреччини (ВНЗТ) і створення національного уряду.

Розглядаючи питання розгортання національно-визвольної революції, зверніть увагу на організацію боротьби проти англо-грецької інтервенції, визначіть хід та наслідки Сакарійської битви. При з'ясуванні цього питання слід вияснити зміст турецько-російських відносин й укладення договору 1921 року. Вагоме місце посідають рішення Лозанської мирної конференції. Отож, визначте коло питань, які розглядалися на ній та рішення, що були прийняті (особливо ті, що стосувалися Туреччини). При розгляді теми зверніть увагу й на внутрішньополітичні зміни, що відбулися у країні на завершальному етапі революції. Чому було відокремлено султанат від халіфату. Розкрийте процес проголошення Туреччини республікою, висвітліть значення цієї події. Змалюйте політичний портрет Мустафи Кемалю. Дайте власну оцінку цієї історичної постаті.

Розгляд розвитку Афганістану на рубежі нової і новітньої історії. При цьому важливо визначити основні особливості її внутрішньополітичної ситуації та роль на міжнародній арені. Аналіз соціально-політичного розвитку Афганістану допоможе Вам з'ясувати причини приходу до влади Аманулли-хана.

Помітну роль на теренах Центральної Азії в цей час відігравала Англія, що прагнула посилити свій вплив у цьому регіоні. Тому зверніть увагу на висвітлення причин і ходу третьої англо-афганської війни. Вона завершилася перемир'ям, але остаточно стосунки між державами не були врегульовані Равалпіндійським договором. Отже, з'ясуйте його основні положення та значення. Зверніть увагу на афгано-російські відносини, особливо на зміст і роль договору 1921 року.

Провідне місце при розгляді даної теми займає питання реформ Аманулли-хана. Тому Вам слід визначити їхні причини, основні етапи

проведення. Потрібно виділити перетворення у сфері економічних відносин, державного будівництва, культури й побуту. Порівняйте особливості змін у різних галузях суспільного життя на першому і другому етапах реформ, покажіть позитивні й негативні, на Вашу думку, аспекти. Зверніть увагу на ставлення до них різних прошарків населення.

Важливе місце у історії Афганістану цього часу займає повстання 1928 року. Тому виділіть його основні причини, рушійні сили, лідерів та охарактеризуйте хід і наслідки. Висловіть міркування з приводу політики уряду молодоафганців. Визначіть місце та роль реформ Аманулли-хана в історії Афганістану, висвітліть причини їх невдач. Змалюйте історичний портрет Аманулли-хана.

При розгляді становища Ірану, Вам слід звернути увагу на різні аспекти суспільного життя в країні на рубежі нової і новітньої історії. Охарактеризуйте її соціально-політичне й економічне становище, визначте їх особливості. Покажіть геополітичні інтереси Росії й Англії щодо Ірану. Проаналізуйте зміст англо-іранської угоди від 9 серпня 1919 року. Зробіть висновки.

Розкрийте основні причини національно-визвольного руху в Ірані. При розгляді подій в Іранському Азербайджані зверніть увагу на їх хронологію, основні вимоги повстанців, постаті лідерів (Мохамед Хіабані, Лахуті), хід виступів та їхні наслідки. Визначте основні причини їхньої поразки.

Аналіз сутності подій, що відбувалися на території Гіляну, слід розпочинати із висвітлення політики втручання Росії у внутрішні справи Ірану. Зверніть увагу на рух дженгелійців під проводом Мірзи Кучек-хана, його особливості. Охарактеризуйте події, що стосуються проголошення Гілянської радянської республіки й виділіть причини її поразки. Визначте роль Росії та Іранської комуністичної партії у цих подіях.

Пожвавлення національно-визвольного руху в Ірані призвело до активізації еліти іранського суспільства у сфері забезпечення власних інтересів. Це знайшло своє відображення у подіях державного перевороту 21

лютого 1921 року (3 хута). Зверніть увагу на його сутність, лідерів і програму, яку висували представники «Чорного кабінету». З'ясуйте його роль. При розгляді цих подій врахуйте перебіг ірано-російських переговорів й підписання угоди між ними 26 лютого 1921 року. Охарактеризуйте її зміст і значення.

Третім районом національно-визвольного руху стала територія Хорасану. Визначіть хронологію подій; вимоги повстанців та основні причини поразки.

З'ясуйте основні причини невдачі національно-визвольного руху у Ірані, його історичне значення. Висловіть власну думку.

Розгляд теми **«Арабські країни у міжвоєнну добу»** слід розпочинати з аналізу становища, в якому опинилися території регіону після Першої світової війни. Важливе значення у визначенні їх майбутньої долі відіграла Версальська мирна конференція. На ній розглядалися питання, котрі стосувалися післявоєнного переділу арабських територій. Тому є доречним звернути увагу на плани та позиції країн-переможців (США, Велика Британія, Франція) щодо цих територій, визначити сутність мандатної системи та її значення, охарактеризувати зміст основних угод, що стосувалися арабських територій колишньої Османської імперії (угода Сайкса-Піко, нота Бальфура, рішення конференції у Сан-Ремо).

Реалізація рішень Версальської конференції знайшла своє відображення в окупації арабських територій країнами-переможцями. Показовою у цьому плані є англійська окупація Іраку. Тому Вам необхідно визначити її основні цілі та основні напрямки політики Великої Британії на цих територіях. Присутність англійців у Іраці призвела до пожвавлення національно-визвольної боротьби. Охарактеризуйте основні причини, хід та наслідки повстання у 1920 році. Виділіть основні соціальні верстви населення, що взяли у ньому участь. Зверніть увагу на позицію Англії щодо скасування мандату й отримання незалежності Іраку. З'ясуйте положення Іракської конституції 1925 року. Покажіть основні напрями перетворень, що

були здійснені в країні у 30-х роках. Дайте загальну характеристику подій, що відбулися в Іраці у роки II світової війни.

Важливою подією у цей період стала поява нової держави в регіоні — Саудівської Аравії. Тому, насамперед, зверніть увагу на висвітлення процесу об'єднання аравійських земель. З'ясуйте наступні поняття — ваххабізм, іхвани, хіджра, умма, імам. Визначіть роль Ібн Сауда як лідера процесу творення держави. Охарактеризуйте основні події об'єднання аравійських земель. Визначіть, коли остаточно було завершено створення Саудівської Аравії. Виділіть основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики її уряду, схарактеризуйте їх, висловіть власну думку.

Вагоме місце в історії арабських країн Азії займали події на Близькому Сході. З'ясуйте зміст «ноти Бальфура» й роль Англії в регіоні. Доберіть факти, що засвідчували опіку англійців над Палестиною. Охарактеризуйте процес еміграції євреїв у Палестину та її вплив на суспільно-політичний розвиток регіону. З'ясуйте причини, що породили арабо-єврейське протистояння. Висловіть власну думку. Опрацюйте зміст наступних документів і пов'яжіть їх з історичними процесами у регіоні, («Декларація Черчілля», «меморандум Пассфілда», «Біла книга»). Зробіть висновки.

З'ясуйте політичну обстановку в Єгипті після капітуляції Туреччини. Розкрийте причини та висвітліть хід національного повстання 1919-1921 рр. Висловіть власну думку щодо відміни британського протекторату й відновлення формальної незалежності Єгипту. Визначіть основні положення й значення Конституції 1922 р. Охарактеризуйте економічний і політичний розвиток Єгипту в 20- 30-х рр. й висвітліть події визвольної та боротьби у 30-х рр. Проаналізуйте основні положення англо-єгипетського договору 1936 р. Зробіть висновки.

Зверніть увагу на основні причини й хід збройної боротьби населення Республіки Риф (Марокко) проти французьких та іспанських колонізаторів у 1921-1926 рр. Визначте її особливості. Дайте характеристику основним положенням “Національної обітниці”. Виясніть причини поразки боротьби

марокканського народу та її історичне значення. Змалюйте й порівняйте основні риси і форми визвольної боротьби алжирського та туніського народів у 20-30-х рр. XX ст.

З'ясуйте становище арабських країн у період Другої світової війни.

Розгляд теми **«Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.»** слід розпочати з висвітлення проблеми післявоєнного переділу територій Османської імперії і німецьких колоній в Африці. Зверніть увагу на позиції зарубіжних країн щодо африканських територій, особливо Франції, Великобританії, США. Визначіть основні риси мандатної системи й особливості її впровадження на Африканському континенті. Важливе значення займає питання боротьби ефіопського народу проти італійської агресії. Тому зверніть увагу на плани Італії щодо Ефіопії, роль інших держав у їх реалізації. Занотуйте основні події італо-ефіопської війни 1935-1937 рр., з'ясуйте її історичне значення. Висловіть власну думку.

Розгляд теми **«Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку XXI ст.»** слід розпочати з висвітлення міжнародного та внутрішньополітичного становища Китаю після закінчення Другої світової війни. Зверніть увагу на хід і зміст переговорів між КПК й Гоміньданом, визначте причини їх провалу. Охарактеризуйте позиції СРСР та США щодо внутрішньополітичного становища Китаю. Розкрийте причини громадянської війни.

При характеристиці кожного з етапів громадянської війни слід, насамперед, з'ясувати їх хронологічні межі й особливості. Виділіть основні події першого етапу війни. Виясніть, чому у цей час стратегічна ініціатива належала армії Гоміньдану. З'ясуйте роль США і СРСР у війні. Висвітліть сутність політики та тактики КПК, роль і зміст аграрних перетворень. Підведіть підсумки першого етапу громадянської війни, висловіть власну думку щодо позиції сторін.

Проаналізуйте другий етап громадянської війни. Покажіть, що зумовило перехід стратегічної ініціативи до Народно-визвольної армії.

Розкрийте хід вирішальних боїв. Зверніть увагу на зміни у політичній лінії КПК на цьому етапі війни. З'ясуйте основні причини поразки гоміньдану. Опишіть події проголошення КНР. У чому полягало її історичне значення? Висловіть власну думку.

При підготовці до заняття використовуйте різні джерела для змалювання політичного портрету Чан Кайші. Зробіть висновки.

Вивчення теми має на меті, також, охарактеризувати Республіку Корея через з'ясування основних особливостей розвитку країни у зазначений період. Насамперед, потрібно висвітлити причини “корейського дива”. При цьому необхідно схарактеризувати такі моменти:

- модернізація економіки;
- раціональне використання іноземного капіталу;
- розвиток державного підприємництва;
- особливості формування чейболів, кооперативний рух на селі.

При вивченні цих питань доберіть не тільки фактичний матеріал, що розкриває їх зміст, але й висловіть власні міркування. На конкретних прикладах охарактеризуйте риси індустріального розвитку країни у 80-х рр. ХХ — початку ХХІ ст. Зверніть увагу на роль у цьому процесі науково-технічного прогресу. З'ясуйте основні причини економічної кризи 1997-1998 рр. і покажіть шляхи виходу з неї. Сформулюйте власну думку.

Проаналізуйте особливості соціальних змін, що відбулися у корейському суспільстві. Визначіть напрямки соціальної політики уряду.

Висвітліть політичне життя країни у зазначений час. Виділіть особливості демократизації політичного життя у період Чон Ду Хвана.

Важливе місце при висвітленні проблеми соціально-економічного та політичного розвитку республіки Кореї займає її міжнародне становище. Тому слід охарактеризувати основні напрями зовнішньої політики уряду. Особливо зверніть увагу на розв'язання проблеми об'єднання Кореї. Визначіть місце держави у регіоні.

Розгляд теми **«Країни Південної після 1945 року»** слід розпочинати з висвітлення міжнародного та внутрішнього становища Індостану після закінчення Другої світової війни. Особливо зверніть увагу на стосунки з Великою Британією й охарактеризуйте її політику щодо Індостану. Визначіть основні причини антианглійської боротьби. Покажіть хід і наслідки повстання моряків у 1946 році. Розкрийте особливості антиімперіалістичної боротьби у 1945-1946 рр., назвіть основні райони її розгортання.

При характеристиці кожного з районів робітничого та селянського руху визначте хронологічні межі виступів та їх особливості. Висвітліть основні вимоги та методи боротьби повстанців. Зробіть висновки.

Проаналізуйте політику Великої Британії щодо Індостану у 1946-1947 рр. Чому її заходи оцінюють як політичні маневри? Висловіть власну думку. Покажіть ставлення ІНК та Мусульманської Ліги до цих пропозицій. Розкрийте причини й події, що свідчили про індусо-мусульманські зіткнення у 1946-1947 рр. Висвітліть їх наслідки.

Остаточного розв'язати всі проблеми Індостану в перші повоєнні роки мав "план Маунбетена", розроблений навесні 1947 року. Тому Вам потрібно проаналізувати основні його положення та схарактеризувати ставлення впливових політичних сил до нього. Використайте при відповіді на це питання зміст основних документів, що визначали незалежність Індії та Пакистану. Дайте їм оцінку. Покажіть їх історичне значення. Зробіть загальні висновки.

Вивчення теми **«Країни Південно-Східної Азії після 1945 року»** слід розпочинати із характеристики соціально-політичного становища у В'єтнамі в кінці 50-х — на початку 60-х рр. XX ст. Важливо з'ясувати основні причини й хід "особливої війни" США у Південному В'єтнамі, а також на конкретних прикладах показати її наслідки. Доведіть, що створений уряд був маріонетковим.

Висвітліть події у Тонкінській затоці й початок відкритої агресії США проти В'єтнаму. З'ясуйте події повітряної війни у ДРВ, її наслідки. Покажіть

успіхи південнов'єтнамських патріотів у боротьбі за незалежність, розкрийте сутність американської політики "в'єтнамізації війни". Висловіть власні міркування щодо утворення Республіки Південний В'єтнам. Зверніть увагу на допомогу СРСР, КНР й інших соціалістичних країн В'єтнаму, її призначення та характер. Охарактеризуйте події війни, покажіть ставлення до неї американської громадськості.

Визначіть причини поразки агресії США. Покажіть процес підготовки та підписання Паризької угоди 1973 р. по В'єтнаму, проаналізуйте її зміст і значення. Висловіть власні міркування щодо історичного значення американо-в'єтнамської війни для В'єтнаму і США. Зробіть висновки.

Розгляд Пакистану слід розпочинати з висвітлення подій, які призвели до появи цієї держави. Охарактеризуйте економічне й політичне становище країни після здобуття незалежності.

При характеристиці економічного розвитку у зазначений період зверніть увагу на аграрні реформи. Покажіть їх сутність і наслідки. Висвітліть розвиток промисловості й інших галузей економіки. Визначіть роль держави у цьому процесі. Зверніть увагу на особливості економічних перетворень у 80-х рр. XX ст., особливо на здійснення політики приватизації. Розкрийте її сутність і значення.

Важливе місце при розгляді цієї теми приділяється соціальним проблемам пакистанського суспільства. Тому зверніть увагу не тільки на соціальну структуру населення, але й на роль окремих груп населення на певному етапі розвитку країни (наприклад військових). Безперечно з соціальними проблемами у Пакистані пов'язані національні. Визначіть основні етноси, що проживають у країні й з'ясуйте сутність національного питання. Обов'язково покажіть роль ісламу як державної релігії при вирішенні багатьох проблем суспільного життя. Виділіть причини та сутність сунніто-шиїтського протистояння й шляхи його розв'язання.

При характеристиці політичного розвитку визначіть основні його етапи та проаналізуйте зміст перетворень на кожному з них, покажіть їх значення.

Висвітліть роль військових у політичному житті. Зверніть увагу на особливості політичної боротьби у другій половині 90-х рр. XX ст., події перевороту 1999 року та приходу до влади П.Мушарафа. Проаналізуйте політичну ситуацію у Пакистані сьогодні. Зробіть висновки. При розгляді питання зовнішньої політики Пакистану з'ясуйте його роль на азійському континенті й у світі. Розкрийте складність взаємин з Індією та схарактеризуйте заходи щодо їх врегулювання. Проаналізуйте особливості пакистано-афганських відносин. Висловіть власну думку. Охарактеризуйте інші напрями зовнішньоекономічної та політичної діяльності держави. Зробіть загальні висновки.

«Іран та Афганістан після Другої світової війни». При висвітленні теми слід дати загальну характеристику країни у 40-50-х рр. XX ст. Особливо зверніть увагу на політичні зміни в державі та роль Багдадського пакту, що визначав на певний час розвиток країни. Висловіть з цього приводу власну думку. Важливе місце в історії країни в 60-70-х рр. XX ст. відіграли реформи, що дістали назву “білої революції”. Тому Вам потрібно з'ясувати основні зміни, здійснені в різних сферах суспільного життя й оцінити їхні наслідки. З'ясуйте чому мусульманська спільнота зустріла більшість нововведень і змін вороже? Чому шіїтське духовенство вбачало у “білій революції” відступництво від ісламу, його традицій.

Висвітліть причини революції та охарактеризуйте революційну ситуацію в країні. Визначіть соціальні верстви, що становили опозицію шахському уряду. Антишахська ісламська революція роз почалась у січні 1978 р. в релігійному центрі Ірану м. Кумі, де влада розігнала антиурядову демонстрацію. Охарактеризуйте основні події революції. Дайте їм оцінку. Особливу увагу зверніть на роль аятоли Хомейні. Змалюйте його історичний портрет. Опишіть події, пов'язані з проголошенням Ісламської Республіки Іран. Висловіть власну думку.

У грудні 1979 року було ухвалено нову конституцію країни. Тому визначіть та охарактеризуйте її основні положення. Покажіть історичне

значення цього документу та революції в цілому для майбутнього розвитку держави. Зробіть загальні висновки.

Вивчення теми **«Держава Ізраїль після Другої світової війни»** слід розпочинати із з'ясування наслідків Другої Світової війни для єврейського народу. Зверніть увагу на позиції країн-переможців щодо розв'язання ситуації на Близькому Сході. З'ясуйте процес утворення держави Ізраїль, охарактеризуйте пропозиції, спрямовані на розв'язання територіальних проблем між єврейським та арабським населенням. Дайте оцінку рішенням, що визначили утворення держави Ізраїль. Висвітліть ставлення іноземних держав до цієї події. Зробіть висновки.

Вагоме місце серед подій на Близькому Сході займали арабо-ізраїльські війни 1948-1949 рр., 1956 р., 1967 р. та 1973 р. Тому потрібно висвітлити їх причини та наслідки. Покажіть роль СРСР та США у цих війнах. Дайте їм оцінку.

У вирішенні палестинської проблеми зацікавлені різні політичні сили. Серед них досить авторитетною в арабському русі опору є Організація Визволення Палестини (ОВП). Вона з'явилася на початку 60-х рр. XX ст., однак і до сьогодні бере активну участь у розв'язанні Близькосхідної кризи. Понад 30 років її очолював Ясір Арафат. Змалюйте його історичний портрет.

Важливим шляхом, за допомогою якого ворогуючі сторони прагнуть знайти порозуміння, є дипломатичний. Його започаткували переговори у Кемп-Девіді, з'ясуйте їх зміст і наслідки. Дайте оцінку. Активізувався процес палестино-ізраїльських переговорів у другій половині 90-хх рр. XX ст. Висвітліть їх хід і визначіть політичні наслідки. На конкретних прикладах покажіть, що являють собою ізраїльсько-палестинські відносини на початку XXI ст. Зробіть загальні висновки.

Підготовку до заняття **«Арабські країни Північної Африки у 1945 р. – на початку XXI ст.»** слід розпочинати з характеристики становища в Алжирі після Другої світової війни. Зверніть увагу на політику французьких колонізаторів. Визначіть причини, хід і наслідки війни за незалежність в

Алжирі у 1954-1962 рр. Покажіть роль Ліги арабських держав та Єгипту в цій війні. З'ясуйте значимість ООН у розв'язанні цього конфлікту. Висвітліть зміст Євіанських угод і покажіть їх значення. Зробіть висновки.

Після проголошення республіки в Алжирі впродовж 1962-1965 рр. при владі був уряд Ахмеда Бен Белли. Зверніть увагу на сутність перетворень, які проводилися в країні, особливо на зміст “ісламського соціалізму”. Після військового перевороту в червні 1965 року владу захопила Революційна рада на чолі з Хуарі Бумедьєном. Нею було проведено аграрну реформу, націоналізовано нафтові та газові родовища. Визначіть значення цих змін. Покажіть основні напрямки зовнішньої політики держави у цей період, дайте їм оцінку.

У кінці 70-х — на початку 80-х рр. XX ст. в Алжирі активізували діяльність представники нелегального “Ісламського фронту порятунку” (ІФП). Вони засудили однопартійне авторитарне правління та соціалістичну орієнтацію влади. Президент Алжиру Шадлі Бенджедід (1978-1992 рр.) санкціонував репресії проти ісламістів. Разом з тим, згідно з положеннями Конституції 1989 р., у країні вводилася багатопартійна система. Дайте оцінку цим змінам і висвітліть зміст основного закону держави. Покажіть роль ісламських фундаменталістів у політичному житті в 90-ті рр. XX ст. Зробіть висновки.

Вагоме місце у розв'язанні політичної кризи відігравали військові. Вони утворили Верховну державну раду на чолі з Д.Зеруалем, який взяв владу до своїх рук і почав боротьбу з фундаменталістами. Це привело до чергової хвилі терору з боку ісламістів. Дайте оцінку цим подіям.

У 1999 р. президентом країни обрано А.Бутерфліку. Він у своїй політиці звертає увагу, насамперед, на досягнення громадянської згоди в державі у кінці XX — початку XXI ст. Висловіть власну думку.

При розгляді даної теми слід охарактеризувати боротьбу єгипетського народу проти окупації країни англійськими військами. Особливо зверніть

увагу на події революції 23 липня 1952 року та визначить її значення. Зробіть висновки.

Кінець 50-х — початок 70-х рр. XX століття в історії Єгипту пов'язаний з діяльністю Г.А.Насера. Тому Вам потрібно з'ясувати цей період за такими проблемами: суть політичного курсу Г.А.Насера; аграрна реформа; заходи у справі розвитку національної промисловості. Охарактеризуйте сутність шляху соціалістичної орієнтації держави й покажіть роль СРСР та інших соціалістичних країн у його становленні. Висвітліть зміст “Хартії національних дій” і процес утворення Арабського соціалістичного союзу. Зверніть увагу на причини, хід і наслідки війн 1967 року та 1973 року, визначте їх наслідки. Зробіть висновки.

Наступним етапом розвитку країни став новий курс соціально-економічної політики А.Садата. З'ясуйте його сутність та особливості, порівняйте з попереднім етапом розвитку, зробіть висновки. Покажіть роль А.Садата в укладанні Кемп-Девідської угоди й висвітліть її наслідки для Єгипту та арабського світу в цілому.

Після вбивства А.Садата у 1981 році до влади приходить Х.Му- барак, який до сьогодні очолює державу. Тому Вам потрібно визначити основні особливості економічної політики уряду у 80-х рр. XX — початку XXI ст., показати риси демократизації політичного життя, висвітлити вибори президента 2005 р. Особливо зверніть увагу на заходи боротьби з ісламським фундаменталізмом. Розкрийте основні напрямки зовнішньої політики Єгипту у 80-х рр. XX ст. — XXI ст. Зробіть висновки.

При вивченні теми **«Країни Північної та Тропічної Африки у 1945 р. – на початку XXI ст.»** слід охарактеризувати насамперед економічний і соціальний розвиток країни у 50-70-х рр. XX ст. При цьому важливо визначити його основні особливості. З'ясуйте роль ПАР на африканському континенті.

З 1948 р. расистський режим Південно-Африканського Союзу офіційно ввів політику апархейду. Тому слід звернути увагу на її сутність й

охарактеризувати заходи, ухвалені різними урядами ПАС (з 1961 р. — ПАР), що склали цю політичну систему. Проаналізуйте зміст закону “Про розвиток”, який обґрунтовував створення за межами території, зайнятої білою меншиною, бандустанів. З’ясуйте їх мету та значення.

Боротьбу проти апархейду й дискримінації більшості населення ПАР послаблювали міжплемінні протиріччя. У країні існувало два ворогуючі політичні угруповання — Африканський національний конгрес (АНК) і зулуський рух “Інката”. Визначте їх основні програмні вимоги та методи реалізації, лідерів цих політичних сил, дайте оцінку.

Внутрішньополітичний розвиток ПАР визначала, правляча з 1948 р., Націоналістична партія. Вона була ініціатором проведення всіх расистських законів і протягом десятиріч відстоювала режим апартхейду. Після приходу до влади Фредеріка де Клерка розпочався поступовий демонтаж цієї системи. Змалюйте його політичний портрет і виділіть основні реформи, котрі було проведено в державі. Висловіть Вашу думку.

У 1994 р. в ПАР уперше відбулися вибори до парламенту без расової дискримінації. За їх підсумками АНК отримав більшість місць у нижній і верхній палатах і відповідно посади президента ПАР і першого виконавчого віце-президента. Президентом ПАР став Нельсон Мандела. Охарактеризуйте період його президентства. Змалюйте політичний портрет Н.Мандели. Дайте власну оцінку.

У 1999 р на чергових виборах переміг Табо Мбекі, котрий продовжив курс Нельсона Мандели. Тому, використовуючи різні джерела, визначіть особливості соціально-економічного та політичного розвитку країни на початку XXI ст. Покажіть місце ПАР на континенті та у світі. Зробіть загальні висновки.

6. Самостійна робота (зміст та методичні рекомендації щодо її виконання) (для дистанційної форми навчання)

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	11
2	Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	9
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.		
2	Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	11
3	Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	11
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.		
4	Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	26
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
5	Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	6
6	Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.	4
7	Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	4
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової		

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
війни.		
8	Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.	9
9	Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	9
	Усього:	100

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Кредит 1. Особливості розвитку країн Азії після Першої світової війни.		
1	Тема 1. Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східної Азії після Першої світової війни.	11
2	Тема 2. Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.	15
Кредит 2. Основні тенденції розвитку країн Середнього Сходу та у міжвоєнний період. Арабські країни.		
2	Тема 3. Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу.	13
3	Тема 4. Арабські країни у міжвоєнну добу.	13
Кредит 3. Тропічна та Південна Африка після Першої світової війни.		
4	Тема 5. Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.	28
Кредит 4. Країни Сходу після Другої світової війни.		
5	Тема 6. Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у	6

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	1945 р. – на початку ХХІ ст.	
6	Тема 7. Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 року.	10
7	Тема 8. Ісламський світ після Другої світової війни.	10
Кредит 5. Ізраїль, арабські країни та держави Африки після Другої світової війни.		
8	Тема 9. Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.	13
9	Тема 10. Африканські країни у 1945 р. – на початку ХХІ ст.	15
	Усього:	134

ІНДЗ 1

Глосарій + Хронологія.

Завдання.

По темам «Вступ. Соціально-економічний і політичний розвиток країн Східно Азії після Першої світової війни», «Країни Південної та Південно-Східної Азії у 1918-1945 рр.» **скласти термінологічний словник та хронологічний довідник (за формою).**

Термінологічний словник:

Термін – значення;

.....

.....

Хронологічний довідник:

Дата – подія;

.....

.....

Творча робота №1

Питання і завдання:

1. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. та її наслідки для Японії.
2. Мілітаризація Японії наприкінці 20-х – 30-х рр. XX ст. та її особливості.
3. Внутрішньополітичний розвиток Японії у 30-х рр. XX ст.: боротьба “цивільних” і “військових”.
4. Сунь Ятсен (1866 – 1925 рр.) і його роль у політичній історії Китаю.
5. Політичний портрет Чан Кайші (1887 – 1975 рр.).
6. Національна революція 1925 – 1927 рр. у Китаї: проблеми та оцінки.
7. Філософські і політичні погляди М.К. Ганді (1869 – 1948 рр.).
8. Британська колоніальна політика і гандизм у 20-х рр. XX ст.
9. Політичний портрет Джавахарлала Неру (1889 – 1964 рр.).
10. Причини економічного піднесення Філіппін у 1920-х рр.

ІНДЗ 2

Глосарій + Хронологія.

Завдання.

По темам «Економічний і політичний розвиток країн Середнього Сходу у міжвоєнну добу», «Арабські країни у міжвоєнну добу» скласти термінологічний словник та хронологічний довідник (за формою).

Термінологічний словник:

Термін – значення;

.....

.....

Хронологічний довідник:

Дата – подія;

.....

.....

Творча робота № 2

Питання і завдання:

1. Філософські і політичні погляди Мустафи Кемалю (Ататюрка) (1881 – 1938 рр.).
2. Економічні реформи в Туреччині у 20-х – 30-х роках XX ст.: традиціоналізм і модернізація.
3. Реза-шах Пехлевї: етапи становлення нової династії в Ірані (1921 – 1925 рр.).
4. Реза-шах і шийтське духовенство: причини конфлікту.
5. Політична боротьба в Афганістані у 1920-1930-ті рр. Спроби реформування афганського суспільства.
6. Характерні риси арабського національно-визвольного руху.
7. Єврейський національно-визвольний рух у міжвоєнний час.
8. Ідейно-політична боротьба в Палестині у міжвоєнний час.

ІНДЗ 3

Глосарій + Хронологія.

Завдання.

По темі «Країни Тропічної та Південної Африки у 1918-1945 рр.» скласти термінологічний словник та хронологічний довідник (за формою).

Термінологічний словник:

Термін – значення;

.....

.....

Хронологічний довідник:

Дата – подія;

.....

.....

Творча робота № 3

Питання і завдання:

1. Результати переділу Африки після Першої світової війни.
2. Політика Хайле Селассіє I в Ефіопії.
3. Внутрішня політика Південно-Африканського Союзу у 1920-х рр.
4. Особливості становища країн Африки в роки Другої світової війни.

ІНДЗ 4

Глосарій + Хронологія.

Завдання.

По темам «Основні тенденції розвитку країн Далекого Сходу у 1945 р. - початку ХХІ ст.», «Країни Південної та Південно-Східної Азії після 1945 р.», «Ісламський світ після Другої світової війни» скласти термінологічний словник та хронологічний довідник (за формою).

Термінологічний словник:

Термін – значення;

.....

.....

Хронологічний довідник:

Дата – подія;

.....

.....

Творча робота № 4

Питання і завдання:

1. Конституція Японії 1946 р. та її роль у подальшому розвитку Японії.
2. Перетворення Японії в світову економічну державу.
3. Особливості політичного режиму Мао Цзедуна в Китаї.
4. Проблема існування “двох Китаїв” (КНР і Республіка Китай на Тайвані).

5. Політичний портрет Дж. Неру в Індії (1889 – 1964 рр.).
6. Проблема сикхського сепаратизму в Індії у 70-х – 80-х рр. XX ст.
7. Індонезійське “економічне диво” 70-х – 80-х рр. XX ст.
8. “Кіпрська проблема” в Туреччині: витоки, розвиток, вирішення.
9. Політичний портрет президента Турції Р.Т. Ердогана.
10. „Біла революція” в Ірані 60-х – 70-х рр. XX ст.
11. Саурська революція 1978 р. в Афганістані та її наслідки.
12. Рух “Талібан”: релігійно-політичний портрет.

ІНДЗ 5

Глосарій + Хронологія.

Завдання.

По темам «Соціально-економічний і політичний розвиток арабських країн після Другої світової війни. Держава Ізраїль.», «Африканські країни у 1945 р. - на початку XXI ст.» **скласти термінологічний словник та хронологічний довідник (за формою).**

Термінологічний словник:

Термін – значення;

.....

.....

Хронологічний довідник:

Дата – подія;

.....

.....

Творча робота № 5

Питання і завдання:

1. Витоки арабо-ізраїльського конфлікту.
2. Арабо-ізраїльські війни др.пол. XX ст.

3. "Арабський соціалізм" Г.А. Насера в Єгипті.
4. Панафриканізм і проблема єдності Африки.
5. Політика апартеїду в ПАР.

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Дистанційне навчання з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки», відбувалось з використанням Moodle платформи. Для дисципліни «Нова історія країн Західної Європи та Америки» було створено сайт для онлайн-навчання, де студенти отримали можливість доступу до навчальних матеріалів (текстів лекцій, завдань до семінарських та самостійних робіт і т.ін.). Спілкування із студентами в процесі вивчення курсу відбувалось через повідомлення, форуми, чати. Студенти мали можливість завантажувати файли з виконаними завданнями. Викладач, використовуючи формати doc та .pdf, а також відео і аудіо презентаційні матеріали в різних форматах та через додаткові плагіни, додавала різноманітні елементи курсу. Викладач використовувала тестування, автоматизацію процесу перевірки знань та інші програмні засоби для дистанційного навчання.

Самостійна робота студентів займає важливе місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності саме вона значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості студента. Самостійна робота має завершувати завдання після всіх інших видів навчальної діяльності. СРС має навчальне, особисте та суспільне значення, адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини.

Формуванню самостійності студента, розвитку здібностей, вмінь, знань та навичок сприяє саме самостійна робота. Вона є багатоаспектним процесом, що забезпечує перехід від ,переважно, виконавчої репродуктивної діяльності студентів до пошукових, творчих початків на всіх етапах навчання у ЗВО. Самостійна робота з дисципліни «Новітня історія країн Азії та

Африки» здійснюється в наступних видах: самостійне вивчення теоретичного матеріалу, розв'язання запропонованих завдань і т.ін.

Оскільки обсяг аудиторних занять не дозволяє розглянути на аудиторних заняттях абсолютно всі аспекти предмету «Новітня історія країн Азії та Африки», для більш ретельного оволодіння навчальним матеріалом, необхідна правильна організація самостійної роботи. Виконання самостійної роботи, крім того, багато в чому визначає успішність складання сесії й наступної практичної діяльності, тому що саме виконання самостійної роботи сприяє отримання студентами навичок практичної діяльності.

Самостійна робота у ЗВО допомагає реалізації загально предметних і фахових компетенцій студентами, а також програмних результатів навчання. Основою самостійної роботи студентів є такі принципи, як розвиток творчої діяльності, цільове планування, особистісно-діяльнісний підхід. Самостійна робота з дисципліни виконується під керівництвом викладача, який здійснює аудиторну роботу в навчальній групі.

Самостійна робота студентів повинна бути виконаною особисто студентом; бути закінченою розробкою, де розкриваються й аналізуються актуальні проблеми з певної теми або її окремих аспектів; демонструвати достатню компетентність автора в розкритті питань, що досліджуються; мати навчальну, наукову, й/або практичну спрямованість і значимість; містити певні елементи новизни; самостійна письмова робота оформляється відповідно до вимог кафедри історії факультету педагогіки та психології МНУ імені В.О. Сухомлинського.

Правила виконання самостійної роботи:

— перед виконанням самостійної роботи потрібно повністю ознайомитися зі змістом завдання, підібрати потрібну літературу, визначити усі параметри виконання завдання.

— результатом виконання самостійної роботи є виконане завдання та звіт, який виконується з використанням комп'ютерної техніки та надрукований на папері формату А4. Оформлення звіту: шрифт – Times New

Roman; розмір шрифту – 14 кегель; інтервал між рядками – півтора; абзац – 12,5 мм, поля: верхнє і нижнє – 20 мм, лівє – 30 мм, правє – 15 мм; нумерація сторінок – з правої сторони нижнього поля.

– після перевірки кожного завдання викладачем студент зобов'язаний усунути допущені помилки, інакше він не допускається до виконання наступного завдання.

– всі види самостійної роботи повинні бути здані у встановлений графіком термін, за результатами чого викладач виставляє оцінку в журнал.

Планування та організація часу при виконанні самостійної роботи:

Раціональне планування і організація самостійної роботи студентів є найважливішою умовою її ефективності та спрямовано на формування логічно сформованої і ефективної системи організації самостійної роботи та її оцінки. Самостійна робота студентів виконує в навчальному процесі декілька функцій:

1) розвиваючу (підвищення культури розумової праці, привчання до творчих видів діяльності, вдосконалення інтелектуальних здібностей студентів);

2) інформаційно-навчальну (навчальна діяльність на аудиторних заняттях, непідкріплена самостійною роботою, стає мало результативною);

3) орієнтуючу і стимулюючу (процесу навчання надається прискорення і мотивація);

4) виховну (формуються і розвиваються професійні якості фахівця);

5) дослідницьку (новий рівень професійно-творчого мислення).

Ефективність самостійної роботи визначається її організацією і реалізацією в освітньому процесі, коли вона виступає як цілісна система на всіх етапах навчання. Об'єктивними закономірностями організації самостійної роботи студентів є такі: творча складова самостійної роботи зростає в міру навчання; в процесі організації самостійної роботи виникає потреба в методичному забезпеченні; застосування інформаційних

технологій стає частиною організації і моніторингу самостійної роботи студентів на всіх її етапах.

Студент набуває навиків самоорганізації, самоконтролю, самоврядування, саморефлексії і стає активним самостійним суб'єктом навчальної діяльності в процесі самостійної роботи. Самостійна робота має важливий вплив на формування особистості майбутнього фахівця. Він виконує самостійну роботу за особистим індивідуальним планом, в залежності від його підготовки, часу та інших умов. Студенти ЗВО в процесі навчання самостійно планує режим своєї роботи з урахуванням часу роботи бібліотеки, профільних лабораторій, комп'ютерних класів і т.п.

Ворганізації позааудиторної самостійної роботи першим завданням є складання розкладу. Студенту доцільно вибрати щось середнє за складністю на початковому етапі виконання роботи, після чого перейти до більш важких, з його погляду, завдань, легкі залишивши наостанок. Розумову працю необхідно не тільки правильно організувати, а й стимулювати, важливо вміти підтримувати стійку увагу до досліджуваного матеріалу. Вироблення уваги вимагає значних волевих зусиль від студента, стійка увага з'являється тоді, коли людина ставиться до справи з інтересом. Потрібно правильно організувати свої заняття за часом: приблизно 50 хвилин виділяти на роботу, 5-10 хвилин – на перерву, після 3 годин роботи більша за часом перерва у 20-25 хвилин. В іншому випадку наростаюча втома спричинить до нестійкості уваги. Організація активного відпочинку передбачає чергування розумової та фізичної діяльності, що відновлює працездатність людини.

Послідовність дій студента під час виконання самостійної роботи:

- 1) планування навчальної діяльності та її методична підготовка;
- 2) здійснення цієї діяльності та її супровід;
- 3) контроль, аналіз результатів (з можливими змінами в плануванні самостійної роботи).

Робоча програма визначає зміст вивчення дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки». Інформативну частину навчання складають

навчальні посібники, конспекти лекцій у паперовій та електронній формі, план, зміст та методичні рекомендації до проведення практичних занять, методичні рекомендації до виконання самостійної та індивідуальної науково-дослідної робіт, перелік рекомендованої до вивчення літератури, ресурси мережі Інтернет.

У рекомендаціях до практичних занять з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» міститься план занять, завдання для виконання практичних робіт та перелік питань для самостійного опрацювання матеріалу, що допомагає студентові ознайомитися із сутністю питань, на основі яких базується виконання завдань практичних робіт. Окрім цього, у даних методичних рекомендаціях можна ознайомитися з питаннями, що виносяться на обговорення та списком літератури, необхідної для цілеспрямованої роботи студента при підготовці до наступного практичного заняття.

Рекомендації щодо роботи з літературою для СРС

Інформаційними джерелами вивчення навчальної дисципліни «Нова історія країн Європи та Америки» є ресурси мережі Інтернет і друковані підручники, а також посібники. Основна частина матеріалу в Інтернеті розрахована на професіоналів, тому при вивченні навчальної дисципліни спочатку необхідно користуватися літературою навчального характеру.

У процесі роботи над темою тлумачення незнайомих слів і спеціальних термінів слід знаходити у фаховій літературі, термінологічних словниках. Незрозумілі місця, фрази, вирази доречно переречити декілька разів, щоб зрозуміти їх зміст. Після прочитання тексту необхідно: усвідомити зв'язок між теоретичними положеннями і практикою; закріпити прочитане у свідомості; пов'язати нові знання з попередніми у даній галузі; перейти до заключного етапу засвоєння і опрацювання – записам. Записи необхідно вести розбірливо і чітко. Вони можуть бути короткі або розгорнуті залежно від рівня знань студента, багатства його літературної і професійної лексики, навичок самостійної роботи з книгою.

Для зручності користування записами необхідно залишати поля для заміток і вільні рядки для доповнень. Записи не повинні бути одноманітними. В них необхідно виділяти важливі місця, головні слова, які акцентуються різним шрифтом або різним кольором шрифтів, підкреслюванням, замітками на полях, рамками, стовпчиками тощо. Записи можуть бути у вигляді конспекту, простих або розгорнутих тез, цитат, виписок, систематизованих таблиць, графіків, діаграм, схем.

Підготовка до контролю СРС

Контрольні заходи включають поточний і підсумковий контроль знань студентів. Поточний контроль є органічною частиною навчального процесу і проводиться під час лекцій та практичних занять.

Форми поточного контролю:

1. Усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку практичного заняття з оцінкою відповідей студентів (5-10 хв.);
2. Письмове фронтальне опитування студентів на початку чи наприкінці практичного заняття (5-10 хв.). Відповіді перевіряються і оцінюються викладачем у позааудиторний час;
3. Перевірка виконання завдань;
4. Тестова перевірка знань студентів;
5. Кредитний контроль;
6. Інші форми.

При кредитно-трансферній системі навчання теми самостійної роботи входять у кредит, який контролюються після закінчення логічно завершеної частини лекцій та інших видів занять з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» та їх результати враховуються при виставленні підсумкової оцінки.

Порядок оформлення та захисту самостійної роботи

Самостійна робота подається у друкованому форматі на папері формату А4. Оформлення: шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 кегель; інтервал між рядками – півтора; абзац – 12,5 мм, поля: верхнє і нижнє

– 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 15 мм; нумерація сторінок – з правої сторони нижнього поля.

Структура подання:

- титульна сторінка (додаток А);
- формулювання завдання;
- виклад ходу міркувань (розв’язання завдання);
- результати виконання завдання;
- література (за необхідності).

Самостійна робота подається викладачу не пізніше ніж за 1 тиждень до закриття кредиту (заліку/іспиту) в друкованому вигляді. Оцінка за самостійну роботу виставляється на заключному занятті з навчальної дисципліни на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом самостійної роботи. Оцінка за самостійну роботу є обов’язковою складовою підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання СРС:

- завдання зроблене повністю та здане вчасно, якісно оформлено звіт (відмінно);
- завдання зроблене, але є незначні помилки в розв’язуванні завдання (добре);
- завдання зроблене, але є незначні помилки в процесі розв’язку завдання (задовільно);
- завдання зроблене, але є суттєві помилки в його розв’язку / завдання не виконане або тільки розпочато його розв’язання (незадовільно).

7. Реферативні дослідження та методичні рекомендації до написання рефератів (для дистанційної форми навчання)

Тематика

1. Політична карта Азії після Першої і Другої світових війн.
2. Політична карта Африки після Другої світової війни.
3. Регіон Перської Затоки у 80-х — 90-х рр. XX ст.: особливості розвитку.
4. Палестинська проблема після Другої світової війни.
5. Арабо-ізраїльська війна 1948-1949 рр. та її наслідки.
6. Утворення Держави Ізраїль.
7. Туреччина після військового перевороту 1980 р.
8. Ісламська революція 1970-х рр. в Ірані.
9. Особливості розвитку Японії у 80-х — 90-х рр. XX ст.
10. “Курс Неру” в Індії, його складові риси і особливості.
11. Революція 1952 р. в Єгипті. Президент Г.А.Насер.
12. Досягнення Індією незалежності. Утворення Пакистану.
13. Утворення КНР й проблема “двох Китаїв”.
14. Кемалістська революція в Туреччині. Реформи кемалістського уряду.
15. Національна революція 1925-1927 рр. в Китаї.
16. Досягнення незалежності країнами Східного Індокитаю.
17. “Великий стрибок” і “культурна революція” в КНР.
18. Етапи становлення незалежної Індонезії після Другої світової війни.
19. Японія після Другої світової війни. Конституція 1947 р.
20. Національно-визвольний рух в Ірані й Афганістані після Першої світової війни.
21. Політичні погляди і діяльність М.К.Ганді.
22. Сунь Ятсен, його політична і державна діяльність в Китаї.
23. Афганська державність у 1990-х — 2000-х рр.
24. Колоніалізм і Африка у XX ст.: формування колоніальних суспільств.
25. Становлення африканської інтелігенції у XX ст.

26. Антиколоніалізм в Африці у XX ст.
27. Еволюція антиколоніалізму в Африці між двома світовими війнами.
28. Незалежні країни Африки в умовах протистояння двох систем.
29. Національні проблеми в сучасній Африці. Трайбалізм.
30. Апартеїд в Південній Африці. Крах апартеїду.
31. Роль армії в сучасній Африці.
32. Панафриканський рух і афроцентризм.
33. Організація Африканської Єдності: основні етапи і підсумки діяльності.
34. Африканський Союз: цілі й завдання, перші кроки.
35. Лівано-ізраїльський конфлікт 2006 р. у контексті арабо-ізраїльських війн.

Методичні рекомендації до написання рефератів

Одним із компонентів семінарського заняття з навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки» за дистанційною формою навчання є підготовка рефератів. Їх виконують із найбільш актуальних та складних тем курсу. За умов дистанційного навчання з дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки», виконання реферативних досліджень відбувалось з використанням Moodle платформи. На сайті для онлайн-навчання студенти отримали можливість не тільки доступу до навчальних матеріалів, а й завантажували туди реферати та інші види самостійної роботи. Викладач, використовуючи формати doc та .pdf, здійснювала перевірку виконаних студентами досліджень.

Реферат не є дослівним переказом тексту підручника або навчального посібника, а являє собою одну з форм наукового дослідження на певну тему, творчо перероблену на основі знайомства зі станом сучасних наукових досліджень (науково-проблемний реферат) або виклад основних положень певних видань чи їх частин (оглядово-інформаційний реферат).

Самостійність виконання реферату є обов'язковою. Метою написання реферату можна визначити поглиблене набуття студентом знань з предмету, вмінь та навичок працювати з науковою літературою і джерельно-

документальною базою курсу, самостійно аналізувати та узагальнювати матеріал, робити і формулювати власні висновки та пропозиції, робити висновки про перспективність подальших досліджень.

Реферати студентів сприяють поглибленому вивченню найбільш складних проблем навчальної дисципліни, допомагають навчитись правильно оформлювати роботу й викладати результати своєї праці.

Етапи підготовки реферату: вибір теми; підбір і вивчення спеціальної літератури та джерельно-документальної бази; складання плану реферату; викладення змісту теми; оформлення реферату; усний виклад реферату.

Тему реферату із запропонованого переліку студент має обрати самостійно. Допускається закріплення декількох студентів з різних груп за однією і тією ж темою реферату. В обсязі навчальної програми дисципліни студент може сам запропонувати тему реферату, узгодивши її з викладачем. При виборі теми студенту слід керуватися своїми інтересами до певної проблеми, можливостями підбору літератури та інше. Самостійна зміна теми студентом, після її реєстрації, не дозволяється.

Роботу над рефератом потрібно починати з вивчення стосовно обраної теми відповідного розділу підручника, навчального посібника, конспекту лекції. Після того як загальне уявлення про обрану тему склалося, студенту слід приділити серйозну увагу підбору і вивченню нормативноправових актів та літератури, орієнтовний список якої наведено після кожної теми. Однак запропонований перелік джерел не повинен зв'язувати ініціативу студента. Внаслідок вивчення бібліографії за обраною проблематикою, він може використовувати інші роботи, що самостійно ним підібрані.

Ознайомлюючись з тією чи іншою науковою роботою, студент повинен сприймати її крізь призму тих основних проблем, що їх вирішував автор, зважаючи на те, що без усвідомлення й розуміння проблематики, неможливо виділити з неї головне й істотно підготувати своє дослідження.

Ознайомившись з літературою та джерелами, студент має самостійно скласти план реферату, в якому конкретизуються питання обраної теми. План включає в себе такі основні елементи:

вступ;

основну частину (виклад змісту теми);

висновки;

список використаної літератури.

Обов'язковою частиною реферату є вступ. У вступі стисло обґрунтовується актуальність, наукова і практична значимість обраної теми, вказується на її місце у структурі дисципліни «Новітньої історії країн Азії та Африки», формулюються основні цілі дослідження. Позитивом вступу може бути додавання елементів наукової новизни.

Основна частина реферату складається з розділів та підрозділів, в яких мають бути послідовно розглянуті всі питання теми. Кількість розділів та підрозділів не регламентується. Якщо матеріал важко розбити на декілька частин через його тісну змістовну і логічну послідовність, розділ можна не розбивати на підрозділи.

Визначаючи назви розділів й підрозділів необхідно знати, що назва розділу не може повторювати назву теми роботи, а назва підрозділу повторювати назву розділу.

Заклучна частина реферату має містити висновки, в яких формулюються результати дослідження, оцінки проаналізованого матеріалу, пропозиції чи рекомендації з досліджуваної проблематики.

Потрібно пам'ятати, що вступ і висновки реферату разом не повинні перевищувати одну чверть його обсягу.

До узагальнення та систематизації зібраного матеріалу потрібно приступати після підбору і ознайомлення з літературою, а також визначення плану реферату. Виклад матеріалу повинен бути чітким, логічним та послідовним. Викладати матеріал у рефераті рекомендується у безособовій формі висловлювання (наприклад, "вважаємо", "думаємо", "рахуємо" та

інше). Необхідно вживати терміни, властиві історичній науці, уникати незрозумілих понять та складних граматичних оборотів.

Використовуючи цитати з літературних та наукових джерел, студенту потрібно пам'ятати, що вони необхідні для підтвердження своєї думки, як автора реферату, або ж для висловлювання своєї думки на протигагу іншій. Не слід занадто зловживати цитуванням.

Характерними недоліками, які трапляються при написанні реферату, що можуть привести до незадовільної оцінки є:

- механічне, дослівне переписування використаної літератури;
- поверховий, не аргументований виклад основних теоретичних положень;
- невідповідність між змістом роботи та її планом;
- абстрактний виклад теми, відсутність посилань;
- орфографічні та стилістичні помилки при викладі;
- зауваження до оформлення.

На це обов'язково потрібно звернути увагу і своєчасно їх усунути. Основними вимогами до написання реферату є вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, логічно та послідовно розкривати зміст теми, використовуючи при цьому сучасну історичну літературу.

Студент повинен пам'ятати, що через оформлення реферату, його зовнішній вигляд, викладач формує першу думку про зміст матеріалу, у відповідності до цього, кожному студенту необхідно опанувати техніку й етику оформлення наукової праці та дотримуватись стандартних вимог, які висуваються щодо рефератів. Вимоги до оформлення є загальнодоступними, до них мають доступ всі студенти, що виконують реферативні дослідження.

Титульний лист, з якого починається дослідження, оформлюється згідно зі зразком, що є в наявності на кафедрі історії факультету педагогіки та психології. Після титульного листа, на другій сторінці реферату подається план роботи .

Всі структурні частини роботи повинні починатися з нового аркуша та мати заголовок, який відповідає плану реферату. Заголовки слід розташовувати посередині рядка і друкувати великими літерами без крапок в кінці, не підкреслюючи. Якщо заголовок складається з двох і більше речень, тоді їх розділяють крапкою. Перенесення слів у заголовку не допускається.

Нумерація розділів здійснюється арабськими цифрами без крапок в кінці; підрозділи повинні мати порядкову нумерацію у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номеру розділу і порядкового номеру підрозділу, відокремлених крапкою (наприклад — 1.1, 1.2).

Сторінки реферату, починаючи з другої, послідовно нумеруються з проставленням арабських цифр у верхньому правому куті, з крапкою в кінці. Слід мати на увазі, що першою сторінкою реферату є титульний лист, на якому нумерація сторінки не ставиться, але враховується при нумерації наступних сторінок.

Виконувати реферат можна шляхом друку на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (розмір 210x297 мм) через півтора міжстрокових інтервали для комп'ютера, з обов'язковим додержанням при цьому такої ширини полів: зверху і знизу — 20 мм, зліва — 30 мм, справа — 15 мм. Загальний обсяг реферату не повинен перебільшувати 10 друкованих сторінок тексту через 1,5 інтервали. Робота повинна бути підшита. У деяких випадках, дозволяється виконання рефератів чітким, розбірливим почерком.

Важливою складовою написання реферату є оформлення списку використаної літератури, до якого включаються тільки ті джерела, які використовувались при написанні реферату або на які зроблено посилання у самій роботі. Список літератури в загальний обсяг реферату не включається, але нумерація сторінок продовжується.

При оформленні списку використаної літератури його слід умовно розділити на дві частини: список використаних джерел і література. До літератури відносяться монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті та ін. Дані джерела розміщуються в алфавітному порядку або по мірі

згадування у тексті. Спочатку вказують прізвище автора, його ініціали. Потім додається назва праці, місто видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок. Якщо праця автора розміщена у збірнику робіт, журналі чи газеті, то після назви ставиться дві косі лінії, а далі назва збірника чи журналу, місце, рік видання та його номер (або випуск), і на яких сторінках даний матеріал надрукований. Для газетної статті, крім назви і року видання, вказують так само дату. При цьому джерела треба писати мовою оригіналу.

Наприклад:

1. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). Львів, 2002.
2. Баран З., Качараба С., Сіромський Р., Чума Б. Історія країн Західної Європи та Північної Америки Нового часу (кінець XV - початок XIX ст.). За редакцією З.А.Баран. Київ: Знання, 2015.

При написанні реферату, студент використовує джерела та матеріали, тут важливе значення має їх правильне оформлення у вигляді посилань. Рекомендується наступний варіант оформлення посилань: нумерація усіх посилань з визначенням номера джерела даного посилання у списку використаної літератури. У такому разі посилання оформлюється у квадратних дужках з указанням сторінки.

Наприклад:

Цитата в тексті: «Соціально-економічні та політичні аспекти діяльності ...» [15, с. 103].

Студент готує виступ на 5-7 хвилин для захисту реферату, в якому викладає основні положення свого дослідження та обґрунтовує наукову і практичну значимість обраної теми. Після виступу, при необхідності, студент повинен відповісти на запитання викладача та інших учасників семінару.

Студенту виставляється відповідна кількість балів, які враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни, за результатами захисту реферату.

8. Комплексні завдання поточного контролю знань (для дистанційної форми навчання)

1 варіант

1. Революція 1925-1927 р. у Китаї, її характер і особливості.
2. Афганістан у роки Другої світової війни.
3. Курдська проблема в Туреччині та шляхи її врегулювання.

2 варіант

1. Економічний розвиток Японії в 20-30-ті рр. XX ст.
2. Іран у роки Другої світової війни.
3. Панафриканізм і проблема єдності Африки.

3 варіант

1. Корея наприкінці Першої світової війни. Японський колоніальний режим.
2. Зовнішня політика Туреччини у роки Другої світової війни,
3. Утворення держави Ізраїль. Палестинська проблема.

4 варіант

1. Японська окупація Індонезії, антияпонський рух, його риси.
2. Характерні риси арабського національно-визвольного руху у міжвоєнну добу.
3. Утворення ДРВ і війна французьких колонізаторів проти ДРВ.

5 варіант

1. Індійський національний конгрес, його програма й тактика.
2. Переділ Африки після Першої світової війни, його результати.
3. Внутрішня й зовнішня політика КНР під час «культурної революції».

6 варіант

1. Французька колоніальна політика у В'єтнамі, її особливості.
2. Американський окупаційний режим у Японії. Післявоєнні реформи й перетворення.
3. Ісламська революція в Ірані 1978-1979 р. та її значення.

Поточні тести**I варіант**

1. Вкажіть термін проведення Вашингтонської конференції, яка визначила нову розстановку сил на Далекому Сході:
А) 15 листопада 1922 р. – 10 лютого 1923 р.;
Б) 6 червня 1922 р. – 1 вересня 1923 р.;
В) 19 червня 1921 р. – 1 вересня 1922 р.;
Г) 12 листопада 1921 р. – 6 лютого 1922 р.
2. Найбільша морська битва в історії Другої світової війни відбулася біля:
А) атола Мідуей;
Б) Пірл-Харбора;
В) Окінави;
Г) Соломонових островів.
3. Крило свараджистів в ІНК у 20 – 30-х рр. ХХ ст. очолювали:
А) Д. Неру; С.Ч. Бос;
Б) М.К. Ганді;
В) М. Неру, Ч.Р. Дас;
Г) Б.Г. Тілак.

4. Кому належала ідея “чотирьох модернізацій” Китаю:

- А) Мао Цзедуну;
- Б) Чжоу Еньлаю;
- В) Цзян Цин;
- Г) Лінь Бяо?

5. Програма “Нове партнерство для розвитку Африки” називається:

- А) АСЕАН;
- Б) ЛАД (Ліга арабських держав);
- В) НЕПАД;
- Г) Ломейські конвенції.

6. Парламент Ізраїлю називається:

- А) меджліс;
- Б) Голкар;
- В) Велика консультативна рада;
- Г) кнессет.

7. Учасники “Руху 4 травня” 1919 р. в Китаї вимагали:

- А) відміни поступок Японії – повернення Китаю півострова Шаньдун і порту Циндао;
- Б) введення загального виборчого права;
- В) проведення аграрної реформи;
- Г) покращення умов праці.

8. Командувачем в американській “зоні відповідальності” в Австралії в період Другої світової війни був:

- А) адмірал Німіц;
- Б) генерал Макартур;

- В) генерал Маунбеттен;
- Г) фельдмаршал Роммель.

9. Економічна політика кемалістів у Туреччині називалася:

- А) економічний лібералізм;
- Б) лаїцизм;
- В) ататюркізм;
- Г) етатизм.

10. Рух “Талібан” захопив Кабул і проголосив Афганістан Ісламським еміратом у:

- А) 2001 р.;
- Б) 1996 р.;
- В) 1992 р.;
- Г) 1986 р.

2 варіант

1. У травні 1998 р. в Індонезії відбулася наступна подія:

- А) проголошена незалежність Східного Тимору;
- Б) генерал Мухаммед Сухарто подав у відставку;
- В) президентом країни обрано Мегаваті Сукарнопутрі;
- Г) президентом країни обрано Абдуррахмана Вахіда.

2. Анвар Садат був президентом Єгипту у:

- А) 1956 – 1970 рр.;
- Б) 1981 – 1990 рр.;
- В) 1970 – 1981 рр.;
- Г) 1970 – 1979 рр.

3. У результаті перемоги Антанти і поразки Троїстого (Четвертного) союзу після

Першої світової війни політична карта Африки змінилася. Серед країн Тропічної та

Південної Африки лише дві залишалися юридично незалежними:

- А) Ефіопія та Ангола;
- Б) Ліберія та Конго;
- В) Ефіопія та Південно-Африканський Союз;
- Г) Ефіопія та Ліберія.

4. Індійський національний конгрес, почавши чергову загальнонаціональну кампанію

“громадянської непокори”, проголосив Днем незалежності Індії:

- А) 6 червня 1928 р.;
- Б) 26 січня 1930 р.;
- В) 11 березня 1932 р.;
- Г) 13 квітня 1919 р.

5. Позначте прізвище командувача об'єднаними німецько-італійськими військами в

Африці під час Другої світової війни:

- А) Браухіч;
- Б) Рунштедт;
- В) Роммель;
- Г) фон Бок.

6. Стаття 9 Конституції Японії (введеної в дію 3 травня 1947 р.) проголошувала:

- А) відмову від війни як суверенне право нації;
- Б) право розміщувати на своїй території ядерну зброю;

- В) участь у військово-політичних блоках;
- Г) активну зовнішню політику щодо країн Південно-Східної Азії.

7. 1 вересня 1984 р. урядові делегації Китаю та Великої Британії підписали угоду про відновлення суверенітету Китаю з 1 липня 1997 р. над:

- А) Сінгапуром;
- Б) Тайванем;
- В) Макао;
- Г) Гонконгом.

8. Правильно вкажіть місце, де у вересні 1978 р. між президентом Єгипту А. Садатом, прем'єр-міністром Ізраїлю М. егіном при посередництві президента США Д. Картера була підписана угода "Рамки для миру на Близькому Сході", що передбачала надання Ізраїлем обмеженого самоуправління палестинцям на окупованих ним територіях Західного берегу р. Йордан і сектора Гази:

- А) Род-Айленд;
- Б) Ель-Пасо;
- В) Кемп-Девід;
- Г) Санта-Фе.

9. Ідея здобуття самоуправління в Індії називалася:

- А) "свадеші";
- Б) "сварадж";
- В) "сатьяграха";
- Г) "джамахірія".

10. Позначте, яка подія сталася в грудні 1925 р. в Ірані:

- А) був утворений новий уряд на чолі з Зія ед-Діном, який отримав назву „чорного кабінету”;
- Б) меджліс проголосив Реза-хана верховним головнокомандувачем країни;
- В) Установчі збори проголосили Реза-хана шахом нової династії Пехлеві;
- Г) почалася Гілянська революція.

3 варіант

1. Позначте дату вступу Японії у Другу світову війну:

- А) 1 вересня 1939 р.;
- Б) 7 грудня 1941 р.;
- В) 22 червня 1941 р.;
- Г) 6 червня 1944 р.

2. Курс на “великий стрибок уперед” в КНР було взято в:

- А) 1958 р.;
- Б) 1961 р.;
- В) 1949 р.;
- Г) 1966 р.

3. Політика “відкритих дверей” в Єгипті за часів президентства А. Садата називалася:

- А) інтифада;
- Б) Вафд;
- В) “інфітах”;
- Г) “зворотний курс”.

4. Позначте, президентами якої африканської країни були П. Бот, Ф. де Клерк,

Н. Мандела:

А) Зімбабве;

Б) Ефіопії;

В) ПАР;

Г) Намібії.

5. „Бандою чотирьох“ у КНР названо:

А) кримінальне угруповання;

Б) керівників групи у справах „культурної революції“;

В) підпільну організацію;

Г) групу лідерів сусідніх держав.

6. Військовий переворот за участі Реза-хана в Тегерані відбувся:

А) у серпні 1919 р.;

Б) у грудні 1925 р.;

В) у лютому 1921 р.;

Г) у серпні 1941 р.

7. Маріонеткова Індійська національна армія на чолі з С.Ч. Босом в період Другої

світової війни дислокувалася в:

А) Сінгапурі та Бірмі;

Б) Британській Індії;

В) Японії;

Г) Таїланді.

8. Спірна територія між Індією та Пакистаном:

А) Тамілнад;

- Б) Кашмір;
- В) Ассам;
- Г) Гайдарабад.

9. Правляча партія КНДР:

- А) Комуністична партія Північної Кореї;
- Б) Соціал-Демократична;
- В) “Чучхе”;
- Г) Трудова партія Північної Кореї.

10. Трайбалізм – це:

- А) расова дискримінація;
- Б) племінна або етнічна ворожнеча;
- В) форма колоніальної залежності;
- Г) політична течія.

9. Питання підсумкового контролю (для дистанційної форми навчання)

1. Наслідки Першої світової війни для Японії: кінець “золотого віку”.
2. “Рисові бунти” 1918 – 1919 рр. в Японії та їх наслідки.
3. Вашингтонська конференція 1921 – 1922 рр. та її рішення для Японської імперії.
4. Японія в період стабільного розвитку (1924 – 1929 рр.).
5. Політичний розвиток Японії в 20-х рр. XX ст.
6. Внутрішня і зовнішня політика кабінету Танака (1927 – 1929 рр.). Плани створення “східноазійської зони процвітання”.
7. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. та її наслідки для Японії.
8. Мілітаризація Японії наприкінці 20-х – 30-х рр. XX ст. та її особливості.
9. Внутрішньополітичний розвиток Японії у 30-х рр. XX ст.: боротьба “цивільних” і “військових”.
10. Основні вектори зовнішньої політики Японії в 30-х рр. XX ст.
Захоплення Японією Маньчжурії (1931 – 1933 рр.) і утворення держави Маньчжоу-Го.
12. “Раса Ямато” напередодні Другої світової війни: боротьба “північного” та “південного” напрямків зовнішньої політики.
13. Загострення японсько-американських і японсько-англійських протиріч напередодні Другої світової війни.
14. Широкомасштабна війна Японії в Китаї (1937 – 1945 рр.).
15. Японія у війні на Тихому океані. Причини її поразки у Другій світовій війні.
16. Культура Японії в першій половині XX ст.
17. Сунь Ятсен (1866 – 1925 рр.) і його роль у політичній історії Китаю.
18. “Рух 4 травня” 1919 р. в Китаї.
19. Комінтерн і Китай: еволюція стратегії світової революції і доля комуністичного руху на Сході (20-ті рр. XX ст.).
20. Утворення Комуністичної партії Китаю (КПК) (1921 р.)

21. Політичний портрет Чан Кайші (1887 – 1975 рр.).
22. Гоміньдан у національно-революційному русі Китаю у 20 – 30-х роках ХХ ст.
23. Національна революція 1925 – 1927 рр. у Китаї: проблеми та оцінки.
24. Об'єднання Китаю під владою партії Гоміньдан.
25. “Нанкінське десятиліття” (1928 – 1937 рр.) та значення реформаторських спроб уряду Чан Кайші.
26. Громадянська війна між Комуністичною партією Китаю (КПК) і Гоміньданом (1927 – 1937 рр.).
27. Китай у роки національно-визвольної війни проти японських агресорів (1937 – 1945 рр.).
28. Культура Китаю у першій половині ХХ ст.
29. Філософські і політичні погляди М.К. Ганді (1869 – 1948 рр.).
30. Амритсарський розстріл 13 квітня 1919 р. і національно-визвольний рух в Індії.
31. Британська колоніальна політика і гандизм у 20-х рр. ХХ ст.
32. Політична боротьба в Індії з проблем деколонізації і майбутнього устрою країни у 30-х рр. ХХ ст.
33. Політичний портрет Джавахарлала Неру (1889 – 1964 рр.).
34. Мусульманська Ліга і Мухаммед Алі Джинна.
35. Британська колоніальна політика в Індії в роки Другої світової війни.
36. Проблема “східного колабораціонізму”: доля Індійської національної армії С.Ч. Боса.
37. Політика ІНК і Мусульманської Ліги в часи Другої світової війни.
38. ІНК і Мусульманська Ліга в повоєнний період (1945 – 1947 рр.).
39. Кастова система Індії в 20 – 30-ті рр. ХХ ст.
40. Конфесійні системи Індії в першій половині ХХ ст.
41. Культура Індії в першій половині ХХ ст.
42. Філософські і політичні погляди Мустафи Кемаля (Ататюрка) (1881 – 1938 рр.).

43. Кемалізм і його історична доля.
44. Економічні реформи в Туреччині у 20-х – 30-х роках XX ст.: традиціоналізм і модернізація.
45. Реформи в Туреччині у галузі освіти, культури та побуту (1920-ті – 1930-ті рр.).
46. Зовнішня політика кемалістської Туреччини.
47. Турецько-радянські відносини в 20-х – 30-х рр. XX ст. _
48. Туреччина в роки Другої світової війни.
- Культурний розвиток Туреччини у першій половині XX ст.
50. Реза-шах Пехлеві: етапи становлення нової династії (1921 – 1925 рр.).
51. Ірансько-радянські відносини 20-х – 30-х рр. XX ст.
52. Реформи Реза-шаха Пехлеві 1920-х – 1930-х рр. в Ірані: модернізація і традиціоналізм.
53. Реза-шах і шіїтське духовенство: причини конфлікту.
54. Іран як сфера інтересів європейських держав напередодні і в роки Другої світової війни.
55. Культура Ірану у першій половині XX ст.
56. Наслідки Другої світової війни для Японії.
57. Окупаційна політика США в Японії (1945 – 1952 рр.): здійснення демократизації і демілітаризації країни.
58. Конституція Японії 1946 р. та її роль у подальшому розвитку Японії.
59. Японська аграрна реформа в другій половині 40-х рр. XX ст.
60. Сан-Франциський мирний договір 1951 р. і його наслідки.
61. Соціально-економічний розвиток Японії в 1950-х – 1960-х рр. Причини швидкого економічного піднесення.
62. Внутрішня і зовнішня політика урядів Ліберально-демократичної партії Японії в 1950-х – 1970-х рр.
63. Проблеми внутрішньополітичного розвитку Японії в 80-х – 90-х рр. XX ст.

64. Перетворення Японії в світову економічну державу. Особливості японської моделі розвитку.
65. Культура Японії у другій половині XX – на початку XXI ст.
66. Громадянська війна в Китаї (1946 – 1949 рр.) та її наслідки. Причини поразки Гоміньдану в боротьбі з КПК.
67. Утворення КНР (1949 р.). Становлення держави “нової демократії”.
68. Особливості політичного режиму Мао Цзедуна. Витоки і сутність маоїстської моделі розвитку.
69. “Великий стрибок” (1958 – 1961 рр.) як спроба реалізації маоїстської утопії.
70. Китайсько-радянський конфлікт наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст.
71. “Культурна революція” (1966 – 1976 рр.): причини, сутність, наслідки.
72. Політична боротьба в Китаї після смерті Мао Цзедуна (1976 – 1979 рр.).
73. Китай в епоху ринкових реформ (1980-ті – 1990-ті рр.). Концепція “соціалізму з китайською специфікою” та її реалізація.
74. Проблема існування “двох Китаїв” (КНР і Республіки Китай на Тайвані) і перспективи її вирішення.
75. Економічні досягнення та проблеми сучасного Китаю.
76. Нова роль Китаю на міжнародній арені на межі XX – XXI ст.
77. Політичний портрет Дж. Неру (1889 – 1964 рр.).
78. Конституція Республіки Індія 1950 р. та становлення сучасної політичної системи.
79. “Курс Неру” 1950 – 1964 рр.: внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети.
80. Внутрішня і зовнішня політика уряду І. Ганді (1966 – 1977 рр.).
81. Політична криза Індії другої половини 1970-х рр.
82. Проблема сикхського сепаратизму в 70-х – 80-х рр. XX ст.
83. Внутрішня і зовнішня політика уряду Р. Ганді (1985 – 1989 рр.).

84. Конгресистський уряд Н. Рао (1991 – 1996 рр.): внутрішня і зовнішня політика.
85. Внутрішня і зовнішня політика урядів А.Б. Ваджпаї (друга половина 90-х рр. XX ст. – початок XXI ст.).
86. Індो-пакистанські війни другої половини XX ст.
87. Кашмірська криза (друга половина 40-х рр. XX ст. – початок XXI ст.).
88. Основні тенденції економічного і політичного розвитку Індії на початку XXI ст.
89. Релігійно-етнічні і кастові проблеми Індійської Республіки наприкінці XX – на початку XXI ст.
90. Культура Індії другої половини XX – початку XXI ст.
91. Зовнішньополітичні пріоритети Індії в сучасному світі.
92. Проголошення Республіки Індонезія А. Сукарно у 1945 р.
93. Політичний розвиток Республіки Індонезія за часів президентства А. Сукарно (1945 – 1965 рр.)
94. Події 30 вересня 1965 р. в Індонезії та їхня оцінка в історіографії.
95. Внутрішня і зовнішня політика М. Сухарто (1965 – 1998 рр.).
96. Індонезійське “економічне диво” 70-х – 80-х рр. XX ст.
97. Політична боротьба в Індонезії наприкінці 90-х рр. XX ст. Причини краху режиму “нового порядку” президента М. Сухарто.
98. Політика урядів Ю. Хабібі та А. Вахіда в кінці 90-х років XX ст.
99. Проблеми розвитку Республіки Індонезія за часів президентства М. Сукарнопутрі.
100. Політичний портрет президента Індонезії С.Б. Юдхойоно.
101. Проблеми Індонезії на межі XX – XXI ст.
102. Індонезія і “нові індустріальні країни”: перспективи розвитку відносин на початку XXI ст.
103. Внутрішній розвиток і зовнішня політика Туреччини в період правління НРП (1945– 1950 рр.).
104. Туреччина в період правління Демократичної партії (1950 – 1960 рр.).

105. Зовнішня політика Турецької республіки у другій половині 40-х – 50-ті рр. XX ст.
106. Боротьба за владу та ісламізм в період Другої республіки (1960 – 1980 рр.).
107. Політичний портрет С. Деміреля.
108. Компаративний аналіз конституцій Турецької республіки (1924, 1961, 1982 рр.).
109. Армія і турецьке суспільство в другій половині XX – на початку XXI ст.
110. “Кіпрська проблема”: витоки, розвиток, вирішення.
111. Політичний портрет Т. Озала (1927 – 1993 рр.).
112. Економічні реформи Т. Озала 80-х – початку 90-х рр. XX ст.
113. Економічний розвиток Туреччини на межі XX – XXI ст.
114. Особливості внутрішньополітичного життя Туреччини наприкінці 90-х рр. XX – на початку XXI ст.
115. Лаїцизм і ісламізм в Туреччині у другій половині XX – на початку XXI ст.
116. “Новий ісламізм” у сучасній Туреччині та його історична доля.
117. Політичний портрет Р.Т. Ердогана.
118. Політичний портрет А. Гюля.
119. Курдська проблема в Туреччині: витоки, розвиток та перспективи вирішення.
120. Зовнішня політика Турецької республіки на межі XX – XXI ст.: нові пріоритети.
121. Туреччина між ісламом і Заходом (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.).
122. Турецько-українські відносини на межі XX – XXI ст.
123. Політичний портрет шаха М. Реза Пехлеві (1919 – 1980 рр.).
124. Політика урядів А. Кавама ес-Салтане (1946 – 1947 рр.) і М. Мосаддика (1951 – 1953 рр.).
125. Боротьба за націоналізацію нафтової промисловості в Ірані на початку 1950-х рр.

126. Зміцнення шахського режиму на початку 60-х рр. XX ст.
127. „Біла революція” в Ірані 60-х – 70-х рр. XX ст.
128. Шах і шиїти в післявоєнному Ірані.
129. Політичний портрет аятолли Р.М. Хомейні (1900 – 1989 рр.).
130. Ісламська революція в Ірані 1978 – 1979 рр.: крах шахського режиму.
131. Трансформація політичного режиму в Ісламській Республіці Іран.
132. Ірано-іракська війна 1980 – 1988 рр.
133. Політичний портрет М. Хатамі.
134. Боротьба ортодоксів і реформаторів в Ірані на межі XX – XXI ст.
135. Політичний портрет М. Ахмадінежада.
136. Шиїтське духовництво в сучасному Ірані.
137. Курдська проблема в ІРІ (друга половина XX ст. – початок XXI ст.).
138. Зовнішня політика Ірану на межі XX – XXI ст.
139. Внутрішній розвиток і зовнішня політика Афганістану після Другої світової війни.
140. Політичний портрет М. Захір-шаха.
141. Політичний портрет М. Дауда (1909 – 1978 рр.).
142. Афгансько-радянські відносини у другій половині XX ст.
143. Саурська революція 1978 р. та її наслідки. “Сто днів” Х. Аміна.
144. “Глухі кути” Демократичної Республіки Афганістан (ДРА) при правлінні Народно-демократичної партії Афганістану (НДПА) (1978 – 1992 рр.).
145. Радянсько-афганська війна 1979 – 1989 рр. та її наслідки.
146. Етнічний фактор у громадянській війні в Афганістані.
147. Афганістан у період режиму талібів (1996 – 2001 рр.).
148. Рух “Талібан”: релігійно-політичний портрет.
149. Діяльність екстремістських організацій в Афганістані у 90-х роках XX – на початку XXI ст. Політичний портрет У. бен Ладена.
150. Антитерористична війна в Афганістані і повалення влади талібів.
151. Політичний портрет Х. Карзая.

152. Афганістан у сучасному геополітичному просторі.
153. Витоки арабо-ізраїльського конфлікту.
154. Держава Ізраїль у міжнародних відносинах на Близькому Сході наприкінці 40-х – 50-ті роки XX ст.
155. Суецька криза 1956 р. і арабо-ізраїльський конфлікт.
156. Арабо-ізраїльська війна 1967 р.: причини, хід, наслідки.
157. Арабо-ізраїльська війна 1973 р. у контексті близькосхідної проблеми.
158. Палестинська проблема в 60-х – 70-х рр. XX ст.
159. Політичний портрет Ясира Арафата (1929 – 2004 рр.).
160. Спроби вирішення палестинської проблеми в 70-х – 80-х роках XX ст.
161. Анвар аль-Садат і спроби врегулювання близькосхідної проблеми. Наслідки Кемп-Девідського перемир'я.
162. Близький Схід: проблеми безпеки на межі XX – XXI ст. Тероризм як основний дестабілізуючий фактор у регіоні.
163. “Ізратина“ Муаммара Каддафі як спосіб вирішення близькосхідного конфлікту: реалії та ілюзії.
164. Махмуд Аббас (Абу Мазен): політичний портрет.
165. Лівано-ізраїльський конфлікт влітку 2006 р. у контексті арабо-ізраїльських війн.
166. Легальний ХАМАС: нова сторінка палестинської історії.

Підсумкові тести

1. Вкажіть термін проведення Вашингтонської конференції, яка визначила нову розстановку сил на Далекому Сході:
 - А. 15 листопада 1922 р. – 10 лютого 1923 р.;
 - Б. 6 червня 1922 р. – 1 вересня 1923 р.;
 - В. 19 червня 1921 р. – 1 вересня 1922 р.;
 - Г. 12 листопада 1921 р. – 6 лютого 1922 р.

2. "Рисові бунти" впродовж серпня 1918 р. охопили дві третини території:

- А. Китаю;
- Б. Монголії
- В. Японії;
- Г. Кореї.

3. Учасники "Руху 4 травня" 1919 р. в Китаї вимагали:

- А. відміни поступок Японії – повернення Китаю півострова Шаньдун і порту Циндао;
- Б. введення загального виборчого права;
- В. проведення аграрної реформи;
- Г. покращення умов праці.

4. Після Першої світової війни серед країн Тропічної та Південної Африки лише дві залишалися юридично незалежними:

- А. Ефіопія та Ангола;
- Б. Ліберія та Конго;
- В. Ефіопія та Південно-Африканський Союз;
- Г. Ефіопія та Ліберія.

5. Військовий переворот за участі Реза-хана в Тегерані відбувся:

- А. у серпні 1919 р.;
- Б. у грудні 1925 р.;
- В. у лютому 1921 р.;
- Г. у серпні 1931 р.

6. У 1919 р. керівником Конгресу (ІНК) став авторитетний лідер індуїстів:

- А. А.М. Джинна;
- Б. М.К. Ганді;

В. Дж. Неру;

Г. Р. Ганді.

7. Найбільшою та найвпливовішою країною регіону Середнього Сходу в міжвоєнну добу є:

А. Іран;

Б. Ірак;

В. Туреччина;

Г. Афганістан.

8. Після смерті Сунь Ятсена Гоміньдан очолив:

А. Цао Кунь;

Б. Фен Юйсян;

В. Чан Кайші;

Г. Мао Цзедун.

9. Трайбалізм – це:

А. расова дискримінація;

Б. форма родоплемінної організації спільноти;

В. форма колоніальної залежності;

Г. політична течія.

10. Країни Магрибу:

А. Марокко, Алжир, Туніс;

Б. Сирія, Ліван, Палестина;

В. Ірак, Саудівська Аравія, Єгипет;

Г. Марокко, Ірак, Ліван.

11. 20 квітня 1927 р. до влади в Японії прийшов уряд колишнього військового міністра генерала:

А. Р. Вакацукі

Б. Х. Юко

В. Х. Кінгоро

Г. Г. Танаки

12. Позначте, яка подія сталася в грудні 1925 р. в Ірані:

А. був утворений новий уряд на чолі з Зія ед-Діном, який отримав назву „чорного кабінету”;

Б. меджліс проголосив Реза-хана верховним головнокомандувачем країни;

В. Установчі збори проголосили Реза-хана шахом нової династії Пехлеві;

Г. почалася Гілянська революція.

13. Тактика ненасильницької боротьби в Індії за незалежність через неспівробітництво та громадянську непокору в період британського колоніального панування називалася:

А. “свадеші”;

Б. “сварадж”;

В. “сатьяграха”;

Г. “джамахірія”.

14. Позначте дату вступу Японії у Другу світову війну:

А. 1 вересня 1939 р.;

Б. 7 грудня 1941 р.;

В. 22 червня 1941 р.;

Г. 6 червня 1944 р.

15. 6 і 9 серпня 1945 р. авіація США скинула атомні бомби на японські міста:

А. Кіото та Осаку;

Б. Кобе та Нагою;

В. Нагою та Токію;

Г. Хіросіму та Нагасакі.

16. Спірна територія між Індією та Пакистаном:

А. Тамілнад;

Б. Кашмір;

В. Ассам;

Г. Гайдарабад.

17. Курс на “великий стрибок уперед” в КНР було взято в:

А. 1958 р.;

Б. 1961 р.;

В. 1949 р.;

Г. 1966 р.

18. Яка країна Латинської Америки увійшла в історію другої половини ХХст. як «острів Свободи»:

А. Куба;

Б. Гаїті;

В. Ямайка;

Г. Уругвай.

19. Вкажіть рік, названий «роком Африки»:

А. 1955 р.;

Б. 1960 р.;

В. 1991 р.;

Г. 1974 р.

20. Процес ліквідації колоніального панування й надання політичної незалежності народам отримав назву:

А. демобілізація;

- Б. деколонізація;
- В. деідеологізація;
- Г. демократизація.

21. "Арабська весна" - це ...

- А. Сукупність політичних радикальних змін, які відбулися у низці країн Північної Африки та Близького Сходу навесні 2011 р.
- Б. Ісламська революція в Ірані 1978 р.
- В. Утворення невизнаної мусульманської терористичної держави ІДІЛ
- Г. Захоплення Пальмири у травні 2015 р. прихильниками "Ісламської держави"

22. Між якими народами існує "палестинська проблема"?

- А. між іудеями та індусами
- Б. між палестинцями та індусами
- В. між іудеями і арабами
- Г. між мусульманами і буддистами.

23. Назвіть прізвища лідерів США і СРСР, які під час Карибської кризи вимушені були домовлятися між собою, щоб уникнути розв'язання Третьої світової війни.

- А. Трумен і М. Хрущов;
- Б. Дж. Кеннеді і Й. Сталін;
- В. Дж. Кеннеді і М. Хрущов;
- Г. Ейзенхауер і Л. Брежнєв

24. Проблема «північних територій» — це

- А. проблема облаштування північних провінцій Канади
- Б. проблема економічної відсталості країн Півночі Африки

В. територіальна проблема між Північною та Південною Кореєю щодо лінії розмежування

Г. територіальна проблема між Японією та Росією щодо Курильських островів

25. Радикальна релігійно-політична течія в ісламі, яка сповідує повернення до основ, «чистоти» ісламу

А. ісламський фундаменталізм

Б. апартеїд

В. геноцид

Г. расизм

26. Вкажіть назву держави, яка останньою отримала незалежність в Африці

А. Зімбабве

Б. Намібія

В. Ангола

Г. Мозамбік

27. В якому році була проголошена держава Ізраїль?

А. 1946;

Б. 1947;

В. 1948;

Г. 1949.

28. Яке місто США визнало у 2017 р. столицею Ізраїлю:

А. Тель-Авів;

Б. Анкара;

В. Хайфа;

Г. Єрусалим.

29. В якому році була проголошена Ісламська Республіка Іран?

А. 1978;

Б. 1979;

В. 1981;

Г. 1982;

30. Проголошення Китайської Народної Республіки відбулося у:

А. травні 1953 р.

Б. лютому 1950 р.

В. грудні 1949 р.;

Г. жовтні 1949 р.

31. Хто очолив(-ла) перший уряд Індії як незалежної держави?

А. Індіра Ганді;

Б. Раджив Ганді;

В. Джавахарлал Неру;

Г. Магатма Ганді.

32. У якій країні Азії в 1960-х рр. вирувала «велика культурна революція»?

А. Туреччина;

Б. Іран;

В. Китай;

Г. Індія.

33. Що таке ІНК?

А. організація;

Б. товариство;

В. партія;

Г. підприємство.

34. У зовнішній політиці сучасна Індія:

- А. підтримує дружні відносини з Китаєм та Північною Кореєю;
- Б. є учасником Руху неприєднання;
- В. схиляється до політики самоізоляції;
- Г. веде агресивну політику, щодо сусідніх держав.

35. Домініонами (колоніями) якої держави були Індія та Пакистан до 1947 р.?

- А. Франція;
- Б. США;
- В. Велика Британія;
- Г. Японія.

36. Що таке "Панча шила"?

- А. Священна війна;
- Б. Принципи співіснування;
- В. Релігійна організація;
- Г. Політична партія.

37. „Бандою чотирьох“ у КНР названо:

- А. кримінальне угруповання;
- Б. керівників групи у справах „культурної революції“;
- В. підпільну організацію;
- Г. групу лідерів сусідніх держав.

38. Парламент Ізраїлю називається:

- А. меджліс;
- Б. Голкар;
- В. Велика консультативна рада;
- Г. кнесет.

39. Позначте, президентом якої африканської країни був Н. Мандела:

- А) Зімбабве;
- Б) Ефіопії;
- В) ПАР;
- Г) Намібії.

40. Правляча партія КНДР:

- А) Комуністична партія Північної Кореї;
- Б) Соціал-Демократична;
- В) “Чучхе”;
- Г) Трудова партія Північної Кореї.

Термінологічний словник

Автаркія – незалежність від усіх речей зовнішнього світу або інших людей. Життєвий ідеал кініків і стоїків. В економіці – економічна незалежність країни, що позбавляє необхідності ввезення найважливіших продуктів споживання.

Азійський спосіб виробництва – початкова форма аграрно-ремісничої цивілізації, що базується на антагонізмі общинного селянства і деспотичної держави, яку уособлюють бюрократичний апарат, наймана армія тощо. Виникає з розпадом первіснообщинного ладу. Найвищого розвитку азійський спосіб виробництва набув у Китаї, Індії, Туреччині, Персії, Мексиці, Перу та в інших країнах.

Анексія – це насильницьке захоплення державою всієї або частини території іншої держави або народу і включення її до свого складу. За міжнародним правом анексія – один з видів агресії і спричиняє міжнародно-правову відповідальність. Анексію слід відрізняти від окупації, яка сама по собі не призводить до зміни юридичної приналежності території.

Аум Сінрікьо – неорелігійна організація, що виникла в Японії. Група була заснована Секо Асахарою в 1987 р. і стала відома в 1995 р., здійснивши заринову газову атаку в Токійському метро. Назва «Аум Сінрікьо» походить з санскриту, означає «вчення істини», «вища істина». На даний момент зарахована до числа терористичних груп у США, Канаді, Євросоюзі та інших країнах.

Аятолла – шиїтський релігійний титул. Удостоєні цього титулу є експертами в ісламознавстві, юриспруденції, етиці та філософії і зазвичай викладають у школах релігійних наук (Хавза).

Бедуїни – кочові та напівкочові араби Аравійського півострова і північної Африки. У вузькому розумінні бедуїни – кочівники-верблюдоводи, на відміну від бедуїнів напівкочових вівцеводів і козоводів. Також термін часом використовується, щодо інших кочових народів регіону, які мають схожий спосіб життя, наприклад говорять про туарегів бедуїнів.

Бенгальці – народ, що населяє Бенгалію (Індія) та становить 98% складу населення Бангладеш. Бенгальці живуть також в штатах Ассам і Біхар (Індія).

Брахмани – частина індуїстських священних текстів шруті, коментарі до чотирьох Вед, в яких описується правильне виконання обрядів.

Буддизм – релігійно-філософське вчення (Дгарма) про духовне пробудження (бодгі), яке виникло близько VI ст. до н. е. в Давній Індії. Засновником вчення вважається Сіддхартха Гаутама, в подальшому отримав ім'я Будда Шак'ямуні.

Бури або африканери – мешканці Південно-Африканської Республіки та Намібії, які є нащадки голландських, бельгійських, французьких і німецьких колоністів у цих країнах. Разом із нащадками переселенців з Великої Британії, бури складають біле населення Південно-Африканської Республіки (ПАР) та Намібії на відміну від чорношкірого корінного населення.

Бусідо – є кодексом честі самурая. Назва походить зі сполучення слів бусі, тобто «воїн», і до – «шлях». Цей давній код вкорінюється у часи, коли самураї були стрільцями та вершниками, а навчання цим військовим мистецтвом, яке потребувало завзяття та постійного виконання вправ привело до виникнення терміну к'юба но мічі, «шлях коня і лука».

Вакуф – нерухомість (насамперед земля), дохід з якої ішов на утримання: мечетей, мусульманських шкіл – вакуф-шер, або вакуф духовний; громадських інституцій – вакуф-адат, тобто вакуф звичаєвий. Згідно з нормами шариату, така нерухомість не підлягала відчуженню і оподаткуванню.

Вафд – найбільша історична партія Єгипту ліберально-націоналістичного спрямування 1918–1953 рр. заснована Саадом Заглулом. Підтримувала еволюцію королівства до конституційної монархії. Була розпущена після революції 1952 р.

Ваххабізм – одна з назв течії в сунітському ісламі, що оформилася у XVIII ст. Назва «ваххабізм» уживається лише опонентами цього руху (його прибічники називають себе салафітами або просто мусульманами). Ваххабізм названий за іменем шейха Мухаммада ібн Абд аль-Ваххаба ат-Тамімі. Попередником Мухаммада ібн абд аль-Ваххаба був Ібн Таймія (1263–1328).

Вілайєт або вілаят, веляят, вілоят, вілайят – основна адміністративно-територіальна одиниця в деяких країнах Північної Африки, Близького і Середнього Сходу.

В'єтконг – військово-політична організація в Південному В'єтнамі у 1960–1977 рр., що була однією з воюючих сторін у В'єтнамській війні.

Гоміньдан або Китайська Національна Народна партія – консервативна політична партія, що утворилася на континенті 25 серпня 1912 р. у Пекіні. Сунь Ятсен був обраний головою партії. У 1949 р. була змушена переміститися на Тайвань.

Гуджаратці – мешканці Гуджарату штату на заході Індії.

Гяури або кафіри – цим іменем турки презирливо звать всіх немусульман.

Далай-лама – лінія передачі (тулку) у тибетському буддизмі школи гелуг. «Далай» – в перекладі з монгольської «океан», «лама» у тибетській мові є еквівалентом санскритського «гуру», та має значення «вчитель» або «монах». Ця лінія передачі виникла у 1391 р. Згідно з поглядами тибетського буддизму, Далай-лами є інкарнацією бодхисаттви Авалокитешвари тибетською). Починаючи з XVII ст. й до 1959 р. далай-лами мали також титул царя – правителя Тибету, керуючи державою зі столиці Лхаси. Далай-лама вважається також головою всього тибетського буддизму, голови всіх чотирьох шкіл вважають його верховним ламою всієї тибетської традиції. По відношенню до Далай-лами використовують титул «Його Святість».

Дацзибао – рукописні стінні газети в Китаї, що широко використовувалися як одна з форм політичної агітації.

Дао – поняття давньокитайської філософії, яке означало: в теорії пізнання – «шлях» природи, її закономірність; в етиці – сенс життєвого шляху людини, етичну норму; в логіці – підставу, засновок, аргумент. Найоб'ємніша і найскладніша категорія китайської філософії, та зокрема даосизму, яку можна порівняти із категорією буття.

Дервіші – мусульманський чернець-жебрак, особливий стан у мусульманських суспільствах.

Дистрикт – адміністративна (або судова) одиниця, частина провінції, кантону тощо.

Джамахірія – форма державного устрою, відмінна від монархії і республіки, обґрунтована в Третій Всесвітній Теорії Муаммара Каддафі і викладена в першій частині Зеленої книги. Слово «джамахірія» – неологізм, утворений шляхом заміни в корені слова «джумхурія» (республіка) однини «джумхур» (народ) на множину «джамахір» (маси). Лівія офіційно була джамахірією з 2 березня 1977 р. по 2011 р.

Джаната дал –індійська політична партія, що виникла 11 жовтня 1988 р. (у день народження видатного індійського політичного діяча Джаяпракаша Нараяна) в результаті злиття фракцій Джаната парті (Лок дав, Індійський національний конгрес (соціалістський) і Джан морча).

Джихад або джигад – боротьба за те, що є для мусульманина найблагороднішою і найвищою метою. Зазвичай слово джихад асоціюється зі збройною боротьбою мусульман, але це розуміння є не зовсім точним. Кожен мусульманин зобов'язаний докладати зусиль для утвердження і захисту ісламу, витратити для цього свої матеріальні ресурси, розумові здібності і всі свої сили. У випадку крайньої необхідності мусульмани зобов'язані підніматися на збройну боротьбу проти ворогів своєї релігії. Джихадом є також боротьба з власними духовними чи суспільними соціальними пороками. Таким чином, джихад – це боротьба зі своїми пристрастями, усунення соціальної нерівності, постійне зусилля у справі розповсюдження ісламу, і, нарешті, ведення війни з агресором в ім'я Аллаха. Учасників джихаду називають моджахедами.

Дзайбацу – термін, який до 1945 р. використовувався в Японії для позначення монополій і фінансової олігархії.

Домініон – форма політичної системи, що існувала всередині Британської імперії, і була проміжною формою між самоврядною колонією і суверенною державою, але з плином часу розвивалася до останньої. Першим британським домініоном була Канада, яка отримала такий статус у 1867 р. Потім з'явилися Австралія (1901), Нова Зеландія (1907), Ньюфаундленд (1907), Південно-Африканський Союз (1910) і Ірландська Вільна держава (1922).

Дуцзюни – генерали-командуючі найманими провінційними арміями, зосередили владу в своїх руках в округах Китаю після 1915 р.

Емір або амір – титул правителя або князя в деяких мусульманських країнах Азії й Африки, а також особа, що носить цей титул. Також уживається в значенні повелителя мусульман взагалі.

Етатизація – посилення втручання держави в економічне і політичне життя.

Етатизм – напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку. В деяких країнах (наприклад, у Туреччині) цей термін позначав офіційну державну політику.

Єна – національна грошова одиниця Японії, одна з основних валют світу поруч з доларом США та євро.

Зулуси або зулу, ісізулу, зунда, – самоназва народу банту в Південній Африці.

Імам – голова мусульманської громади, духовний керівник, людина, яка керує молитвою в мечеті. В строгому сенсі терміну імам не є представником духовенства – він не виконує сакральних функцій і не наділений благодаттю або чимось подібним. Імамом, за канонами ісламу, може бути будь-який вірний, який має достатні знання в релігійній сфері та є досить авторитетним аби бути головою на громадських молитвах.

Імамат – інститут верховного керівництва мусульманською спільнотою в якому поєднуються світська і духовна влада.

Індуїзм – стародавня національна релігія, корені якої ведуть до ведичної цивілізації. Третя за кількістю послідовників релігія у світі після християнства та ісламу.

Індуси – те саме, що житель Індії.

Інтіфада – рух, спрямований на звільнення Держави Палестина від окупації Ізраїлю (в іншій інтерпретації – рух, спрямований на відділення Палестинської автономії від Ізраїлю). У найбільш радикальній формі обумовлено прагненням знищити державу Ізраїль для створення на його сучасній території держави Палестина. Виняток становлять Голанські висоти, визнані учасниками руху територією Сирії. В даний час під словом «інтіфада» найчастіше розуміється збройна боротьба палестинських арабів проти Ізраїлю на зайнятих ним територіях Західного Берега і Сектора Газа.

Каджари – династія шахів Персії з 1787 до 1925 р. Походить від назви тюркського племені північного Ірану.

Камікадзе – назва японських пілотів-смертників, які з'явилися на заключному етапі Другої світової війни. Походить від божественного вітру камікадзе, який врятував Японію від монгольської навали у XIII ст.

Кантонці – мешканці китайського міста Гуанчжоу, що раніше було відоме як Кантон, столиці провінції Гуандун.

Касты – ендогамні спадкові замкнені групи людей, які зв'язані традиційними професіями і займають певне місце в соціальній ієрархії. Касты існували в різних формах у багатьох стародавніх і середньовічних державах. Найбільшого розвитку кастова організація набула в Індії, де, власне, на її позначення використовується термін джати (досл. «порода, походження»). Кастова система в Індії перетворилась на соціальну систему і стала важливим елементом індуїзму.

Кашмірці – мешканці Кашміру спірної області на північному-заході півострова Індостан, історичного князівства у Гімалаях.

Кібуц – самостійна соціальна й економічна структура в Ізраїлі, де знаряддя й засоби виробництва належать усьому колективові, а рішення приймаються загальними зборами всіх членів.

Клерикальна держава – це держава, де церква має державний статус, не тільки користується величезними привілеями, але також є впливовою політичною силою.

Колабораціонізм – термін сучасного політичного лексикону з такими значеннями: у широкому сенсі – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників. У роки Другої світової війни колабораціонізм був явищем розповсюдженим – і мав місце практично в кожній окупованій країні. У вузькому змісті – співробітництво французів із німецькою владою у період окупації Франції у ході Другої світової війни; проте загальновідома не лише добровільна співпраця французів, – але і данців, норвежців, татар, білорусів,

українців, росіян та інших народів – із німцями за умов окупації останніми їхніх країн. Іноді розрізняють колабораціонізм і кооперування (вимушений колабораціонізм).

Колоніалізм – підкорення народів і держав могутнішими державами з наступним поширенням на них дії свого суверенітету. Колоніалізм означає принципову нерівноправність відносин між метрополією і колонією (провінцією).

Конфуціанство – китайська етично-філософська школа, основа китайського способу життя, принцип організації суспільства, засновником якої був китайський філософ Кунфу-цзи, відомий на Заході як Конфуцій, що жив у 551–479 рр. до н. е.

Коран – священне писмо мусульман та релігії ісламу. Мусульмани вірять, що Коран – книга не створена, а така, що існує вічно. Вона є словом Аллаха і містить його остаточну і повну волю, яку Аллах промовив через пророка Мухаммеда.

Ксенофобія – поняття, що позначає нав'язливий страх стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, чужоземного або страх перед чужоземцями та ненависть до них.

Курди – народ, що мешкає переважно в горах Тавр і Загрос в області Курдистан (південний схід Туреччини, захід Ірану, північ Іраку, північний схід Сирії), а також в Азербайджані, Вірменії та інших країнах. Велика курдська діаспора існує в країнах Європи. Курдська мова належить до індоіранської гілки індоєвропейської сім'ї мов. Курди переважно мусульмани-суніти, хоча в Ірані є і курди-шиїти. Курди не мають своєї державності.

Кхмери – народ, основне населення Камбоджі. Проживають також у В'єтнамі, Таїланді та інших країнах.

Магриб – назва, яку дали середньовічні арабські географи та історики країнам, розташованим на захід від Єгипту та Аравійського півострова; збереглася в арабській мові і донині, а завдяки французькій увійшла і в

європейські мови. До складу Магрибу входять: Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс, Лівія (йдучи із заходу на схід). Назву Аль-Магриб («край, де сідає сонце») ці держави отримали в період завойовницьких походів арабів на межі I і II тисячоліть н. е.

Маньчжури – тунгусо-маньчжурський етнос, корінний народ Маньчжурії.

Меджліс – законодавчо-представницький орган, аналог парламенту. Існує переважно в арабських та ісламських країнах.

Медресе – середня і вища школа в мусульман Близького і Середнього Сходу, а також Пакистану і Північної Індії.

Моджахеди – учасник джихаду, буквально «той, що докладає зусилля», «борець». Моджахед, що загинув в ході ведення джихаду вважається шахідом, тим що засвідчив свою віру. Про загиблого моджахеда кажуть: «став шахідом». Помірковані ісламські богослови зараховують до числа моджахедів не лише воїнів, але й будь-кого з мусульман, що стійко бореться зі своїми вадами й спокусами. У наш час моджахедами є: партизани Північного Кавказу, Іраку, бійці руху «Талібан» в Афганістані та Пакистані та ін.

Мулла – знавець Корану і мусульманського ритуалу, служитель культу; вчитель релігійної школи; грамотна, вчена людина. Зазвичай мулла обирається мусульманами з власного середовища.

Муфтії – мусульманський богослов-правознавець у країнах Сходу, якому надано право розв'язувати спірні питання, тобто давати фетву. Також титул представника вищого мусульманського духовництва, що відповідає у християнстві титулу єпископа.

М'янма, відома також як Бірма – держава в Південно-Східній Азії, розташована в західній частині півострова Індокитай. Слово «М'янма» (бірм.) означає «швидкий», «сильний» і перегукується зі словом «Мья», який має значення «смарагд». На походження особистих імен та географічних назв у М'янмі традиційно впливає думка м'янманських астрологів. Бірманцями,

складовими більшість населення країни, використовується самоназва «Бама» (бірм.). До 1989 р. держава офіційно іменувалося Бірманський Союз, а скорочено – Бірмою. Назва «Бірма» має зовнішнє походження і всередині країни не популярно.

Негритюд – літературно-філософська політична течія, спрямована на культурне самоутвердження всіх людей Африки та людей африканського походження. Навідміну від panaфриканізму, зорієнтованого радше на англосаксонський світ, франкомовний негритюд увібрав у себе переважно європейський дискурс про Африку.

Панафриканізм – ідейно-політичний рух, спочатку (кінець XIX – початок XX століття) з метою об'єднання негрів і африканців для боротьби проти расового гноблення; з 1950-х рр. – рух за визволення всіх народів Африки, згуртування визвольних сил у боротьбі з колоніалізмом і расизмом.

Панча шила – буквально «п'ять принципів», словесна формула, запозичена з буддизму. У різних формах використовується в Релігії і політичного життя: Панча Шила (буддизм) – п'ять основних буддійських принципів; «Панча шила» або П'ять принципів мирного співіснування – ідеологічне підставу співіснування Індії та Китаю; Панча Сила – основні принципи індонезійської державності, сформульовані першим президентом Індонезії Сукарно.

Право екстериторіальності – у міжнародному праві – сукупність привілеїв, обумовлених договорами між країнами, що надаються главам іноземних держав, дипломатичним представникам, військовим частинам, кораблям і т. ін. У кількох великих містах були створені іноземні квартали, які вилучалися з сфери дії китайських законів, тобто користувались режимом так званої екстериторіальності.

Протекторат – форма залежності однієї держави від іншої або суспільства від якоїсь особи, коли основні питання суспільно-політичного життя регулює протектор.

Пуштуни – народ, що становить основну частину населення Афганістану.

Раджа – індійський титул правлячої особи, князя або царя.

Рупія аб Руфія – грошова одиниця в деяких колишніх та сучасних країнах (в Індії, Індонезії, на Маврикії, на Мальдівах, в Непалі, в Пакистані, на Сейшельських островах, у Шрі-Ланці).

Сатьяграха – в Індії в період британського колоніального панування тактика ненасильницької боротьби за незалежність у двох формах: неспівробітництва та громадянської непокори, розроблена М. Ганді на початку ХХ ст.

Саудіди або Саудити – правляча королівська династія в Саудівській Аравії з моменту утворення країни, яке відбулося 23 вересня 1932 р. Саудити є нащадками об'єднаних в 1744 р. двох знатних арабських родів: ібн-Сауд і аль-Ваххаб.

Сварадж – синонім поняття самоврядування, використовуваний Махатмою Ганді. Зазвичай співвідноситься з концепцією незалежності Індії від Великобританії, введеної Ганді. Сварадж, в основному, має на увазі політичну децентралізацію і управління не за допомогою уряду, а за допомогою членів суспільства і громадських зібрань. Рух зародився в період першого розділу Бенгалії (1905), його ідейними натхненниками були Шрі Ауробіндо, Локманья Бал Гангадхар Тилак і Лала Раджпат Рай. Сवादеші стало одним з основних положень ідеології Ганді, який описував його як уособлення свараджа (незалежності).

Сегрегація – різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними чи іншими ознаками, та подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав. Така політика була виражена у США в післявоєнний період щодо «кольорового» населення або в режимі апартеїду в ПАР.

Сіонізм – єврейський націоналізм, рух європейських євреїв кінця XIX ст. за створення єврейської держави. Головна мета сіонізму виявилася досягнутою в 1948 р., коли була утворена держава Ізраїль, що визнала за всіма євреями право жити в межах його кордонів. З цього моменту сіонізмом можна назвати підтримку держави Ізраїль. Подібно до інших форм націоналізму, особливим різновидом якого він є, сіонізм припускає значне розмаїття ідеологій.

Сикхи – народ, що проживає в Індії; послідовники сикхізму. У національному складі сикхів переважають пенджабці – жителі індійського штату Пенджаб. Також сикхи живуть в країнах Південно-Східної Азії, Африки, на острові Фіджі, Великобританії, переважно у великих містах.

Султан – ісламський титул. Несе моральне навантаження і релігійну владу, оскільки роль правителя була визначена в Корані. Султан, проте, не обов'язково є релігійним наставником і релігійним главою.

Сунь Ятсен – китайський лікар, революціонер та політичний діяч. Як найвизначнішого засновника Китайської Республіки, Сунь Ятсена часто називають «Батьком нації», в чому сходяться як Китайська Народна Республіка так і Республіка Китай. Він відіграв важливу роль у поваленні династії Цін під час Сінхайської революції. Сунь Ятсен був першим тимчасовим президентом Республіки Китай, після її заснування у 1912 р., а згодом став одним із засновників та лідером партії Гоміньдан.

Талібан – радикальний ісламський рух сунітського напрямку, що зародився у Афганістані серед пуштунів у 1994 р., керував Афганістаном з 1996 до 2001 р. та регіоном Вазірістан на півночі Пакистану з 2004 р.

Таміли – народ в Південній Азії. Проживає в Індії (в основному в штаті Таміл Наду), Шрі-Ланці (претендують на відторгнення від острова держави Таміл Ілам), а також в Малайзії, Бірмі, Сінгапурі, Австралії і Океанії.

Танжер – місто і важливий порт на півночі Марокко, на узбережжі Гібралтарської протоки. Адміністративний центр провінції Танжер.

Теократична держава – особлива форма організації державної влади, при якій остання належить церковній ієрархії. Зазвичай вища влада в такій державі належить главі панівної церкви (він же голова держави), визнаному «живим богом», «намісником бога на землі», «первосвященником» і т. ін. (фараон, цар, імператор, халіф).

Трайбалізм або трибалізм – форма родоплемінної організації спільноти яка базується на родоплемінних зв'язках. Трибалізм характерий для багатьох країн Африки, які знаходяться у стані трансформації від родоплемінної організації до сучасної, капіталістичної. Також трибалізмом позначаються явища які є наслідком міжплемінної ворожнечі. Тутсі або ватутсі, батутсі – народ у Центральній Африці. Є другим за чисельністю народом Руанди та Бурунді, де переважає плем'я хуту.

Тяньаньмень – найбільша площа у світі. Знаходиться у столиці Китаю місті Пекіні. Площа Тяньаньмень названа на честь брами Тяньаньмень (дослівно «Брама Небесного Спокою»), що розташована у північній частині майдану й відокремлює його від Забороненого міста.

Улем – збірна назва знавців богослов'я, історико-релігійного передання і етично-правових норм ісламу, як теоретиків, так і практичних діячів в області традиційних форм освіти, судочинства на основі шаріату і виконання обрядів.

Урду – мова індоєвропейської групи індоарійської підгрупи, якою розмовляють понад 50 млн. осіб в Пакистані й Індії та ще понад мільйон осіб за межами Азії.

Федаїни – палестинські партизани, молоді борці за віру, готові на крайні заходи, зокрема і самопожертву в ім'я ідеї.

Фетва – богословсько-правовий висновок в ісламі, зроблений для роз'яснення і практичного застосування якогось припису шаріату чи тлумачення якогось казусу з позицій шаріату.

Фундаменталізм – загальна назва вкрай консервативних філософських, моральних і соціальних течій. Фундаменталізм часто є

реакцією на процеси глобалізації і секуляризації, які відбуваються в сучасному суспільстві.

Хадж — паломництво в ісламі, пов'язане з відвідуванням Мекки (Мечеть Аль-Харам) та її околиць (гора Арафат, долина Міна). Здійснюється у перші десять днів місяця зуль-хіджжа. Вважається, що хадж повинен здійснити кожен спроможний на це мусульманин, хоча б один раз у житті. Хадж є п'ятим «стовпом ісламу» поруч з такими, як молитва (саят) та піст у місяць рамадан.

Халістан — проект створення національної сикхської держави на території індійського штату Пенджаб, де встановився синтез ісламу і індуїзму. Столицею сикхів є місто Амрітсар.

Халіф — титул ісламського правителя, як керівника віруючих і наступника Мухамеда, верховного глави ісламської общини, що вибирався для здійснення духовного і світського керівництва в ісламському світі відповідно до шаріату та стежив за виконанням віруючими «божественних правил», що заповів Аллах.

Халіфат — система ісламської теократичної держави, або феодальна арабо-мусульманська держава, створена пророком Мухаммедом і згодом очолювана халіфами.

Хальк — очолювана Нур Мухаммедом Таракі радикальна фракція (з перс. «Народ») Народно-демократичної партії Афганістану, марксистської партії, що існувала в Афганістані у 1965–1992 рр.

Хамас — Ісламський рух опору, палестинський фундаменталістський ісламський рух, утворений незабаром після початку палестинського повстання (першої інтифади). Засновниками руху виступили радикально настроєні представники гілки «Братів-мусульман».

Хесболла або Хезболла, Хезболлах — ліванська шіїтська парамілітарна ісламістська організація і політична партія створена у 1982 р.

Хіджаб — жіночий одяг в ісламі, головне призначення якого — приховати фігуру, обриси тіла жінки. Хоча хіджаб передбачає покриття

всього тіла та голови, крім обличчя та долонь (саме така форма є обов'язковою), нерідко мусульманки закривають навіть обличчя та долоні.

Хінді – одна з найпоширеніших мов у світі, одна з двох державних мов Індії. Належить до індоіранських мов індоєвропейської мовної сім'ї.

Хунвейбіни – члени створених у 1966–1967 рр. груп студентської і шкільної молоді у Китаї, за допомогою яких вдалося провести Культурну революцію.

Чадра – традиційне жіноче покривало-вбрання в країнах мусульманського Сходу. Чадра – полотнище білого, синього або чорного кольору, в яке жінки мусульманки, виходячи з дому, загортаються з голови до ніг, залишаючи щілину для очей.

Червоні кхмери – маоїсько-націоналістичний партизанський комуністичний рух у Камбоджі, що захопив та утримував владу у країні в 1975–1979 рр. Звинувачується трибуналом ООН в практиці терору та геноциду проти мирного населення.

Чучхе – північнокорейська ідеологія, проголошена Кім Ір Сеном у 1955 р. Слово «чучхе» належить до категорії ханмунних слів. «Чу» означає «господар», а «чхе» – «тіло, сутність, субстанція, природа». Таким чином, «чучхе» означає таку ситуацію, коли людина є паном і для себе самого, і для всього оточуючого світу.

Шаріат – сукупність правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, що охоплює значну частину життя мусульманина і проголошена в ісламі як «вічне і незмінне» божественне настановлення.

Шах – у деяких східних країнах титул монарха.

Шахід – свідоцтво, «символ віри» в ісламі. У мусульман і православних арабів найчастіше вживається у сенсі «мученик за віру».

Шейх – старий, старець, старійшина, старший, старшина, староста, світський або духовний керівник і пастир.

Хронологічний довідник

- 2 листопада 1917 р. — прийняття Декларації Бальфура.
- 30 жовтня 1918 р. — підписання Мудроського перемир'я.
- Лютий 1919 р. — прихід до влади Аманулли-хана в Афганістані.
- Березень 1919 р. — запровадження в дію закону Роулетта.
- 3 серпня 1919 р. — підписання Равалпіндійського мирного договору.
- 8 серпня 1919 р. — укладення англо-іранського договору.
- 1920 р. — створення у Тунісі партії Дустур (Конституція).
- 23 квітня 1920 р. — утворення в Анкарі нового парламенту — Великих національних зборів Туреччини (ВНЗТ).
- 1 серпня 1920 р. — початок кампанії громадської непокори в Індії.
- 10 серпня 1920 р. — укладення Севрського мирного договору.
- 21 лютого 1921 р. — здійснення державного перевороту в Ірані Реза-ханом.
- 26 лютого 1921 р. — підписання радянсько-іранського договору.
- Серпень 1921 р. — проголошення Іраку монархією на чолі з еміром Фейсалом.
- Вересень 1921 р. — створення держави — Республіка Риф (Марокко).
- Лютий 1922 р. — скасування протекторату Великобританії над Єгиптом і визнання його незалежною державою.
- 1 листопада 1922 р. — прийняття закону про ліквідацію султанату у Туреччині.
- 20 листопада 1922 — 24 липня 1923 рр. — Лозанська мирна конференція.
- 29 жовтня 1923 р. — проголошення Туреччини республікою.
- 12 березня 1925 р. — смерть Сунь Ятсена.
- 30 травня 1925 р. — початок революції в Китаї.
- 1926 р. — укладення Номанганського договору між Афганістаном та СРСР "Про ненапад і нейтралітет".

1926 р. — проголошення Ібн Сауда королем Хіджазу.

Квітень 1927 р. — проголошення Чан Кайші створення національного уряду.

1 серпня 1927 р. — Наньчанське повстання у Китаї.

15 жовтня 1929 р. — проголошення Надір-хана королем Афганістану.

1930 р. — укладення англо-іракського договору, проголошення Іраку незалежною державою.

1932 р. — вступ Іраку до Ліги Націй.

Вересень 1932 р. — утворення королівства Саудівська Аравія.

Лютий 1933 р. — вихід Японії з Ліги Націй.

1935-1937 рр. — італо-ефіопська війна.

Листопад 1936 р. — укладення союзу між Німеччиною та Італією (Антикомінтернівський пакт).

1937 р. — вступ Єгипту до Ліги Націй.

1 вересня 1939 р. — початок Другої світової війни.

Вересень 1940 р. — укладення "Троїстого пакту" (Італія, Німеччина, Японія).

7 грудня 1941 р. — напад Японії на Пірл-Харбор, початок війни на Тихому океані.

4-6 череня 1942 р. — битва за атол Мідуей.

Серпень 1942 — лютий 1943 рр. — битва за о. Гуадалканал.

Червень 1944 р. — бої за о. Сайпан.

Березень 1945 р. — утворення Ліги арабських держав.

6, 9 серпня 1945 р. — атомні бомбардування міст Хіросіма та Нагасакі.

2 вересня 1945 р. — закінчення Другої світової війни.

4 листопада 1946 р. — укладення договору між Китаєм і США "Про дружбу, торгівлю та мореплавство".

15 серпня 1947 р. — проголошення незалежності Індії та Пакистану.

30 січня 1948 р. — вбивство М. К. Ганді.

15 травня 1948 р. — утворення держави Ізраїль.

Червень 1949 р. — поразка арабських країн у першій війні з Ізраїлем.

1 жовтня 1949 р. — проголошення Китайської Народної Республіки (КНР).

Липень 1954 р. — Женевські угоди по Індокитаю.

Червень 1956 р. — рішення Г.А.Насера про націоналізацію Суецького каналу.

Жовтень-листопад 1956 р. — участь Ізраїлю в англо-французькій агресії проти Єгипту.

Березень 1962 р. — Евіанські угоди про припинення війни та надання незалежності Алжиру.

Січень 1963 р. — референдум про реформи в Ірані.

Січень 1964 р. — утворення Організації Визволення Палестини (ОВП).

Липень 1964 р. — "Тонкінський інцидент".

Червень 1967 р. — "шестиденна війна" на Близькому Сході.

Жовтень 1973 р. — війна арабських країн проти Ізраїлю.

Липень 1976 р. — возз'єднання В'єтнаму, проголошення СРВ.

Вересень 1978 р. — Кемп-Девідські угоди.

Листопад 1979 р. — захоплення американського посольства в Тегерані.

Жовтень 1981 р. — вбивство Анвара Садата.

1987 р. — відновлення дипломатичних відносин Єгипту з арабськими країнами.

Грудень 1987 р. — початок інтифади на Західному березі р. Йордан та в секторі Газа.

Вересень 1989 р. — обрання президентом ПАР Ф. де Клерка.

Січень 1990 р. — проголошення незалежності Намібії.

Вересень 1991 р. — вступ Республіки Корея до ООН.

Вересень 1993 р. — укладення угоди про "Палестинську автономію".

Травень 1994 р. — обрання Нельсона Мандели президентом ПАР.

Жовтень 1994 р. — укладення мирного договору Ізраїлю та Йорданії.

Листопад 1998 р. — укладення угоди між Ізраїлем і ОВП про розширення "Палестинської автономії".

Лютий 2001 р. — обрання прем'єр-міністром Ізраїлю Арієля Шарона.

Грудень 2004 р. — смерть Я.Арафата.

Січень 2005 р. — обрання Махмуда Аббаса президентом Палестинської автономії.

Вересень 2005 р. — президентські вибори в Єгипті.

Січень 2006 р. — перемога на виборах до парламенту Палестини партії ХАМАС (Мужність).

Рекомендована література

1. Александровская Л. И. Монархи Персидского залива / Л.И. Александровская.- М. 2002, -150 с.
2. Бузов В.И. Новейшая история стран Азии и Африки (1945 – 2004): учеб. пособие. / В.И. Бузов. - Ростов н/Д: Феникс, 2005. - 574 с.
3. Бурлацкий Ф.М. Мао Цзэдун. / Ф.М. Бурлацкий - М.: Рипол Классик, 2003. - 400 с.
4. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. / Л.С. Васильев - М.: Высшая школа, 2001.- Т.2 .- 560 с.
5. Воронцов А.В. Как принималось решение о вводе «китайских добровольцев в Корею в 1950 г. // Новая и новейшая история.- 1998.- № 2.
6. Воронцов А.В. Политика США на Корейском полуострове в 90-е годы XX ст. // Новая и новейшая история.- 2001.- № 6.
7. Дейл Ф. Ейкельман Близький Схід та Центральна Азія: антропологічний підхід (пер. з англ. П. Шеревери). – К., Видавничий дім «Стилос». – 2005. – 374 с.
8. Делюсин Л. Десятилетняя смута или две революции // Азия и Африка сегодня.- 1997.- № 2.

9. Денисов В.И. Ядерный кризис на корейском полуострове // Международная жизнь.- 2004.- № 10.
10. История Китая/Под ред. В.В.Адамчика и др.–Минск: Харвест,2005.-555 с.
11. Калашников Н.И. Тайвань и Корея под властью Японии: особенности и результаты колониальной политики // Восток.- 1999.- № 6.
12. Картунова А.И. Москва и Северный поход Национально-революционной армии Китая // Восток.- 1998.- № 3.
13. Ким Чжонбе. Новий погляд на історію Кореї: підручник / Чжонбе Ким – К., 2010.- 336 с.
14. Кириченко В.П. Нова історія країн Азії,Африки та Латинської Америки: Навч. Посібник. / В.П. Кириченко В.П. – К.: Либідь, 2002. – 168 с.
15. Козицький А.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – 1999 рр.): Курс лекцій. / А.М. Козицький - Львів: Афіша, 2000 .- 425 с.
16. Козырев В.А. Антияпонская война и китайское общество (1937 - 1945 гг.). // Новая и новейшая история.- 2008.- № 1.
17. Кузнецов В.С. Сунь Ятсен // Вопросы истории.- 2009.- № 7.
18. Ланьков А.Н. Разгром некоммунистических партий в КНДР (1945-1959) // Восток. - 1999. - № 4.
19. Латышев И. Япония. США. Договор безопасности, таящий угрозу // Азия и Африка сегодня. - 1998.- № 3.
20. Мамаева Н.Л. Гоминьдан как носитель идеи национального спасения (Программа и политика военного периода «строительства государства». 20-е гг. XX в.) // Восток.- 2004.- № 5.
21. Новая история Азии и Африки: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. А. М. Родригеса: В 3 ч. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 964 с.
22. Новейшая история стран Азии и Африки, XX век: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 3 ч. / Под ред. А,М. Родригеса.–М.:ВЛАДОС, 2001.- 445 с.
23. Орлов А.С., Гаврилов В.А. Тайны корейской войны. / А.С. Орлов - М.: Вече, 2003 . - 400 с.

24. Панин А., Альтов В. Северная Корея. Эпоха Ким Ир Сена на закате. / А. Панин. - М.: ОЛМА-ПРЕСС; Образование, 2004. - 456 с.
25. Панцов А.В. Как Сталин помог Мао Цзэду стать вождем // Вопросы истории. - 2006. - № 2.
26. Портяков В.Я. От Цзян Цзэминя к Ху Цзиньтао: КНР на рубеже веков // Восток. - 2004. - №№ 2, 4.
27. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). / В.А. Рубель. – К.: Либідь, 2007. – 560 с.
28. Семин А. Китай. Япония. И партнеры, и соперники // Азия и Африка сегодня. - 1998. - № 9.
29. Сергійчик І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / І.М. Сергійчик І.М. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2002 .- 272 с.
30. Телицын В.А. Пылающий Китай. Военные конфликты в Китае и советские «добровольцы». / В.А. Телицын. - М.: ЭКСМО, 2003. - 352 с.
31. Тихвинский С.Л. Реформы и революции в Китае // Новая и новейшая история. - 1999. - № 3.
32. Фуркало В. Перемир'я, що затягнулося на півстоліття // Політика і час.- 2003. - № 8.
33. Черевко К.Е. Серп и молот против самурайского меча. / К.Е. Черевко - М.: Вече, 2005. - 583 с.
34. Черняев Л.С. Горбачев и японская проблема // Новая и новейшая история. - 2000. - № 5.

Інформаційні ресурси

<http://www.history.org.ua/>

Best of History Websites / Кращі сайти з історії

<http://www.besthistorysites.net/>

<http://cyndislist.com/>

<http://www.encyclopedia.com/>

European Network in Universal and Global History (ENIUGH) / Європейська мережа всесвітньої та глобальної історії